

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

«ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΟΝΙΩΝ ΣΤΙΣ ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ»

του

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΠΑΡΛΑΓΙΑΝΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΡΗΣΤΟΣ ΝΙΚΑΣ

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2019

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή Χρήστο Νίκα για τη βοήθεια που μου προσέφερε στην συγγραφή αυτής.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύζυγό μου Βασιλική και τα παιδιά μου, Ελένη, Δημήτρη και Στεργιανή - Ραφαηλία που με χαμόγελο και υπομονή, πρόσφεραν την συμπαράσταση για την ολοκλήρωση όλου του μεταπτυχιακού προγράμματος.

Ελευθέριος Σ. Μπαρλαγιάννης
Αλεξανδρούπολη, Δεκέμβριος 2019

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2009 στην Ελλάδα και η υπογραφή των τριών μνημονίων βύθισαν τη χώρα σε μία μακροχρόνια ύφεση με πολλές κοινωνικοοικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Τα διαρθρωτικά μέτρα που έλαβαν οι ελληνικές κυβερνήσεις εστίαζαν κυρίως στη μείωση των δημοσίων δαπανών με άμεσο αντίκτυπο στον χώρο της υγείας, της παιδείας και της άμυνας. Οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 2009-2019 μειώθηκαν σε μεγάλο βαθμό με αποτέλεσμα να μην υλοποιούνται εξοπλιστικά προγράμματα, να μειωθούν οι αμοιβές των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων και να περικοπούν κονδύλια από τη συντήρηση του υπάρχοντος στρατιωτικού εξοπλισμού. Η εξέλιξη αυτή επηρέασε το αξιόμαχο των Ενόπλων Δυνάμεων και μείωσε την αποτρεπτική ισχύ τους, μία εποχή που η Τουρκία αξιοποιώντας την αμυντική της βιομηχανία και τις εισαγωγές οπλισμού, έχει αυξήσει κατακόρυφα την επιχειρησιακή ισχύ των Ενόπλων Δυνάμεών της και διεκδικεί ηγεμονικό ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.

Λέξεις κλειδιά: Αμυντικές δαπάνες, Ελλάδα, Τουρκία, οικονομική κρίση, Ένοπλες Δυνάμεις

ABSTRACT

The start of the 2009 financial crisis in Greece and the signing of the three memorandums plunged the country into a long recession with many socio-economic and social implications. The structural measures taken by the Greek governments focused mainly on reducing public spending with a direct impact on health, education and defense. Greece's defense spending in 2009-2019 has fallen sharply as a result of lack of equipment, reduced pay for Armed Forces personnel and cuts in the maintenance of existing military equipment. This development has affected the reputation of the Armed Forces and reduced their deterrent power, a time when Turkey, utilizing its defense industry and arms imports, has dramatically increased the operational power of its Armed Forces and claimed its role in Eastern Mediterranean and Middle East.

Keywords: Defense spending, Greece, Turkey, financial crisis, Armed Forces

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Ελευθέριος Μπαρλαγιάννης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	5
1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2009 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	5
1.1 Η έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	5
1.2 Οι βασικές αίτιες που προκάλεσαν την έναρξη της οικονομικής κρίσης	7
1.3 Οι κυριότερες συνέπειες της οικονομικής κρίσης	8
1.3.1 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στον τομέα της υγείας	10
1.3.2 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στον τομέα της παιδείας.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
2. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ.....	16
2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός των Ενόπλων Δυνάμεων.....	16
2.2 Η Αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας.....	16
2.3 Δομή και πολιτική ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας.....	17
2.4 Δομή και στρατιωτική ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας.....	18
2.5 Διευθύνσεις των Ενόπλων Δυνάμεων στην Ελλάδα	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	21
3. ΟΙ ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	21
3.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός αμυντικών δαπανών	21
3.1.1 Ορισμός αμυντικών δαπανών.....	21
3.2 Προσδιοριστικοί παράγοντες αμυντικών δαπανών	24
3.3 Συσχέτιση δημοσίου χρέους και αμυντικών δαπανών.....	28
3.4 Ιστορική αναδρομή αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα.....	30
3.4.1 Αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1949-1974.....	30
3.4.2 Αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1974-2009.....	33
3.5 Ανάλυση των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας την περίοδο 1949-2009.....	36
3.6 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο από το 1950 μέχρι το 2009.....	38
3.6.1 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο την περίοδο 1949-1974	38
3.6.2 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο την περίοδο 1974-2009	42
4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2009 ΣΤΙΣ ΈΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	48
4.1 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας.....	48

4.2 Οι επιπτώσεις στην Αμυντική Βιομηχανία	51
4.2.1 Ιστορική αναδρομή Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας	51
4.2.2 Η περίπτωση των Ναυπηγείων Σκαραμαγκά και Ελευσίνας	52
4.2.3 Η περίπτωση της Ελληνικής Αεροπορικής Βιομηχανίας.....	52
4.2.4 Η περίπτωση της Ελληνικής Βιομηχανίας οχημάτων	52
4.3 Οι επιπτώσεις στις δραστηριότητες των Ενόπλων Δυνάμεων	53
4.4 Οι επιπτώσεις στις παρελάσεις των Ενόπλων Δυνάμεων	54
4.5 Οι επιπτώσεις στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων	54
4.6 Επιπτώσεις στο αξιόμαχο των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	57
5. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ.....	57
5.1 Οι αμυντικές δαπάνες των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 1950 μέχρι το 2008	58
5.1.1 Σύγκριση ελληνικών και τουρκικών αμυντικών δαπανών από το 1950 μέχρι το 2009.....	60
5.2 Διαχωρισμός των αμυντικών δαπανών των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα.....	61
5.2.1 Δαπάνες για το Προσωπικό	63
5.2.2 Λειτουργικές Δαπάνες	64
5.2.3 Δαπάνες για εξοπλισμούς και υποδομές.....	66
5.2.4 Σύγκριση των αμυντικών δαπανών των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα	68
5.3 Σύγκριση κύριων πηγών εξοπλισμού των τουρκικών και ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα.....	70
5.4 Ανάλυση των ελληνικών και τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων ανά Κλάδο.....	73
5.4.1 Στρατός Ξηράς	74
5.4.2 Πολεμικό Ναυτικό - Πολεμική Αεροπορία.....	78
5.5 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.....	79
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	80
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	86
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	86
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	87

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ.....	95
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	95
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	100

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η διακύμανση των αμυντικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ στην Ελλάδα, στα μέλη του NATO και στα κράτη μέλη της ΕΕ την περίοδο 1960-2015	37
Εικόνα 2: Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας την περίοδο 1950-2008 ως ποσοστό του ΑΕΠ	58
Εικόνα 3: Ποσοστό των αμυντικών δαπανών των χωρών μελών του NATO που σχετίζονται με τους εξοπλισμούς	67
Εικόνα 4: Ποσοστό των αμυντικών δαπανών των χωρών μελών του NATO ως ποσοστό του ΑΕΠ	68
Εικόνα 5: Σύγκριση Πολεμικού Ναυτικού και Πολεμικής Αεροπορίας Ελλάδας Τουρκίας	78

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Η διακύμανση των βασικότερων οικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 2009-2018	9
Πίνακας 2: Η εξέλιξη των δαπανών υγείας στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2017	11
Πίνακας 3: Η εξέλιξη των δαπανών στον χώρο της παιδείας στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2016.....	14
Πίνακας 4: Η εξέλιξη των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2016.....	15
Πίνακας 5: Αμυντικές δαπάνες σύμφωνα με NATO, SIPRI, Υπουργείο Άμυνας ΗΠΑ	23
Πίνακας 6: Διακύμανση των αμυντικών δαπανών στα κράτη μέλη της ΕΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 1996-2009.....	25
Πίνακας 7: Οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1949-1974.....	31
Πίνακας 8: Η εξέλιξη των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας την περίοδο 1977-2009	34
Πίνακας 9: Κατανομή των εισαγωγών οπλικών συστημάτων την περίοδο 1950-1974	39
Πίνακας 10: Βασικότερες πηγές ανεφοδιασμού της Ελλάδας σε οπλικά συστήματα την περίοδο 1974-2009.....	41
Πίνακας 11: Κατανομή των οπλικών συστημάτων που αγόρασε η Ελλάδα την περίοδο 1975-2009.....	43
Πίνακας 12: Κύριες πηγές ανεφοδιασμού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων την περίοδο 1975-2009.....	45
Πίνακας 13: Οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 2009-2018.....	49
Πίνακας 14: Επιμερισμός των εισαγωγών οπλικών συστημάτων της Ελλάδας την περίοδο 2009-2018.....	50
Πίνακας 15: Δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων	63
Πίνακας 16: Λειτουργικές δαπάνες των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας την περίοδο 2009-2019	65
Πίνακας 17: Δαπάνες σε εξοπλισμούς και υποδομές των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας την περίοδο 2009-2019	66
Πίνακας 18: Σύγκριση αμυντικών δαπανών Ελλάδας Τουρκίας την περίοδο 2009-2019	69
Πίνακας 19: Οι κυριότεροι προμηθευτές όπλων της Ελλάδας την περίοδο 2009-2018.....	71
Πίνακας 20: Κύριοι προμηθευτές οπλικών συστημάτων Τουρκίας την περίοδο 2009-2018..	72

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	
Α/ΓΕΑ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας
Α/ΓΕΕΘΑ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας
Α/ΓΕΝ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Ναυτικού
Α/ΓΕΣ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού
ΑΔ	Αμυντικές Δαπάνες
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΓΔΑΕΕ	Γενική Διεύθυνση Αμυντικών Εξοπλισμών και Επενδύσεων
ΓΔΟΣΥ	Γενική Διεύθυνση Οικονομικού Σχεδιασμού και Υποστήριξης
ΓΔΠΕΑΔΣ	Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων
ΓΕΑ	Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας
ΓΕΝ	Γενικό Επιτελείο Ναυτικού
ΓΕΣ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΔ	Ένοπλες Δυνάμεις
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΦΟΠ	Ειδικοί Έφεδροι Οπλίτες
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΛΒΟ	Ελληνική Βιομηχανία οχημάτων
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΕΣΥ	Εθνικό Σύστημα Υγείας
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΥΣΕΑ	Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας
ΙΝΕ	Ινστιτούτο Εργασίας
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη
ΟΒΑ	Οπλίτες Βραχείας Ανακατάταξης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας Συγκρότησης
ΠΑ	Πολεμική Αεροπορία
ΠΝ	Πολεμικό Ναυτικό
ΣΑΓΕ	Συμβούλιο Αρχηγών Γενικών Επιτελείων
ΣΑΜ	Συμβούλιο Άμυνας
ΣΑΝ	Σχολή Αξιωματικών Νοσηλευτικής
ΣΜΥ	Σχολή Μόνιμων Υπαξιωματικών
ΣΜΥΑ	Σχολή Μόνιμων Υπαξιωματικών
ΣΜΥΝ	Σχολή Μόνιμων Υπαξιωματικών
ΣΝΔ	Σχολή Ναυτικών Δοκίμων
ΣΞ	Στρατός Ξηράς
ΣΣΑΣ	Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων
ΥΕΘΑ	Υπουργός Εθνικής Άμυνας
ΥΦΕΘΑ	Υφυπουργός Εθνικής Άμυνας
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ	
CIA	Central Intelligence Agency
FEANTSA	Federation of National Organisations
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NGO	Non-Governmental Organisation
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PKK	Kurdish Partia Workers's Party
PSI	Private Sector Involvement
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα τον Αύγουστο του 2007 άρχισε να παρουσιάζει τους πρώτους μεγάλους κλυδωνισμούς οι οποίοι τον Σεπτέμβριο του 2008 έγιναν ιδιαίτερα έντονοι, αποτελώντας ουσιαστικά την απαρχή μίας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Η εν λόγω κρίση ήταν η μεγαλύτερη αποσταθεροποιητική κατάσταση που βίωσε η παγκόσμια οικονομία έπειτα από τη μεγάλη ύφεση του 1929-30. Τα σημάδια της κρίσης έγιναν γρήγορα ορατά στις οικονομίες των χωρών της Αμερικής, της Ευρώπης και της Ασίας, ασκώντας έντονες επιδράσεις σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής ζωής. Ειδικότερα επηρεάστηκε έντονα το διεθνές εμπόριο, οι διάφορες επενδυτικές δραστηριότητες, η κατανάλωση, η απασχόληση και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών. Οι πρώτες συνέπειες της κρίσης έγιναν γρήγορα ορατές και στην οικονομία της Ελλάδας, η οποία αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα της ανάδειξης των στρεβλώσεων που εμπεριείχε η ελληνική οικονομική πολιτική τις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα (Αζναουρίδης, 2014).

Συγκεκριμένα, το παραγωγικό πρότυπο που ακολούθησε η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση και έπειτα χαρακτηρίζεται από εφαρμογή πολιτικών οι οποίες οδήγησαν σε μειωμένη διεθνή ανταγωνιστικότητα, αναποτελεσματική παραγωγική δομή και υπερκατανάλωση. Η μεγάλη αύξηση της εγχώριας ζήτησης είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους εργασίας και του πληθωρισμού. Απόρροια τούτου ήταν η επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας τη χώρας. Έπειτα από την είσοδο της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, η απώλεια της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας διογκώθηκε, καθώς οι κανόνες που έθεσε η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ένταξη της χώρας στην Οικονομική Ένωση, δεν της επέτρεπαν να ασκεί ανεξάρτητη οικονομική πολιτική. Η Ελλάδα πλέον δεν μπορούσε να προχωρήσει σε υποτίμηση του εθνικού της νομίσματος ώστε να μπορέσει να διορθώσει τα κακώς κείμενα που παρουσίαζαν τα οικονομικά της μεγέθη (Mavridis, 2018).

Ως εκ τούτου η χώρα οδηγήθηκε σε δημοσιονομική εκτροπή, σε αύξηση του ήδη διογκωμένου δημόσιου εξωτερικού χρέους, με αποτέλεσμα να εξωθηθεί σε δανεισμό από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Αζναουρίδης,

2014). Η χρηματοπιστωτική κρίση δημιούργησε μεγάλους κλυδωνισμούς στην οικονομία της Ελλάδας και τα διαρθρωτικά μέτρα που λήφθηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις δημιούργησαν πολλά προβλήματα σε όλους τους τομείς του κοινωνικού κράτους όπως υγεία, παιδεία, ασφάλεια (Mavridis, 2018). Απόρροια όλων των ανωτέρω ήταν, να μειωθούν δραστικά οι δαπάνες για όλους τους ανωτέρους τομείς της οικονομίας. Ιδιαίτερα προβλήματα δημιουργήθηκαν όμως στο χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων με τη δραματική μείωση των αμυντικών δαπανών να θέτει σε άμεσο κίνδυνο την ασφάλεια της χώρας, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο λειτουργίας και το αξιόμαχό του στρατεύματος (Paleologou, 2013).

Από την άλλη πλευρά πρέπει να το τονιστεί ότι ένας από τους βασικούς λόγους που διογκώθηκε το ελληνικό δημόσιο χρέος αποτελεί το γεγονός ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις ιδιαίτερα μετά από τη Μεταπολίτευση δαπανούσαν μεγάλα ποσά στις στρατιωτικές δαπάνες. Ειδικότερα η Ελλάδα τη χρονική περίοδο 1974-2010 δαπάνησε υπέρογκα ποσά για στρατιωτικά εξοπλιστικά προγράμματα, σε σύγκριση με άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Την εν λόγω περίοδο οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας σε σχέση με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της (ΑΕΠ) ήταν από τις υψηλότερες στην ΕΕ και τη Βορειοατλαντική Συμμαχία (ΝΑΤΟ), των οποίων ήταν μέλος (Ahmed, 2012).

Ο κύριος λόγος του οικείου φαινομένου συνίσταται στις απειλές που δέχονταν η εδαφική της ακεραιότητα από την επεκτατική πολιτική της Τουρκίας, ιδιαίτερα μετά από την εισβολή στην Κύπρο και την κατάληψη του βορείου τμήματος της νήσου, που κατέχει μέχρι σήμερα (Nikolaïdou, 2016). Ανεξάρτητα όμως από τις εισαγωγές οπλικών συστημάτων, η Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 προσπάθησε να αναπτύξει ισχυρή εγχώρια αμυντική βιομηχανία, προσπάθειες όμως που δεν ευοδώθηκαν για ποικίλους λόγους, γεγονός που σηματοδοτεί την εξάρτηση της χώρας ακόμα και σήμερα, από τις εισαγωγές οπλικών συστημάτων από τρίτες χώρες (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Το 2009 που ξέσπασε η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, η χώρα συγκαταλέγονταν στην πέμπτη θέση της παγκόσμιας κατάταξης εισαγωγέων στρατιωτικού εξοπλισμού πίσω μόνο από την Ινδία, τη Μαλαισία, τη Σιγκαπούρη και την Κίνα. Οι κυριότεροι προμηθευτές της Ελλάδας ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η Γερμανία και η Γαλλία, με τις δύο πρώτες χώρες να αποτελούν τους βασικούς προμηθευτές της

(Dimitraki&Kartsaklas, 2017). Από το 2010 μέχρι και το 2015 οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας μειώθηκαν δραματικά εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής κρίσης και τις περικοπές δημοσίων δαπανών που επέβαλαν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Οι συγκεκριμένες μειώσεις στις στρατιωτικές δαπάνες, ήταν μαζί με της Ισπανίας και της Ιταλίας από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη (Alexakis&Sirgiopoulos, 1999). Παρόλα αυτά την περίοδο εκείνη η Ελλάδα ήταν η μεγαλύτερη εισαγωγέας της Γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας, με αρκετές από τις συμφωνίες να εμπλέκονται σε σκάνδαλα διαφθοράς και χρηματισμού ανάμεσα σε έλληνες πολιτικούς και εκπροσώπους των γερμανικών εταιρειών (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Σκοπός της εργασίας είναι η περιγραφή και ανάλυση των επιπτώσεων που είχε η έναρξη της μεγάλης χρηματοοικονομικής κρίσης του 2009 στην Ελλάδα και η υπογραφή των τριών Μνημονίων στις Ένοπλες Δυνάμεις. Για την καλύτερη μελέτη, ανάλυση, περιγραφή και παρουσίαση του θέματος η εργασία χωρίστηκε σε κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία και στην ελληνική κοινωνία και αναλύεται πως η εφαρμογή των διαρθρωτικών μέτρων επηρέασε τη ζωή των ελλήνων πολιτών μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται ο τρόπος λειτουργίας, ο σκοπός λειτουργίας και η δομή των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται μία περιγραφή του όρου των αμυντικών δαπανών, καθώς και ο επιμερισμός τους. Παράλληλα παρουσιάζεται μία ιστορική αναδρομή των ελληνικών αμυντικών δαπανών ανά Κλάδο των Ενόπλων Δυνάμεων από το 1950 μέχρι το 2009. Τέλος περιγράφεται η εξέλιξη των αμυντικών δαπανών ανά Κλάδο των Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 και την έναρξη της οικονομικής κρίσης μέχρι σήμερα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον τρόπο λειτουργίας των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, οι συνέπειες της κρίσης στην Ελληνική Πολεμική Βιομηχανία, αλλά και στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας από το 2009 μέχρι σήμερα και επιχειρείται μία σύγκριση των αμυντικών δαπανών της

Ελλάδας και της Τουρκίας την τελευταία δεκαετία. Επιπρόσθετα περιγράφονται οι κύριες πηγές εφοδιασμού των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων την περίοδο αυτή και τέλος επιχειρείται μία ανάλυση των επιπτώσεων της χρηματοοικονομικής κρίσης στο συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των δύο χωρών.

Για την εκπόνηση της εργασίας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης στη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία και αρθρογραφία. Παράλληλα αξιοποιήθηκαν έγκυρες και αξιόπιστες πηγές από το διαδίκτυο. Η αναζήτηση της βιβλιογραφίας και της αρθρογραφίας υλοποιήθηκε από τις μηχανές διαδικτυακής αναζήτησης Google, GoogleScholar και Scopus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2009 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 Η έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Η Ελλάδα το 2009 εισήλθε σε μία χρηματοπιστωτική οικονομική κρίση ως μία από τις πιο αδύναμες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελλάδα το 2008 είχε από τα μεγαλύτερα δημόσια χρέη ως ποσοστό του ΑΕΠ από τα κράτη μέλη της ΕΕ που ανήκαν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Το δημόσιο χρέος της οφείλεται στη συσσώρευση των δημόσιων ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού των τελευταίων δεκαετιών και ιδιαίτερα της περιόδου 2001-2008 (Hyppolite, 2016). Τον Δεκέμβριο του 2009 ο οίκος αξιολόγησης Fitch υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, μετά από την ανακοίνωση της ελληνικής κυβέρνησης ότι το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού ανήλθε στο 13% του ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με τις πιέσεις των χρηματοπιστωτικών αγορών στην αγορά ακινήτων στο Ντουμπάι, είχε σαν αποτέλεσμα την άσκηση πιέσεων των επενδυτών και στην Ελλάδα. Πράγματι η Ελλάδα την εποχή εκείνη δέχτηκε μεγάλες πιέσεις από πολλούς επενδυτές λόγω των αστοχιών και αδυναμιών που παρουσίαζε το σύνολο των οικονομικών της μεγεθών (Ashta&Sinari, 2017; Berend 2017; Nelson et al., 2017; Thomadakis, 2015).

Η πρώτη κίνηση της ελληνική κυβέρνηση ήταν να εξαγγείλει δημοσιονομικά μέτρα για την αποφυγή της προσφυγής σε μηχανισμό οικονομικής σταθερότητας. Παρόλα αυτά οι πιέσεις που δέχονταν η ελληνική οικονομία από τους διεθνείς επενδυτές και τις χρηματοπιστωτικές αγορές ήταν έντονες. Ως εκ τούτου η κυβέρνηση Παπανδρέου ανακοίνωσε ότι η χώρα είχε ανάγκη από οικονομική ενίσχυση για να μπορέσει να αποφύγει την πτώχευση, καθώς αδυνατούσε να εξυπηρετήσει τα διογκωμένα της χρέη (Ashta&Sinari, 2017). Τον Μάιο του 2010 η κυβέρνηση Παπανδρέου, υπέγραψε με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) το πρώτο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (Μνημόνιο). Το 2012 και το 2015, οι μετέπειτα ελληνικές κυβερνήσεις υπέγραψαν επιπρόσθετα δύο ακόμα μνημόνια, για να μπορέσει η ελληνική οικονομία να υπερκεράσει οριστικά τις αδυναμίες και αστοχίες της (Ashta&Sinari, 2017; Mavridis, 2018).

Τα τρία μνημόνια που υπογράφηκαν την περίοδο εκείνη περιελάμβαναν διαρθρωτικά μέτρα λιτότητας με στόχο τη μείωση των ελλειμμάτων. Κατευθυντήριοι άξονες των συγκεκριμένων μέτρων αποτελούσαν η περικοπή των κοινωνικών δαπανών, η μείωση των μισθών και των συντάξεων, η ελαστικοποίηση των σχέσεων εργασίας, αλλά και το κούρεμα των ομολόγων του δημόσιου τομέα που κατείχαν ιδιώτες επενδυτές (PSI) (Giannitsis&Zografakis, 2015). Όλα αυτά τα χρόνια χορηγήθηκαν στην Ελλάδα από τους δανειστές της, κονδύλια ύψους 239 δισεκατομμυρίων ευρώ. Παρόλα αυτά τα κονδύλια και τα διαρθρωτικά μέτρα που έλαβαν οι ελληνικές κυβερνήσεις, η ελληνική οικονομία δεν κατάφερε να φτάσει σε υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, όπως προέβλεπε ο αρχικός στόχος (Zettelmeyeretal., 2017).

Κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος 2008 με 2016 τα επώδυνα μέτρα αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής που λήφθηκαν, δημιούργησαν πολλά προβλήματα στη ζωή των ελλήνων πολιτών, καθώς το ΑΕΠ της χώρας ο μειώθηκε σε ποσοστό 25%, μία εξέλιξη η οποία δημιούργησε ένα ασφυκτικό περιβάλλον για την καθημερινότητα των ελλήνων και σηματοδότησε την έναρξη μίας μακροχρόνιας περιόδου αβεβαιότητας(Μανιάτη, 2016;Nelsonetal., 2017). Επιπρόσθετα την περίοδο αυτή, η ελληνική οικονομία έφτασε πολλές φορές στα όρια της εξόδου από την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Grexit), μία εξέλιξη η οποία θα δημιουργούσε τριγμούς στο μέχρι πρότινος κραταιό Ευρωπαϊκό Τραπεζικό σύστημα (Darwish, 2015). Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι η έναρξη της οικονομικής κρίσης δημιούργησε έντονους τριγμούς και κλυδωνισμούς στο πολιτικό σύστημα της χώρας (Giannitsis&Zografakis, 2015), καθώς το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα που επέβαλαν οι δανειστές στην Ελλάδα ήταν τόσο σκληρό, που όμοιό του έχει εφαρμοστεί μόνο στις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ, μετά το 1989 και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης (Mavridis, 2018).

Τα διαρθρωτικά μέτρα που εφαρμόστηκαν στην οικονομία της Ελλάδας ως απότοκος των συμφωνιών μεταξύ των δανειστών και των ελληνικών κυβερνήσεων, είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δημοσιονομικού πλεονάσματος το 2015 (Weisbrotetal., 2015). Ένα χρόνο αργότερα η ελληνική οικονομία κατάφερε έπειτα από οκτώ χρόνια υφεσιακής κατάστασης να επιτύχει πρωτογενές πλεόνασμα, έστω και μικρό, της τάξεως του 0,7% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Οι δανειστές της χώρας υποστήριξαν ότι οι προσπάθειες και οι θυσίες του ελληνικού λαού ευοδώθηκαν και

ότι η ελληνική οικονομία θα ανακάμψει και θα τεθεί σε μόνιμη αναπτυξιακή τροχιά (Cerisier, 2017; Ministry of Finance, 2017). Απεναντίας, έμπειροι διεθνείς αναλυτές επισήμαναν τις αδυναμίες που εμφανίζει ακόμα η ελληνική οικονομία και ότι η εφαρμογή των μνημονίων και των ισοδύναμων πακέτων μέτρων στην Ελλάδα, θα αποτελέσει τροχοπέδη για τη μελλοντική ανάπτυξη της οικονομίας της για αρκετές δεκαετίες (Eichengreen & Panizza, 2014; Mavridis, 2018).

1.2 Οι βασικές αίτιες που προκάλεσαν την έναρξη της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση του 2009 αποτέλεσε το επιστέγασμα λανθασμένων πολιτικών χειρισμών στο εσωτερικό της χώρας και κατασπατάλησης των διαθέσιμων πόρων, από την αποκαθήλωση της δημοκρατίας το 1974 και μετά, καθώς άπαντες οι κυβερνητικοί σχηματισμοί της εν λόγω περιόδου δεν κατάφεραν να ελέγξουν τις δημόσιες δαπάνες. Ειδικότερα, οι πολλές προσλήψεις στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, σε συνδυασμό με τον λανθασμένο τρόπο διαχείρισης των κοινοτικών πόρων που έφταναν στη χώρα με τη μορφή πακέτων στήριξης, ήταν οι βασικές αιτίες για τη δημιουργία των ελλειμμάτων και την υπερδιόγκωση του δημοσίου χρέους (Mavridis, 2018). Από το 1981 και μετά όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να υφαρπάξουν την ψήφο των ελλήνων πολιτών με αθρόους διορισμούς σε φορείς του δημοσίου. Απόρροια τούτου ήταν η δημιουργία ενός υπερδιογκωμένου και προβληματικού δημοσίου τομέα (Tsakalotos, 1998). Επίσης πρέπει να αναφερθεί η αδιαφάνεια, ως ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του δημοσίου τομέα, καθώς τις τελευταίες τρεις δεκαετίες από την έναρξη της κρίσης πολυδάπανα δημόσια έργα ανατέθηκαν με διαβλητές διαδικασίες σε ιδιωτικούς επιχειρηματικούς κύκλους (Katsios, 2006).

Στην ίδια κατεύθυνση, η φοροδιαφυγή συνετέλεσε στη δημιουργία των ελλειμμάτων των ελληνικών προϋπολογισμών των τελευταίων δεκαετιών (INE-ΓΣΕΕ, 2008; Matsaganis, M. & Flevotomou, 2010). Ειδικότερα τα μεσαία και κυρίως τα πιο εύρωστα οικονομικά στρώματα, τη δεκαετία του 1980 και 1990 οδηγήθηκαν σε μία άνευ προηγουμένου φοροδιαφυγή (Pogatsa, 2014), στοχεύοντας στην επιπλέον αύξηση των εσόδων τους, μία εξέλιξη αρνητική για τα έσοδα του κράτους, καθώς

απωλέστηκαν με αυτόν τον τρόπο εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ (Βαγιανός, Βέττας και Μεγήρ, 2010). Ακόμα, οι έλληνες τις τελευταίες δεκαετίες πριν την έναρξη της κρίσης δανείστηκαν υψηλότοκα δάνεια για την αγορά κατοικίας. Ωστόσο αρκετοί από αυτούς δεν κατάφεραν να εξυπηρετήσουν τα δάνειά τους, με αποτέλεσμα το τραπεζικό σύστημα να διαθέτει στο χαρτοφυλάκιό του πολλά μη εξυπηρετούμενα δάνεια (Βαγιανός, Βέττας και Μεγήρ, 2010). Επίσης, η εφαρμοζόμενη από την Ευρωπαϊκή Ένωση Κοινή Αγροτική Πολιτική για τα κράτη μέλη της, δημιούργησε πολλά προβλήματα στην αγροτική οικονομία της Ελλάδας, οδηγώντας μία αυτάρκη χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1980, στην εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων αγροτικών προϊόντων στο τέλος της δεκαετίας του 1990, μία κατάσταση που επιδείνωσε τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού (Fousekis, 1997).

Εν κατακλείδι οι δύο πιο σημαντικοί λόγοι για τη δημιουργία των μεγάλων ελλειμμάτων των κρατικών προϋπολογισμών της Ελλάδας, που διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στην έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2009 ήταν, τα μεγάλα ολυμπιακά έργα που υλοποιήθηκαν πριν το 2004, με στόχο τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004 (Shah&Rankin, 2017), αλλά και οι πολύ υψηλές αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας, από την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και μετά (Paleologou, 2013). Πράγματι, η Ελλάδα μετά το 1974 διέθετε μεγάλο ποσοστό του ετήσιου ΑΕΠ της στην αγορά οπλικών συστημάτων, στοχεύοντας στη δημιουργία ισχυρών Ενόπλων Δυνάμεων, ικανών να αποτρέψουν την Τουρκία να προχωρήσει σε κάποια εχθρική ενέργεια αμφισβήτησης της εθνικής ακεραιότητας (Nikolaïdou, 2016). Παράλληλα, η Ελλάδα προσπάθησε να ικανοποιήσει τις δεσμεύσεις της στη Νατοϊκή Συμμαχία που προέβλεπε ότι τα κράτη μέλη του NATO πρέπει να δαπανούν ετησίως πάνω από το 2% του ΑΕΠ τους, στον τομέα της άμυνας (Alexander, 2013; Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

1.3 Οι κυριότερες συνέπειες της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση του 2009 και τα διαρθρωτικά μέτρα που ελήφθησαν από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία της Ελλάδας, εγκαίνιασαν μία περίοδο λιτότητας η οποία δημιούργησε πλήθος κοινωνικών, δημογραφικών και οικονομικών προβλημάτων (Papadimitriouetal., 2015). Η μείωση του ΑΕΠ κατά 25%, που σηματοδότησε η πτώση της ανάπτυξης δημιούργησε ασφυκτικές πιέσεις στην ελληνική οικονομία,

αντίστοιχες πολεμικών περιόδων (Ashta&Sinapi, 2017; Baldwin&Giavazzi 2015; Hardouvelis&Gkionis, 2016; Thomadakis, 2015; Zettelmeyeretal., 2017). Στον πίνακα (1) παρουσιάζεται η εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της περιόδου 2009-2018. Όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει, η υπογραφή και η αυστηρή εφαρμογή των μνημονιακών δεσμεύσεων δημιούργησε πλήθος προβλημάτων στην ελληνική οικονομία, καθώς δέκα χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης το δημόσιο χρέος αυξήθηκε κατά 40 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ η ανάπτυξη της οικονομίας που ξεκίνησε από το 2017 κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα.

Πίνακας 1: Η διακύμανση των βασικότερων οικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 2009-2018

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Δημόσιο χρέος σε δις ευρώ	299.7	329.5	355.7	304.7	319.2	317.1	321.3	314.9	317.4	334.5
Ποσοστό του ΑΕΠ (%)	126.8	146.0	171.4	156.9	175.1	177.1	176.9	178.5	176.1	181.1
Ανάπτυξη (%)	-4.2	-4.9	-7.1	-6.0	-4.2	0.6	-0.2	-0.05	1.5	1.9
Έλλειμμα (% ΑΕΠ)	15.6	10.7	9.4	6.8	5.5	4.6	0.7	0.5	0.8	4.4

Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2019)

Η εφαρμογή των μνημονίων εκτός από τα οικονομικά μεγέθη δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στην ελληνική κοινωνία. Ειδικότερα, αυξήθηκε η φορολογία (Varoufakis, 2017) και η ανεργία, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού απολεσθέντων θέσεων εργασίας (Nelsonetal., 2017). Οι εργασιακές σχέσεις ελαστικοποιήθηκαν (Karamanis&Hyz, 2014), μειώθηκαν τα εισοδήματα των ελλήνων πολιτών, διευρύνθηκαν οι κοινωνικές ανισότητες (OECD, 2016) και ένας μεγάλος αριθμός ελλήνων πολιτών, δέκα χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης παραμένει ανασφάλιστος. Πολλοί έλληνες βρίσκονται πλέον κάτω από το όριο της φτώχειας ή πολύ κοντά σε

αυτό, ωθώντας με αυτό τον τρόπο την αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού (Slatou, 2016; Stamatis, 2012). Η συγκεκριμένη κατάσταση ιδιαίτερα στην Αθήνα έχει λάβει δραματικές διαστάσεις (Arapoglou&Gounis 2015; FEANTSA, 2017; OECD 2016; Stamatis 2012). Παράλληλα μειώθηκε ο αριθμός των γεννήσεων γεγονός που εάν συνδυαστεί με την αύξηση της μετανάστευσης δημιουργεί πρόσθετα προβλήματα στη μελλοντική αλλοίωση του ελληνικού πληθυσμού. Εκτός από αυτό μειώθηκαν οι αποταμιεύσεις των ελλήνων πολιτών (Vamvoukas 2017; Kolasa-Sikiaridi, 2017) και αυξήθηκαν τα χρέη του δημοσίου προς τους ιδιώτες (Chrysopoulos, 2016). Την περίοδο της κρίσης η Ελλάδα βρέθηκε στην πρώτη θέση σε παγκόσμιο επίπεδο της παραοικονομίας (McCarthy, 2017). Μία πολύ σημαντική συνέπεια της οικονομικής κρίσης ήταν η διαφυγή πολλών νέων στο εξωτερικό για την ανεύρεση εργασίας (Marinakouetal. 2016; NGO EndeavorGreece 2016; Tzionas 2017). Αναμφισβήτητα, το κοινωνικοοικονομικό κλίμα που περιγράφηκε δημιούργησε πολλά προβλήματα στην υγεία του πληθυσμού, στην υγειονομική του περίθαλψη, αλλά και στο υγειονομικό σύστημα της Ελλάδας υγείας (Σουλιώτης, Παπαδονικολάκη, Παπαγεωργίου και Οικονόμου, 2018).

1.3.1 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στον τομέα της υγείας

Το διαχρονικό πρόβλημα του τομέα της υγείας στην Ελλάδα είναι οι υψηλές ιδιωτικές δαπάνες που προϋπήρχαν της οικονομικής κρίσης. Το ξέσπασμα της κρίσης και τα διαρθρωτικά μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής που ελήφθησαν, επιδείνωσαν ακόμα περισσότερο τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο χώρος της υγείας. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας και η πτώση των εισοδημάτων των νοικοκυριών, είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας. Εκτός από αυτό, τα διαρθρωτικά μέτρα που στόχευαν στην επίλυση χρόνιων παθολογιών του Εθνικού Συστήματος Υγείας, εφαρμόστηκαν πλημμελώς και με μεγάλη καθυστέρηση. Ως εκ τούτου το σύστημα υγείας κατά την περίοδο της κρίσης δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του ελληνικού λαού, για υπηρεσίες υγείας (Kentikelenisetal., 2014; Σουλιώτης, Παπαδονικολάκη, Παπαγεωργίου και Οικονόμου, 2018). Η εφαρμογή των διαρθρωτικών μέτρων είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση των δαπανών υγείας από 23 δισεκατομμύρια ευρώ το 2009, σε

8,7 δισεκατομμύρια ευρώ το 2015. Η εξέλιξη των δαπανών υγείας την περίοδο 2009-2017 παρουσιάζεται στον πίνακα (2).

Πίνακας 2: Η εξέλιξη των δαπανών υγείας στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2017

ΕΤΟΣ	ΔΑΠΑΝΕΣ ΥΓΕΙΑΣ (% ΑΕΠ)
2009	9,47
2010	9,56
2011	9,10
2012	8,78
2013	8,34
2014	7,94
2015	8,39
2016	8,45
2017	8,04%

Πηγή: (World Bank, 2019)

Η φαρμακευτική δαπάνη το ίδιο χρονικό διάστημα από 5,1 δισεκατομμύρια ευρώ μειώθηκε σε 1,9 δισεκατομμύρια ευρώ. Η συμμετοχή των ασθενών στις δαπάνες υγείας αυξήθηκαν από 20% το 2009 σε περίπου 29% το 2014. Ακόμα, τα χρόνια της κρίσης τα ελληνικά νοικοκυριά επιβαρύνθηκαν με επιπρόσθετες δαπάνες σε ότι αφορά τη νοσοκομειακή και την φαρμακευτική τους περίθαλψη (Pachocka, 2016).

Παράλληλα, η οικονομική κρίση δημιούργησε έντονα προβλήματα και στον αριθμό των επαγγελματιών στον χώρο της υγείας. Την τετραετία 2010-2013 η μείωση των ιατρών του ΕΣΥ ανήλθε στο 35% του συνολικού αριθμού. Επίσης η οικονομική δυσχέρεια που δημιούργησε η οικονομική κρίση στα νοικοκυριά, εξαιτίας της μείωσης των εισοδημάτων τους, ώθησε αρκετούς πολίτες στο να στραφούν στις δημόσιες δομές υγείας για την κάλυψη των υγειονομικών τους αναγκών (Economouetal., 2014; Simou&Koutsogeorgou, 2014; Waitzkin, 2013). Ταυτόχρονα πέντε χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης (2008-2013), ο ένας στους επτά έλληνες

πολίτες που ανήκαν στα χαμηλά εισοδήματα, εξέφρασε την αδυναμία να αποπληρώσει τις δαπάνες υγείας του (Karanikolos&Kentikelenis, 2016).

Επιπρόσθετα τα χρόνια της κρίσης συγχωνεύτηκαν πολλές δομές υγείας εξαιτίας της χαμηλής κρατικής χρηματοδότησης (Minogiannis, 2012; Xenos, 2017), γεγονός που σηματοδότησε την πτώση της παρεχόμενης φροντίδας, την πτώση της ποιότητας και του επιπέδου των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, την αύξηση της παιδικής θνησιμότητας (Filipeos 2017). Στην ίδια κατεύθυνση, η οικονομική κρίση δημιούργησε σωρεία προβλημάτων και στην πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας. Η συγχώνευση δομών υγείας δημιούργησε προβλήματα προσβασιμότητας σε αυτές, σε αρκετούς έλληνες πολίτες. Παράλληλα η μείωση του προσωπικού των δομών αυτών, σε συνδυασμό με τη μείωση των ιατρών που είναι συμβεβλημένοι με τα ασφαλιστικά ταμεία, αύξησε τις δαπάνες υγείας των ελλήνων πολιτών (Σουλιώτης, Παπαδονικολάκη, Παπαγεωργίου και Οικονόμου, 2018).

Ένα ακόμα μεγάλο πρόβλημα που δημιούργησε η οικονομική κρίση στον χώρο της υγείας είναι η προσβασιμότητα στις δομές υγείας από τους ηλικιωμένους και τους ασθενείς που αντιμετωπίζουν χρόνιες παθήσεις, οι οποίοι πρέπει να μεταβούν σε κάποια τριτοβάθμια δομή υγείας για να λάβουν τη θεραπεία τους (Kentikeleniset al., 2014). Σε μελέτη που υλοποιήθηκε το 2015, βρέθηκε ότι ο ένας στους τρεις έλληνες πολίτες που αντιμετώπισε κάποιο πρόβλημα υγείας, δεν κατάφερε να έχει πρόσβαση σε κάποια δομή του ΕΣΥ. Η σημαντικότερη από τις αιτίες που του στέρησαν τη δυνατότητα αυτή ήταν η οικονομική δυσχέρεια που αντιμετώπιζε (Zavrasetai., 2014).

Στην ίδια κατεύθυνση, μελέτη που υλοποιήθηκε το χρονικό διάστημα 2012-2013 σε ασθενείς που αντιμετωπίζουν χρόνια ρευματοειδή αρθρίτιδα, έδειξε ότι ο ένας στους τέσσερις αντιμετώπισε προβλήματα προσβασιμότητας στον ρευματολόγο, ενώ ο ένας στους δύο δυσκολεύτηκε αρκετά να λάβει την απαιτούμενη για την πάθησή του θεραπευτική αγωγή (Souliotiset al., 2014). Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι, τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης κατέδειξαν ως γενεσιουργό αιτία του προβλήματος προσβασιμότητας, τις αλλαγές που επέφερε η οικονομική κρίση στον τρόπο διανομής των εν λόγω φαρμάκων. Στο ανωτέρω συμπέρασμα συμφωνούν σε ποσοστό 92% οι ερωτηθέντες ρευματολόγοι, ενώ το ποσοστό αυξάνεται στους ερωτηθέντες φαρμακοποιούς κατά 4%. Αμφότεροι οι συμμετέχοντες στη μελέτη επαγγελματίες και των δύο διαφορετικών τομέων συμφώνησαν ότι, οι δυσκολίες

προσβασιμότητας οφείλονται στη μεγάλη αναμονή για τον προγραμματισμό ενός ραντεβού, αλλά και στο κόστος μετακίνησης στην αντίστοιχη δομή υγείας (Σουλιώτης, Παπαδονικολάκη, Παπαγεωργίου και Οικονόμου, 2018).

Ακόμα, προβλήματα προσβασιμότητας αντιμετώπισαν και ασθενείς που πάσχουν από καρκίνο. Σε έρευνα που υλοποιήθηκε το 2014, ο ένας στους τρεις ασθενείς αντιμετώπισε πρόβλημα προσβασιμότητας σε κάποια δομή υγείας, τον προηγούμενο χρόνο, ενώ ο ένας στους δύο δυσκολεύεται να προγραμματίσει κάποια επίσκεψη στον αρμόδιο ιατρό. Τέλος το 40% περίπου των ερωτηθέντων απάντησε ότι δεν έχει πρόσβαση σε ιδιώτες ιατρούς, εξαιτίας της αδυναμίας του να πληρώσει την επίσκεψη (Souliotis, Agapidaki&Papageorgiou, 2015).

Εκτός από αυτό, η οικονομική κρίση επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και τον χώρο της ψυχικής υγείας, καθώς την περίοδο 2008 με 2016 οι αυτοκτονίες σχεδόν διπλασιάστηκαν, ενώ παράλληλα αυξήθηκε δραματικά και η κατανάλωση ιατρικών σκευασμάτων που σχετίζονται με την αντιμετώπιση ψυχιατρικών διαταραχών (Tragaki&Lenos, 2016). Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής και της Ελληνικής Αστυνομίας το 2008 οι αυτοκτονίες ανέρχονταν σε 373 περιπτώσεις, ενώ το 2016 ανήλθαν σε 613 περιπτώσεις (Manridis, 2018). Εκτός όμως από το χώρο της υγείας, πρέπει να αναφερθεί ότι η οικονομική κρίση δημιούργησε σοβαρά προβλήματα και στον χώρο της παιδείας (IOBE, 2018).

1.3.2 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στον τομέα της παιδείας

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που δημιούργησε η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 στην Ελλάδα στον τομέα της εκπαίδευσης ήταν η μείωση του πληθυσμού των μαθητών. Γενεσιουργός αιτία του εν λόγω προβλήματος αποτελεί η μετανάστευση μεγάλης μερίδας του ελληνικού πληθυσμού σε χώρες του εξωτερικού, με στόχο την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, αλλά και η υπογεννητικότητα η οποία μεγεθύνθηκε στα χρόνια της κρίσης. Τα σημαντικότερα αποτελέσματα της μελέτης του IOBE (2018), για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον χώρο της εκπαίδευσης ήταν:

- Μετά την έναρξη της κρίσης μειώθηκε ο αριθμός των επαγγελματιών στον χώρο της εκπαίδευσης σε ποσοστό 15,5%

- Αυξήθηκε η αναλογία μαθητών και παιδαγωγών σε σχέση με την περίοδο πριν την κρίση
- Αυξήθηκε το ποσοστό εμφάνισης ελλείψεων σε εκπαιδευτικούς, εξαιτίας σωρείας προβλημάτων που δημιούργησε η κρίση
- Συγχωνεύτηκαν σχολικές μονάδες με στόχο τον εξορθολογισμό στον χώρο της παιδείας
- Η διακοπή των προσλήψεων είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του ποσοστού αναπληρωτών καθηγητών και δασκάλων, σε σχέση με τους μόνιμους
- Μείωση του μαθητικού πληθυσμού κατά περίπου 6% σε σχέση με το 2000
- Μείωση των δαπανών στην εκπαίδευση

Στον πίνακα (3) καταγράφεται η εξέλιξη των δαπανών στον χώρο της παιδείας την περίοδο 2009-2016, όπου παρατηρείται μία μικρή μείωση κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των μνημονίων. Από το την έναρξη της οικονομικής κρίσης και σε όλη την περίοδο 2010-2016 η μείωση των δαπανών στην εκπαίδευση ποσοστιαία (-7%) ήταν μικρότερη από τη μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (-18,3%). Παράλληλα η εκπαιδευτική δαπάνη της Ελλάδας συνολικά ως ποσοστό των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης την ίδια περίοδο ήταν 7,6% μέχρι 8,6% πίνακας (4), ελαφρώς μειωμένη κατά 1% μεσοσταθμικά σε σχέση με την δεκαετία 2000-2009. Το 2016 το συνολικό ποσοστό των δαπανών στον χώρο της εκπαίδευσης σε σχέση με τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης έφτασε στα προ κρίσης επίπεδα και συγκεκριμένα στο 8,6%, όπως και το 2004.

Πίνακας 3: Η εξέλιξη των δαπανών στον χώρο της παιδείας στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2016

ΕΤΟΣ	ΔΑΠΑΝΕΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (% ΑΕΠ)
2009	4,1
2010	4,0
2011	4,4
2012	4,4

2013	4,5
2014	4,4
2015	4,3
2016	4,3

Πηγή: (IOBE, 2019)

Πίνακας 4: Η εξέλιξη των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2016

Ελλάδα	Δημόσιες υπηρεσίες	Άμυνα	Δημόσια τάξη και ασφάλεια	Οικονομικές διευθετήσεις	Προστασία περιβάλλοντος	Στέγαση και κοινωνικές παροχές	Υγεία	Αναψυχή, πολιτισμός και θρησκεία	Εκπαίδευση	Κοινωνική προστασία
2000	26,0	5,2	2,3	14,2	1,0	0,8	12,1	1,0	8,3	29,2
2001	25,1	5,6	3,2	11,7	1,0	0,9	13,7	1,2	8,1	29,5
2002	24,1	6,3	3,3	11,6	1,1	0,8	13,0	1,2	8,5	30,0
2003	21,6	7,8	3,2	11,8	0,9	0,8	12,8	1,2	9,1	30,7
2004	24,2	6,2	3,3	13,3	1,1	0,8	11,8	1,2	8,6	29,5
2005	21,9	5,9	3,4	9,9	1,3	0,7	13,6	1,4	9,2	32,7
2006	24,5	5,7	3,2	8,3	1,7	0,5	13,1	1,4	8,1	33,5
2007	24,7	5,9	3,2	9,0	1,7	0,5	12,8	1,3	7,6	33,4
2008	22,5	5,9	3,1	11,2	1,8	0,5	12,7	1,4	7,4	33,5
2009	22,4	6,1	3,3	10,0	1,6	0,7	12,6	1,2	7,6	34,5
2010	23,4	5,1	3,4	8,5	1,5	0,4	13,1	1,1	7,8	35,8
2011	23,8	4,4	3,2	8,0	1,6	0,3	12,0	1,1	8,2	37,4
2012	19,8	4,4	3,3	12,7	2,0	0,4	10,5	1,2	8,2	37,6
2013	15,9	3,5	3,0	26,5	2,7	0,5	8,3	1,1	7,4	31,2
2014	19,9	5,3	4,2	7,8	2,9	0,5	9,3	1,4	8,7	40,0
2015	18,7	4,7	3,9	13,9	2,7	0,4	8,7	1,3	8,0	37,7
2016	18,5	4,3	4,4	7,6	3,2	0,5	9,9	1,5	8,6	41,5

Πηγή: (IOBE, 2019)

Οι δαπάνες για την εκπαίδευση αποτελούσαν τα περισσότερα χρόνια την τέταρτη κατά σειρά κατηγορία δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης, έπειτα από τις δαπάνες για κοινωνική προστασία, τις δαπάνες για δημόσιες υπηρεσίες, τις δαπάνες υγείας, με τις δαπάνες για την άμυνα της χώρας να διαδέχονται τις δαπάνες εκπαίδευσης. Την περίοδο 2009-2016 οι δαπάνες υγείας μειώθηκαν μεσοσταθμικά σε ποσοστό περίπου 21%, οι δαπάνες για την εκπαίδευση περίπου 11% και οι αμυντικές δαπάνες περίπου 30% (IOBE, 2019). Εκτός όμως από τον χώρο της παιδείας η μεγάλη οικονομική κρίση του ξεκίνησε το 2008 στην Ελλάδα, δημιούργησε έντονα προβλήματα και σε έναν ακόμα ιδιαίτερα κρίσιμο τομέα για τη ζωή των ελλήνων πολιτών και κυρίως για την ασφάλειά τους, τον χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων (Christodoulakis, 2013; Κολιός, 2018; OECD, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός των Ενόπλων Δυνάμεων

Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις είναι οι στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας, οι οποίες έχουν ως αποστολή την προάσπιση της εθνικής κυριαρχίας και των δικαιωμάτων του ελληνικού λαού. Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες έχουν ως άμεσο πολιτικό προϊστάμενο το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, αποτελούνται από τον Στρατό Ξηράς, το Πολεμικό Ναυτικό και την Πολεμική Αεροπορία, με βάση τη σειρά αρχαιότητας. Το προσωπικό τους αποτελείται από αξιωματικούς τελειόφοιτους των σχολών ΣΣΕ, ΣΝΔ, ΙΚΑΡΩΝ, ΣΣΑΣ, ΣΑΝ και από υπαξιωματικούς τελειόφοιτους των σχολών ΣΜΥ, ΣΜΥΝ και ΣΜΥΑ, από έμμισθο στρατιωτικό προσωπικό (ΕΜΘ, ΕΠ.ΟΠ, Ε.ΕΦ.ΟΠ, Ο.Β.Α), από οπλίτες που υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία, από πολιτικό προσωπικό, από εθνοφύλακες και από εφέδρους (ΓΕΑ, 2019; ΓΕΝ, 2019; ΓΕΣ, 2019; Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

2.2 Αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας

Η βασική αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας είναι, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της χώρας από κάθε προσπάθεια επιβολής που προέρχεται από εχθρικά κράτη ή συνασπισμούς κρατών, η εξασφάλιση του εθνικού εναέριου, θαλάσσιου και ηπειρωτικού χώρου, καθώς και η επίτευξη των στόχων της πολιτικής ηγεσίας. Παράλληλα, σκοπός των Ενόπλων Δυνάμεων είναι ο σεβασμός των συνόρων που καθορίζουν οι διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες, ώστε να τηρείται το διεθνές δίκαιο (ΓΕΕΘΑ, 2010). Οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας δραστηριοποιούνται τόσο σε περίοδο ειρήνης, όσο και σε περίοδο πολέμου.

Σε περίοδο ειρήνης οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις είναι επιφορτισμένες με τις εξής δραστηριότητες (ΓΕΕΘΑ, 2010; Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019):

- Τη συνεχή προάσπιση των εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και της ασφάλειας του εθνικού χώρου

- Τη διατήρηση της επιχειρησιακής ετοιμότητας ώστε να μπορούν να αποτρέπουν με αποτελεσματικό τρόπο τους κινδύνους και τις απειλές
- Τη συνεχή εκπαίδευση και τη διατήρηση του αξιόμαχου των δυνάμεων και των τριών κλάδων
- Τη συμμετοχή σε δραστηριότητες Διεθνών διακρατικών Οργανισμών (ΝΑΤΟ, ΕΕ, ΟΗΕ, ΟΑΣΕ), με στόχο τη διατήρηση της παγκόσμιας ασφάλειας και της ειρήνης
- Τη συμβολή και την παροχή ενίσχυσης και υποστήριξης σε δημόσιους οργανισμούς σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης
- Τη συμμετοχή σε δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα
- Τη διοργάνωση και υλοποίηση τέτοιων δράσεων

2.3 Δομή και πολιτική ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας

Σύμφωνα με το άρθρο (45) του Συντάγματος, αρχηγός των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας (ΥΕΘΑ), ο οποίος προϊστάται των Ενόπλων Δυνάμεων, έχει ως αντικείμενο εργασίας τόσο τη διοίκηση και των έλεγχό τους, όσο και την επιτυχή υλοποίηση της Πολιτικής Εθνικής Άμυνας. Επιπλέον ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας συμμετέχει στο ΚΥΣΕΑ. Το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ), προϊστάμενος του οποίου είναι ο Πρωθυπουργός της χώρας, είναι υπεύθυνο για να χαράσσει τη στρατηγική και να δίνει τις απαραίτητες κατευθύνσεις στις Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας. Παράλληλα, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας είναι επιφορτισμένος με τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και προγραμματισμό των εξοπλιστικών προγραμμάτων της χώρας. Επίσης κατανέμει τα πιστωμένα από τον κρατικό προϋπολογισμό κονδύλια, εγκρίνει τα διάφορα εξοπλιστικά και ερευνητικά προγράμματα και ασκεί διοίκηση στις Ένοπλες Δυνάμεις, μέσα από την καθοδήγηση των τριών αρχηγών των Γενικών Επιτελείων. Ταυτόχρονα, αποτελεί τον βασικό εκπρόσωπο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας στους Διεθνείς Οργανισμούς και καθορίζει τα νομοθετικά σχέδια του Υπουργείου (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

Ο Υφυπουργός (ΥΦΕΘΑ) και ο Γενικός Γραμματέας του υπουργείου αποτελούν μαζί με τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, τους πολιτικούς ηγέτες του. Τα καθήκοντα του ΥΦΕΘΑ σχετίζονται με θέματα οικονομικής και υπηρεσιακής φύσεως των Ενόπλων Δυνάμεων και με θέματα που άπτονται της συνεργασίας του Υπουργείου με άλλους φορείς και Υπουργεία διαφορετικών χαρτοφυλακίων. Ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας είναι ο συντονιστής των Γενικών Διευθύνσεων του Υπουργείου και των Γενικών Επιτελείων όλων των κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων. Επίσης βάσει καθηκόντων, εναρμονίζει και συντονίζει όλα τα θέματα που αφορούν το πολιτικό προσωπικό που εργάζεται στο Υπουργείο (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

2.4 Δομή και στρατιωτική ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας

Το Συμβούλιο Άμυνας (ΣΑΜ) είναι το ανώτατο όργανο συμβουλευτικού χαρακτήρα του ΥΠΕΘΑ σε μία σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με τη δομή των Ενόπλων Δυνάμεων, με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, με ερευνητικά προγράμματα, αλλά και με την εκτίμηση των γεωπολιτικών εξελίξεων που σχετίζονται με την ασφάλεια της Ελλάδας και των ελλήνων πολιτών. Το ΣΑΜ αποτελείται τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, τον Αναπληρωτή Υπουργό και από τους τρεις Αρχηγούς των Γενικών Επιτελείων. Κάποιες φορές στο ΣΑΜ συμμετέχουν και άλλα πρόσωπα ανάλογα με την κρίση του εκάστοτε Υπουργού Εθνικής Άμυνας(Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

Το Συμβούλιο Αρχηγών Γενικών Επιτελείων (ΣΑΓΕ), το οποίο αποτελείται από τον Α/ΓΕΣ, Α/ΓΕΝ, Α/ΓΕΑ έχει ως υποχρέωση να λαμβάνει διάφορες αποφάσεις που αφορούν τα Επιτελεία και των τριών κλάδων και να κάνει εισηγήσεις στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας (Υ.ΕΘ.Α.), σε θέματα που άπτονται τον στρατηγικό σχεδιασμό και την λειτουργία και των τριών κλάδων των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Τέλος, η Διαρκής Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων της Βουλής έχει ως αντικείμενο εργασίας να επεξεργάζεται, να εξετάζει και να ψηφίζει νομοσχέδια και προτάσεις νόμων που αφορούν το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

Ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (Α/ΓΕΕΘΑ), είναι ο προϊστάμενος του ΓΕΕΘΑ, ενώ είναι υπεύθυνος για συμβουλευτικού χαρακτήρα θέματα ΥΠΕΘΑ στο ΚΥΣΕΑ. Ο Α/ΓΕΕΘΑ είναι υπεύθυνος για τον επιχειρησιακό συντονισμό των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων και συντονίζει τα επιχειρησιακά σχέδια των δυνάμεων και των τριών Κλάδων τόσο σε περίοδο ειρήνης, όσο και σε περίοδο πολέμου. Εκτός από αυτό, έπειτα από τις προτάσεις των αρχηγών των τριών Γενικών Επιτελείων των Κλάδων υπευθύνη του, συντάσσεται η Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική. Ακόμα, είναι υπεύθυνος για να εισηγείται εξοπλιστικά προγράμματα που πρέπει να υλοποιηθούν και δίνει την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθηθεί σε κάθε επιχειρησιακή δραστηριότητα (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

Το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο, το Ανώτατο Ναυτικό Συμβούλιο και το Ανώτατο Αεροπορικό Συμβούλιο είναι τα συμβούλια που είναι επιφορτισμένα με τη λήψη αποφάσεων που αφορούν θέματα οικονομικής, διοικητικής και επιχειρησιακής φύσεως του αντίστοιχου κλάδου. Ο Αρχηγός του εκάστοτε Γενικού Επιτελείου των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων (Α/ΓΕΣ, Α/ΓΕΝ, Α/ΓΕΑ) διοικεί τον κάθε Κλάδο και είναι υπεύθυνος για μία σειρά θεμάτων οικονομικής διοικητικής, οργάνωσης, αξιολόγησης και προετοιμασίας για πολεμικές επιχειρήσεις του κλάδου, στηριζόμενοι πάντοτε στις αποφάσεις και τις κατευθύνσεις της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου και της χώρας (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

2.5 Διευθύνσεις των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας

Η Διεύθυνση Οικονομικού Σχεδιασμού και Υποστήριξης (ΓΔΟΣΥ) αποτελείται από τρεις Διευθύνσεις με διαφορετικό αντικείμενο εργασίας και συγκεκριμένα (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019):

- Την Διεύθυνση Ανθρωπίνου Δυναμικού και Περιβάλλοντος
- Την Διεύθυνση Οικονομικού
- Την Διεύθυνση Στρατιωτικής και Τεχνολογικής Υποστήριξης.

Η Διεύθυνση Αμυντικών Εξοπλισμών και Επενδύσεων (ΓΔΑΕΕ) αποτελείται από τρεις Διευθύνσεις με διαφορετικό αντικείμενο εργασίας και συγκεκριμένα (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019):

- Την Διεύθυνση Αμυντικών Προγραμμάτων και Συμβάσεων
- Την Διεύθυνση Αντισταθμιστικών Ωφελημάτων και Διασφάλισης Ποιότητας
- Την Διεύθυνση Αμυντικών Επενδύσεων και Ερευνών.

Τέλος, η Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων (ΓΔΠΕΑΔΣ) αποτελείται από δύο Διευθύνσεις και συγκεκριμένα από την Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και την Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων (ΓΕΕΘΑ, 2019; Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3. ΟΙ ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

3.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός αμυντικών δαπανών

Η παροχή δημόσιων αγαθών στους πολίτες τους, αποτελεί τη βασική επιδίωξη των σύγχρονων δημοκρατικών χωρών. Τα σημαντικότερα από τα αγαθά αυτά είναι η υγεία, η παιδεία και η ασφάλεια. Η ασφάλεια των πολιτών αποτελεί ένα πολύ σημαντικό δημόσιο αγαθό και συνδέεται με την παροχή κοινωνικής και οικονομικής ευημερίας στους πολίτες, αλλά και στην παροχή ασφάλειας από εξωτερικές απειλές (Κολιός, 2018). Για να μπορέσει μία χώρα να προασπίσει την εδαφική ακεραιότητά της και να προστατέψει την ασφάλεια των πολιτών της, πρέπει να διατηρεί αξιόμαχες και καλά εξοπλισμένες ένοπλες Δυνάμεις, αλλά και ισχυρή οικονομία (Δημητρίου, 2018; Dempsey, 2018; Kumar 2017). Ως εκ τούτου, μία χώρα που διαθέτει ισχυρή οικονομία μπορεί να δαπανήσει μεγάλα κεφάλαια, ώστε να μπορέσει να εξοπλίσει τις Ένοπλες Δυνάμεις της (Δημητρίου, 2018; Dempsey, 2018; Kumar 2017; Ράτσικας, 2014).

3.1.1 Ορισμός αμυντικών δαπανών

Στη βιβλιογραφία μπορεί κανείς να συναντήσει πολλούς διαφορετικούς ορισμούς των αμυντικών δαπανών. Οι αμυντικές δαπάνες αφορούν το σύνολο των κονδυλίων που δαπανά μία χώρα για να καλύψει τις στρατιωτικές της δαπάνες, και συνδέονται τόσο με τη συντήρηση του υπάρχοντος υλικού, με τη λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά και την αγορά νέου στρατιωτικού εξοπλισμού (Κολιός, 2018). Το Ινστιτούτο SIPRI(2018) της Στοκχόλμης για τη διεθνή ασφάλεια και ειρήνη, στον ορισμό που δίνει για τις αμυντικές δαπάνες αναφέρει ότι *«Αμυντικές δαπάνες είναι το σύνολο των εξόδων που δαπανά μία χώρα για τις τρέχουσες στρατιωτικές της δραστηριότητες»*. Σύμφωνα με το SIPRI (2018) οι αμυντικές δαπάνες μίας χώρας περιλαμβάνουν:

- Τη λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων
- Τις στρατιωτικές επιχειρήσεις

- Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας και όλους τους υπόλοιπους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς που ασχολούνται με τα εξοπλιστικά προγράμματα και άλλα θέματα που συνδέονται με την άμυνα της χώρας
- Δυνάμεις που εκπαιδεύονται και εξοπλίζονται για στρατιωτικούς σκοπούς
- Το λειτουργικά κόστος των Ενόπλων Δυνάμεων και το κόστος για τη μισθοδοσία και τις ανάγκες του προσωπικού
- Τις κοινωνικές δαπάνες για το προσωπικό
- Τις αμοιβές του προσωπικού που έχει συνταξιοδοτηθεί
- Τις δαπάνες για τα εξοπλιστικά προγράμματα
- Τις δαπάνες για τη δημιουργία, λειτουργία και ανάπτυξη των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην κατασκευή στρατιωτικού υλικού
- Τις δαπάνες για δραστηριότητες που συνδέονται με την υλοποίηση ερευνητικών προγραμμάτων

Εν τέλει πρέπει να αναφερθεί ότι, ο ορισμός του SIPRI δεν συμπεριλαμβάνει τις δαπάνες που αφορούν την παροχή επιπλέον βοήθειας και υποστήριξης σε απόστρατους πλην των αμοιβών τους, τις δαπάνες που αφορούν την καταστροφή στρατιωτικού υλικού κ.α. (Craneetal., 2005).

Ένας ακόμα ιδιαίτερα διαδομένος ορισμός των αμυντικών δαπανών, συνδέει τις αμυντικές δαπάνες με τον αμυντικό προϋπολογισμό. Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι κάποιες χώρες εγγράφουν μέρος των αμυντικών τους δαπανών σε άλλου κωδικούς του προϋπολογισμού τους, που δεν συνδέονται με τον στρατιωτικό τομέα. Από την άλλη πλευρά το ΔΝΤ κατηγοριοποιεί τις δαπάνες με βάση κάποια κριτήρια και σε αυτές τις δαπάνες τοποθετεί και τις αντίστοιχες αμυντικές. Επί παραδείγματι, τοποθετεί τις δαπάνες για την υγειονομική κάλυψη των στρατιωτικών στις δαπάνες υγείας του συνόλου των πολιτών (Ράτσικας, 2014). Τέλος το NATO δίνει έναν ορισμό για τις αμυντικές δαπάνες ο οποίος προσεγγίζει σε μεγάλο βαθμό τον ορισμό του SIPRI, όμως από το 2004 και έπειτα δεν συμπεριλαμβάνει τις δαπάνες που αφορούν δυνάμεις που δεν ανήκουν στις στρατιωτικές, όταν αυτές σε περίοδο πολέμου δεν διαθέτουν τα μέσα για να αναπτυχθούν πλήρως σε κάποιο θέατρο επιχειρήσεων π.χ. χωροφυλακή. Στον πίνακα (5) παρουσιάζονται οι αμυντικές δαπάνες όπως προσδιορίζονται από το NATO, Το Υπουργείο Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών και το SIPRI.

Πίνακας 5: Αμυντικές δαπάνες σύμφωνα με NATO, SIPRI, Υπουργείο Άμυνας ΗΠΑ

ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ		
SIPRI	ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΑΣ ΗΠΑ	NATO
Δαπάνες για διάφορες παροχές σε είδος στο προσωπικό	Δαπάνες για διάφορες παροχές σε είδος στο προσωπικό	Δαπάνες για το στρατιωτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων
Δαπάνες για αμοιβές πολιτικού προσωπικού		Αμοιβές και παροχές για το πολιτικό προσωπικό των ΕΔ
Δαπάνες για τη λειτουργία και τη συντήρηση	Δαπάνες για τη λειτουργία και τη συντήρηση	Δαπάνες για λειτουργικά έξοδα, προμήθειες και εξοπλισμό
Δαπάνες για τις διάφορες προμήθειες	Δαπάνες για τις διάφορες προμήθειες	Δαπάνες για προμήθεια στρατιωτικού υλικού
Δαπάνες για ερευνητικά και αναπτυξιακά προγράμματα	Δαπάνες για ερευνητικά και αναπτυξιακά προγράμματα Δαπάνες για τον έλεγχο και την αξιολόγηση	Δαπάνες για λειτουργικά έξοδα και προμήθειες
Δαπάνες για την κατασκευή στρατιωτικών υποδομών	Δαπάνες για την κατασκευή στρατιωτικών υποδομών	Δαπάνες για κατασκευή υποδομών του έθνους και του NATO
Δαπάνες για τις συντάξεις του στρατιωτικού προσωπικού των ΕΔ	Δαπάνες για τις συντάξεις του στρατιωτικού προσωπικού των ΕΔ	Δαπάνες για τις συντάξεις του προσωπικού των ΕΔ
Δαπάνες για τη στρατιωτική ενίσχυση	Δαπάνες για τη στρατιωτική ενίσχυση	
Δαπάνες για την Άμυνα		
Δαπάνες για μη στρατιωτικές δυνάμεις		
Δαπάνες για τις διαστημικές αποστολές που συνδέονται με την άμυνα		
	Δαπάνες για τα έξοδα στέγασης του προσωπικού	Άλλες δαπάνες

Πηγή: (Dempsey, 2018; Κολιός, 2018; Kumar 2017)

Ο υπολογισμός των αμυντικών δαπανών για μία χώρα αποτελεί μία πολύ σπουδαία διαδικασία για τους παρακάτω λόγους (SIPRI, 2018):

- Υπολογισμός επιβάρυνσης της οικονομίας της χώρας από τη λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας
- Αξιολόγηση από την πολιτική ηγεσία της χώρας της συσχέτισης του ύψους των αμυντικών δαπανών με άλλες δαπάνες όπως δαπάνες υγείας και δαπάνες παιδείας, ώστε ανάλογα με τις ανάγκες και του ύψους του προϋπολογισμού να υπάρξουν τροποποιήσεις και αλλαγές
- Υπολογισμός του επιπέδου μαχητικής ικανότητας με άλλες χώρες. Όμως μία τέτοια συσχέτιση είναι μια προβληματική συνθήκη για μία μεγάλη μερίδα αναλυτών παγκοσμίως
- Διεξαγωγή μελετών για τη σύγκριση των αμυντικών δαπανών των διαφόρων χωρών και

3.2 Προσδιοριστικοί παράγοντες αμυντικών δαπανών

Ο προσδιορισμός των αμυντικών δαπανών καθορίζεται από μία σειρά παραγόντων που συνδέονται με οικονομικά κριτήρια, πολιτικά, κοινωνικά, γεωγραφικά και γεωστρατηγικά κ.α. (Kumar, 2017). Παράλληλα, σύμφωνα με τον Kumar(2017), οι προσδιοριστικοί παράγοντες βάσει των οποίων καθορίζονται οι αμυντικές δαπάνες είναι εικοσιπέντε. Σε μία μελέτη μεταξύ των 15 κρατών μελών της ΕΕ που αφορούσε τους παράγοντες με τους οποίους προσδιορίζονται οι αμυντικές δαπάνες των συγκεκριμένων κρατών κατά την περίοδο 1961-2005 σημειώθηκαν αρκετές διαφοροποιήσεις (Nikolaidou, 2008). Σε μία σειρά χωρών όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, τα έσοδα του κράτους συσχετίζονταν με το ύψος των δαπανών, ενώ σε χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία και η Σουηδία η συσχέτιση ήταν χαμηλή. Το αποτέλεσμα αυτό σημαίνει ότι και να αυξηθούν τα έσοδα των εν λόγω χωρών δεν θα αυξηθούν οι αμυντικές τους δαπάνες, γιατί έχουν φτάσει σε πολύ υψηλό επίπεδο. Στον πίνακα (6) παρουσιάζεται η διακύμανση των αμυντικών δαπανών στις χώρες μέλη της ΕΕ από το 1996 μέχρι και την έναρξη της οικονομικής κρίσης το 2009.

Πίνακας 6: Διακύμανση των αμυντικών δαπανών στα κράτη μέλη της ΕΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 1996-2009

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΕΠΙ ΤΟΙΣ % ΣΤΑ ΚΡΑΤΗ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΕ				
	1996	2001	2006	2009
Αυστρία	1.0	0.9	0.8	0.9
Βέλγιο	1.5	1.3	1.1	1.2
Βουλγαρία	2.2	3.0	2.4	2.0
Κύπρος	4.8	3.4	2.1	2.0
Τσεχία	1.8	1.9	1.7	1.4
Δανία	1.7	1.6	1.4	1.4
Εσθονία	0.9	1.5	1.9	2.3
Φινλανδία	1.6	1.2	1.4	1.5
Γαλλία	2.9	2.5	2.4	2.5
Γερμανία	1.6	1.4	1.3	1.4
Ελλάδα	3.3	3.4	2.9	3.2
Ουγγαρία	1.5	1.8	1.2	1.1
Ιρλανδία	1.0	0.7	0.5	0.6
Ιταλία	1.9	2.0	1.8	1.8
Λετονία	0.7	1.0	1.8	1.4
Λιθουανία	0.5	1.8	1.4	1.4
Λουξεμβούργο	0.7	0.8	0.6	0.6
Ολλανδία	1.9	1.5	1.5	1.5
Πολωνία	2.0	1.9	1.9	1.8

Πορτογαλία	2.3	1.9	2.0	2.1
Ρουμανία	2.5	2.4	1.8	1.4
Σλοβακία	3.0	1.9	1.6	1.4
Ισπανία	1.4	1.2	1.2	1.1
Σουηδία	2.2	1.8	1.4	1.2
Μεγ. Βρετανία	2.8	2.4	2.4	2.7

Πηγή: Paleologou, (2013).

Επίσης σε κάποιες χώρες όπως η Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο υπήρξε θετική συσχέτιση της αύξησης του ύψους των αμυντικών δαπανών, σε σχέση με την αύξηση του πληθυσμού. Εκτός από αυτό, σε χώρες όπως το Λουξεμβούργο η αύξηση των δημοσίων δαπανών για κάποιους άλλους τομείς του κοινωνικού κράτους όπως υγεία ή παιδεία, σηματοδότησαν την ταυτόχρονη μείωση των αμυντικών δαπανών. Εν αντιθέσει, σε χώρες όπως η Ελλάδα, μία αντίστοιχη εξέλιξη, δεν σηματοδοτούσε τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών. Ως εκ τούτου, ορισμένες φορές οι αυξήσεις στις δημόσιες δαπάνες ενός κράτους μπορεί να συνοδεύονται με ταυτόχρονη αύξηση των αμυντικών δαπανών, γεγονός που θα σημάνει την αύξηση του δημοσίου χρέους (Nikolaidou, 2008).

Επίσης παρατηρήθηκε ότι σε κάποιες χώρες όπως η Αυστρία που έχουν εμπορικό πλεόνασμα, δεν επηρεάζεται το ΑΕΠ από την αυξημένη ζήτηση σε αμυντικές δαπάνες. Απεναντίας σε χώρες όπως η Ελλάδα που παρουσιάζει έλλειμμα, η αύξηση των αμυντικών δαπανών δεν επηρεάστηκε από το μειωμένο ΑΕΠ. Ένας ακόμα προσδιοριστικός παράγοντας του ύψους των αμυντικών δαπανών για τις 15 χώρες μέλη της ΕΕ ήταν η συμμετοχή των χωρών στη Βορειοατλαντική Συμμαχία NATO. Συγκεκριμένα σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Δανία, αύξησαν το ύψος των αμυντικών τους δαπανών λόγω της συμμετοχής τους στο NATO, προς εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους στη Συμμαχία (Nikolaidou, 2008).

Ένας ακόμα προσδιοριστικός παράγοντας, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί η οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται κάποιο κράτος. Η έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2007 και οι επιδράσεις της κρίσης στα οικονομικά μεγέθη των διαφόρων κρατών, επηρέασαν το ύψος των αμυντικών δαπανών τους. Ορισμένα κράτη που αντιμετώπισαν μεγάλα προβλήματα στην οικονομία τους, αναγκάστηκαν να μειώσουν σε μεγάλο βαθμό τις αμυντικές τους δαπάνες. Συγκεκριμένα η Λετονία το 2009 μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες σε ποσοστό 21%, ενώ στην ίδια κατεύθυνση η Λιθουανία το 2010 μείωσε τις αμυντικές τις δαπάνες σε ποσοστό της τάξεως του 37%. Η Πορτογαλία μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες το 2010 σε ποσοστό 11%, ενώ η Ελλάδα μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες κατά 18% και 19%, το 2010 και το 2011 αντίστοιχα (O'Donnell, 2012).

Επίσης σε μία έρευνα που υλοποιήθηκε την περίοδο 1988-2006, μελετήθηκε η επίδραση των θεσμικών παραγόντων στο ύψος των αμυντικών δαπανών, σε ένα δείγμα 157 κρατών. Τα συμπεράσματα της μελέτης έδειξαν ότι σε χώρες που το πολίτευμά τους ήταν Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, οι αμυντικές δαπάνες ήταν λιγότερες σε σχέση με χώρες των οποίων το πολίτευμα ήταν Προεδρική Δημοκρατία (Albaladejo et al., 2012). Εκτός από αυτό, προηγούμενη μελέτη επισήμανε ότι το ύψος των αμυντικών δαπανών συσχετίζεται και με τον χαρακτήρα του πολιτικού καθεστώτος μίας χώρας. Απόρροια τούτου, ήταν η αναφορά των ερευνητών ότι σε χώρες που κυριαρχούν απολυταρχικά καθεστώτα, το ύψος των αμυντικών δαπανών είναι υψηλότερο από χώρες οι οποίες ανήκουν σε δημοκρατικά πολιτεύματα (Reynal-Querol, 2005).

Ακόμα ένας προσδιοριστικός παράγοντας του ύψους των αμυντικών δαπανών αποτελεί η συμμετοχή σε διακρατικούς οργανισμούς όπως το NATO. Βάσει της συμφωνίας οι χώρες μέλη του NATO πρέπει να δαπανούν το ποσοστό 2% του ΑΕΠ τους για τις αμυντικές ανάγκες της Συμμαχίας (Kumar, 2017). Σύμφωνα με το μοντέλο δημοσίων αγαθών, η προάσπιση των κυριαρχικών δικαιωμάτων όλων των κρατών μελών της Συμμαχίας αποτελεί ένα δημόσιο αγαθό, που συνδέεται με τη στρατηγική της «αμοιβαίας καταστροφής» που υιοθέτησε η Συμμαχία, από την ίδρυσή της μέχρι το τέλος περίπου 1960. Βάσει της στρατηγικής αυτής, τα κράτη που δεν διέθεταν πυρηνικά οπλικά συστήματα, σε περίπτωση που δέχονταν επίθεση από χώρες του Ανατολικού, Μπλοκ θα προστατεύονταν από τις Δυνάμεις της Συμμαχίας που διέθεταν τέτοια τεχνολογία. Ως εκ τούτου τα κράτη της Συμμαχίας που δεν

διέθεταν ισχυρές οικονομίες, επωφελήθηκαν δαπανώντας μικρότερα κονδύλια για τις αμυντικές του δαπάνες (Bove&Cavatorta, 2012; Sandler&George, 2016).

Σύμφωνα με το μοντέλο της «κοινής παραγωγής», οι χώρες μέλη έπρεπε να συνδράμουν στις αμυντικές ανάγκες της Συμμαχίας, καθώς σε περίπτωση που δέχονταν επίθεση, θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις της Συμμαχίας, γεγονός που πάλι θα δημιουργούσε οφέλη για τις χώρες με χαμηλές αμυντικές δαπάνες. Απόρροια της πολιτικής της Συμμαχίας, ήταν η μείωση των αμυντικών δαπανών των κρατών μελών από την έναρξη του Ψυχρού πολέμου, η οποία διατηρήθηκε μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1990. Έπειτα από την εμφάνιση περιφερειακών απειλών, οι χώρες μέλη άρχισαν να επανεξοπλίζονται αυξάνοντας έτσι τις αμυντικές τους δαπάνες (Bove&Cavatorta, 2012; Sandler&George, 2016).

3.3 Συσχέτιση δημοσίου χρέους και αμυντικών δαπανών

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές αναφορές ερευνητικών δεδομένων που συγκλίνουν ως προς τη θετική συσχέτιση της αύξησης του χρέους με την αύξηση των αμυντικών δαπανών. Οι πρώτες μελέτες υλοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1980 και έπειτα ακολούθησαν αρκετές άλλες. Επιπλέον βρέθηκε ότι η αύξηση των αμυντικών δαπανών σε μία χώρα, ασκεί αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη της οικονομίας. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι οι συγκεκριμένες μελέτες αφορούν αναπτυσσόμενες χώρες (Nikolaidou, 2016). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν μελέτες τα αποτελέσματα των οποίων δεν συσχετίζουν πάντα την αύξηση του δημοσίου χρέους μίας χώρας με την αύξηση των αμυντικών της δαπανών (Aziz&Asadullah, 2017).

Ειδικότερα, οι Narayan και Narayan (2008) σε μελέτη τους ανέφεραν ότι η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών σε μία χώρα, αυξάνει το εσωτερικό και εξωτερικό δημόσιο χρέος της, ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας είναι αντιστρόφως ανάλογος με την εξέλιξη του επιπέδου του χρέους. Επιπλέον, σε μία μελέτη που υλοποιήθηκε σε έξι χώρες της Μέσης Ανατολής οι επιστήμονες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αύξηση των αμυντικών δαπανών σε μία χώρα έχει θετική επίδραση στην αύξηση του δημοσίου χρέους της (Smyth&Narayan, 2009). Στην ίδια

κατεύθυνση σε έρευνα που υλοποιήθηκε στην Ελλάδα, οι ερευνητές οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι η αύξηση του εξωτερικού δημόσιου χρέους της Ελλάδας κατά την περίοδο 1960-2001, συσχετίζεται με τις υψηλές αμυντικές δαπάνες της χώρας την περίοδο αυτή (Kollias, Manolas&Paleologou, 2004).

Στα ίδια συμπεράσματα κατέληξαν και κάποιες ακόμα ερευνητικές προσπάθειες σε διάφορες χώρες του κόσμου, σχετικά με τη θετική συσχέτιση της αύξησης του δημοσίου χρέους με τις αυξημένες δαπάνες μίας χώρας (Dimitraki&Kartsaklas, 2017). Σε μελέτη που υλοποίησε η Nikolaidou (2016) στην Ελλάδα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό δημόσιο χρέος αυξήθηκε την περίοδο 1970-2011, εξαιτίας των υψηλών αμυντικών δαπανών της χώρας. Ακόμα θετική συσχέτιση μεταξύ αύξησης του δημοσίου χρέους με τις υψηλές αμυντικές δαπάνες της χώρας βρήκε και ο Wolde-Rufael (2009), σε μελέτη που υλοποίησε στην Αιθιοπία. Η συγκεκριμένη μελέτη αφορούσε το χρονικό διάστημα 1970-2005. Στην ίδια κατεύθυνση η Paleologou (2013) σε έρευνα που διενήργησε σε 25 χώρες της ΕΕ την περίοδο 1996-2009, βρήκε μία θετική συσχέτιση μεταξύ της αύξησης του δημοσίου χρέους και της αύξησης των αμυντικών δαπανών, ενώ και ο Alexander (2013) σε μία μελέτη χωρών μελών του NATO, οδηγήθηκε στα ίδια συμπεράσματα. Η συγκεκριμένη μελέτη πραγματοποιήθηκε τις περιόδους 1988-2009 και 1999-2009.

Σε αντιδιαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση κινήθηκαν τα αποτελέσματα ορισμένων άλλων ερευνητικών προσπαθειών. Πιο συγκεκριμένα, αμφότεροι οι Looney (1989) και Sezgin (2004) σε μελέτες τους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της αύξησης των εισαγωγών οπλικών συστημάτων και της αύξησης του εξωτερικού δημόσιου χρέους, ενώ η συσχέτιση μεταξύ της αύξησης του δημοσίου χρέους και της αύξησης των αμυντικών δαπανών μίας χώρας είναι αρνητική. Σε πλήρη ταύτιση με τα ανωτέρω, ήταν και τα αποτελέσματα που εξήγαγε έπειτα από μελέτη του ο Günlük-Senesen (2004). Συγκεκριμένα ανέφερε ότι, η αύξηση των αμυντικών δαπανών προκαλεί αύξηση του δημοσίου χρέους, μία εξέλιξη που ασκεί πίεση στον προϋπολογισμό της χώρας, η οποία αναγκάζει την κυβέρνηση της χώρας να προχωρήσει σε δανεισμό, προκειμένου να εξυπηρετήσει το χρέος της. Παράλληλα σύμφωνα με τον Karago1 (2006), όταν αυξάνονται οι αμυντικές δαπάνες, τα μεγάλα κεφάλαια που δαπανά μία χώρα στην αγορά οπλικών συστημάτων σηματοδοτεί τη μείωση του εξωτερικού χρέους. Επιπρόσθετα οι Caruso και Di Domizio (2015, 2016) σε μελέτες τους συμπέραναν ότι η αύξηση των αμυντικών

δαπανών δεν επηρεάζει αρνητικά την αύξηση του χρέους, ενώ και ο Papanikos (2015) οδηγήθηκε σε παρόμοιο συμπέρασμα.

3.4 Ιστορική αναδρομή αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα

Η Ελλάδα στην αρχή της δεκαετίας του 1950 ήταν μία χώρα, της οποίας η οικονομία στηρίζονταν σε μία υπανάπτυκτη βιομηχανία και σε έναν γεωργικό τομέα χαμηλής παραγωγικότητας. Η συγκεκριμένη κατάσταση διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον Εμφύλιο Πόλεμο που διήρκησε από το 1944 μέχρι το 1949. Με τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου (1945), η Ελλάδα «προσδέθηκε στο άρμα» της Δύσης. Η εξέλιξη αυτή συνδέθηκε με τη συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και το NATO (1952). Εκ τότε οι βασικές απειλές της χώρας προέρχονταν από τα κράτη μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας και την Τουρκία (Nikolaïdou, 2016), η οποία έγινε το 1952 μέλος του NATO (Σταθάκης, 2006).

Από τη στιγμή εκείνη αμφότερες οι δύο χώρες ενισχύονταν οικονομικά από τις δυνάμεις της Συμμαχίας, με μία αναλογία 10 προς 7 υπέρ της Τουρκίας, ώστε να καταφέρουν να δημιουργήσουν ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις, αποτελώντας έναν υπολογίσιμο αντίπαλο για τα κράτη μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Ειδικότερα για κάθε 10 δολάρια που λάμβανε η Τουρκία, η Ελλάδα λάμβανε 7 δολάρια αντιστοίχως. Η αναλογία αυτή καθορίστηκε βάσει του μεγέθους των Ενόπλων Δυνάμεων της κάθε χώρας, ώστε να υπάρχει μία ισορροπία μεταξύ τους και διήρκησε περίπου πέντε δεκαετίες, μέχρι το 1997. Κατά την περίοδο αυτή η Τουρκία έλαβε 9,8 δισεκατομμύρια δολάρια, τέσσερα περίπου δισεκατομμύρια δολάρια περισσότερα από την Ελλάδα, που έλαβε 5,7 (Bozïkas 1998).

3.4.1 Αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1949-1974

Στο τέλος της δεκαετίας του 1950 η Κύπρος κατάφερε να ανεξαρτητοποιηθεί από τη Μεγάλη Βρετανία, γεγονός που σηματοδότησε την έναρξη προστριβών ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, εξαιτίας της υποστήριξης που έλαβε η Κύπρος από την Ελλάδα στην προσπάθειά της αυτή. Σε όλη τη διάρκεια από το 1952 μέχρι και το 2009, η

χώρα επένδυσε μεγάλο μέρος των προϋπολογισμών της στις στρατιωτικές δαπάνες, ιδιαίτερα μετά το 1974 και την κατάληψη του βορείου τμήματος της Κύπρου από την Τουρκία (Dimitraki&Kartsaklas, 2017; Nikolaidou, 2016).

Αναφορικά με την περίοδο 1949-1974 η Ελλάδα ως αναπόσπαστο μέλος της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO), προχώρησε στον εξοπλισμό των Ενόπλων Δυνάμεών της, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει κάποιο πλήγμα από τις χώρες του Σύμφωνου της Βαρσοβίας. Ως εκ τούτου, η κύρια απειλή βρίσκονταν στα βόρεια σύνορά της και ήταν η Βουλγαρία, η οποία αποτελούσε κράτος μέλος της εν λόγω Συμμαχίας. Στον πίνακα (7) παρουσιάζονται οι αμυντικές δαπάνες της χώρας από το 1949 μέχρι το 1974. Από το 1949 μέχρι και το 1959 οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας ήταν ιδιαίτερα υψηλές, καθώς ένα μεγάλο τμήμα του ΑΕΠ, δαπανήθηκε για τον εξοπλισμό των τριών κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Ινστιτούτου Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης, SIPRI (2019), οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο αυτή διαμορφώθηκαν σε πολύ υψηλά επίπεδα και συγκεκριμένα αφορούσαν πάνω από το 4,8% του ΑΕΠ, ενώ κάποιες χρονιές το ποσοστό διαμορφώθηκε σε επίπεδα άνω του 6%.

Η βασική ερμηνεία ήταν οι αυξημένες ανάγκες των Ενόπλων Δυνάμεων εξαιτίας της συμμετοχής ελληνικής στρατιωτικής αποστολής στον πόλεμο της Κορέας, ως υποχρέωση της Ελλάδας προς τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Συμμαχίας (NATO). Επιπρόσθετα, η είσοδος της Ελλάδας στο NATO, είχε σαν αποτέλεσμα την ανάληψη υποχρεώσεων εξοπλισμού των στρατιωτικών δυνάμεων της χώρας, προκειμένου αυτές να είναι ικανές να ανταπεξέλθουν στις διευρυμένες γεωστρατηγικές υποχρεώσεις της Συμμαχίας, εξαιτίας της Έναρξης του Ψυχρού Πολέμου (Αντωνόπουλος, 2017).

Πίνακας 7: Οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1949-1974

ΕΤΟΣ	ΑΕΠ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ
	ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ	ΠΡΟΣ ΑΕΠ ΕΠΙ ΤΟΙΣ %	ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ
1949	5.498.011.000.000	5.9%	324,730,861

1950	2.186.680.000.000	6.0%	131,393,92
1951	2.626.675.000.000	6.6%	174,328,662
1952	2.753.343.000.000	6.4%	177,009,243
1953	2.053.904.000.000	5.1%	105,049,023
1954	2.079.973.000.000	5.5%	114,263,646
1955	2.403.308.000.000	5.1%	122,895,890
1956	2.769.973.000.000	5.9%	164,580,541
1957	2.983.303.000.000	5.0%	149,246,950
1958	3.126.633.000.000	4.8%	149,019,786
1959	3.249.972.000.000	4.9%	157,833,761
1960	4.446.528.165	4.9%	170,327,798
1961	5.016.048.786	4.2%	167,762,366
1962	5.327.573.509	4.0%	170,034,223
1963	5.949.478.035	3.8%	179,495,713
1964	6.680.298.251	3.6%	188,207,553
1965	7.600.579.093	3.5%	209,674,800
1966	8.455.611.129	3.6%	238,979,295
1967	9.136.711.288	4.3%	313,035,616
1968	9.915.140.546	4.7%	366,771,883
1969	11.266.091.571	4.8%	425,403,590
1970	13.139.862.500	4.2%	473,596,990
1971	14.591.755.682	4.1%	515,997,642
1972	16.885.506.818	4.0%	573,692,101
1973	22.347.844.649	3.5%	674,802,452
1974	25.351.305.682	4.8%	1.049.955.703

Πηγή: (SIPRI, 2019)

3.4.2 Αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1974-2009

Από το 1974 μέχρι το 2009 η Ελλάδα δαπάνησε περίπου 218 δισεκατομμύρια δολάρια για τις αμυντικές της δαπάνες (SIPRI, 2019). Ειδικότερα, τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970 η δικτατορία των συνταγματαρχών δημιούργησε εργοστάσια αμυντικής βιομηχανίας, προκειμένου η Ελλάδα να καλύπτει τις ανάγκες της σε στρατιωτικό υλικό και οπλικά συστήματα, καθώς της είχε επιβληθεί εμπάργκο όπλο εξαιτίας της απολυταρχικής και αυταρχικής πολιτικής που εφάρμοζε το καθεστώς. Επιπλέον, η Ελλάδα επιθυμούσε να είναι ανεξάρτητη και επιδίωξε τη μέγιστη δυνατή αυτάρκεια σε πολεμικό υλικό, καθώς οι εντάσεις με την Τουρκία συνεχώς αυξάνονταν, λόγω της προκλητικότητας της Τουρκικής πλευράς (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Από το 1974 και μετά, η εισβολή των τουρκικών δυνάμεων στην Κύπρο και η κατάληψη του βορείου τμήματος του νησιού, σε συνδυασμό με την ανάληψη της πρωθυπουργίας στην Ελλάδα από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και την αποκαθήλωση της Δημοκρατίας στα πολιτικά δρώμενα του τόπου, άλλαξε ο προσανατολισμός της χώρας σε ότι συνδέεται με την απειλή της εδαφικής της ακεραιότητας. Ο μέχρι πρότινος βασικός εχθρός που προέρχονταν από τα βόρεια σύνορα, αντικαταστάθηκε από την Τουρκική απειλή και τις συνεχείς και πολυεπίπεδες προκλητικές ενέργειες της Τουρκικής πλευράς. Ως εκ τούτου, η Ελλάδα ξεκίνησε μία κούρσα εξοπλιστικών προγραμμάτων η οποία με γνώμονα την τουρκική προκλητικότητα σηματοδότησε την υπέρμετρη αύξηση των ελληνικών αμυντικών δαπανών (Dimitraki&Kartsaklas, 2017). Στον πίνακα (8) αποτυπώνεται η εξέλιξη των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας από το 1975 μέχρι και την έναρξη της οικονομικής κρίσης το 2009.

Πίνακας 8: Η εξέλιξη των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας την περίοδο 1977-2009

ΕΤΟΣ	ΑΕΠ ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΠΡΟΣ ΑΕΠ ΕΠΙ ΤΟΙΣ %	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ
1975	28.525.872.476	5.8%	1.433.217.345
1976	31.152.840.485	5.8%	1.559.887.280
1977	36.176.233.117	5.9%	1.838.775.321
1978	44.270.203.154	5.6%	2.118.929.495
1979	54.481.875.805	5.2%	2.424.261.939
1980	56.829.663.469	4.7%	2.275.580.289
1981	52.346.507.380	5.7%	2.578.400.684
1982	54.617.991.327	5.6%	2.638.652.976
1983	49.428.872.678	5.2%	2.195.463.586
1984	48.020.024.788	4.8%	1.994.286.405
1985	47.820.850.975	4.7%	1.927.083.076
1986	56.379.593.720	4.1%	1.998.816.951
1987	65.652.751.132	4.3%	2.399.225.050
1988	76.261.278.405	4.2%	2.749.556.829
1989	79.169.043.642	3.8%	2.560.254.614
1990	97.891.090.929	3.8%	3.193.376.484
1991	105.143.232.380	3.5%	3.146.899.035
1992	116.224.673.043	3.6%	3.623.052.915
1993	108.809.058.859	3.6%	3.364.413.330
1994	116.601.802.107	3.6%	3.587.244.914

1995	136.878.366.230	3,2%	4.179.913.247
1996	145.861.612.826	3,3%	4.613.167.577
1997	143.157.600.025	3,4%	4.573.516.492
1998	144.428.172.835	3,5%	4.824.257.169
1999	142.540.728.958	3,4%	5.012.285.642
2000	130.133.845.771	3,5%	4.564.522.446
2001	136.191.353.468	3,3%	4.428.103.552
2002	153.830.947.017	3,1%	4.734.177.215
2003	201.924.270.316	2,5%	5.035.585.542
2004	240.521.260.988	2,6%	6.267.468.787
2005	247.783.001.865	2,8%	7.028.428.593
2006	273.317.737.047	2,8%	7.607.186.182
2007	318.497.936.901	2,7%	8.533.090.258
2008	354.460.802.549	3,0%	10.574.138.499
2009	330.000.252.153	3,2%	10.641.348.183

Πηγή: (SIPRI, 2019)

Από το 1980 και έπειτα οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας αρχίζουν να παρουσιάζουν μία κάμψη. Η μεσοσταθμική αύξηση του ΑΕΠ ήταν της τάξεως του 0,71% και οι πληθωριστικές πιέσεις που ασκούνταν στα οικονομικά μεγέθη ήταν ιδιαίτερα έντονες, καθώς ο πληθωρισμός αυξάνονταν ετησίως σε ποσοστό 19%. Παρόλα τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική οικονομία, οι αμυντικές δαπάνες της χώρας διατηρήθηκαν σε πολύ υψηλά επίπεδα. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα διέθεσε κατά μέσο όρο το 4,6% του ΑΕΠ της σε κονδύλια που αφορούσαν τις αμυντικές της δαπάνες (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Τη δεκαετία του 1990 ο διαμελισμός της Γιουγκοσλαβίας στα βόρεια σύνορα της χώρας επέφερε ραγδαίες εξελίξεις και αλλαγές στη γεωστρατηγική σκακιέρα της

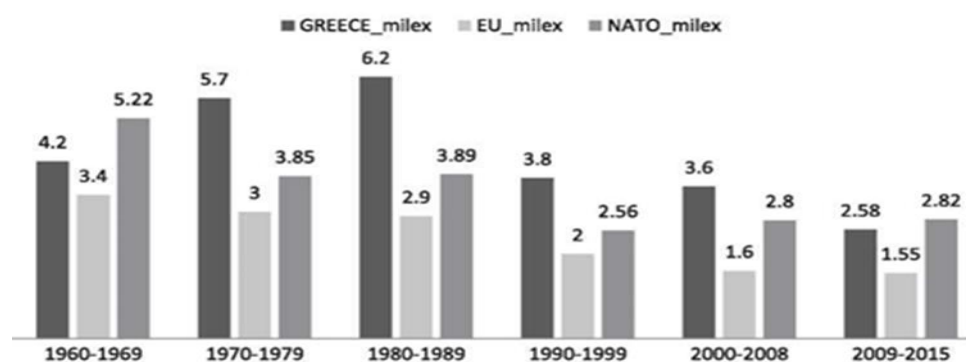
περιοχής. Οι μεγαλύτερες ανησυχίες της Ελλάδας πήγαζαν από τη δημιουργία του κράτους των Σκοπίων, από τις πιέσεις του να μετονομαστεί σε Μακεδονία, αλλά και από τις εξελίξεις στη γειτονική Αλβανία, ως αποτέλεσμα του διαμελισμού της Σοβιετικής Ένωσης και την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων που τη διαδέχτηκε, σε όλες τις χώρες του της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων. Ανεξάρτητα από τις αρχικές ανησυχίες, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στον μέχρι πρότινος σχεδιασμό στον χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων, εξαιτίας της αδυναμίας των εν λόγω χωρών να αποτελέσουν πραγματική απειλή για τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας, μιας και οι ελλειμματικές τους οικονομίες δεν τις επέτρεπαν να αποκτήσουν ισχυρές και αξιόμαχες Ένοπλες Δυνάμεις (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Σε ότι σχετίζεται με τους οικονομικούς δείκτες η Ελλάδα την εν λόγω περίοδο επιχείρησε να βελτιώσει τις επιδόσεις της οικονομίας της, προκειμένου να καταφέρει να εκπληρώσει τις αναγκαίες προϋποθέσεις, ώστε να επιτύχει την είσοδό της στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Ειδικότερα το ΑΕΠ αυξάνονταν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας κατά 2,5% μεσοσταθμικά και οι στρατιωτικές δαπάνες αποτελούσαν το 3,5% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, εξαιτίας των αυστηρών δημοσιονομικών κριτηρίων που είχαν θεσπιστεί, προκειμένου μία χώρα να καταστεί ικανή, να ενταχθεί στην Ευρωζώνη (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

3.5 Ανάλυση των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας την περίοδο 1949-2009

Η Ελλάδα από το 1949 και σε όλη τη δεκαετία του 1950, δαπανούσε μεγάλο μέρος του ΑΕΠ της στην άμυνά της, μέγεθος το οποίο εκφράζεται σε ποσοστά από 4,9%-, 6,6% του ΑΕΠ. Από το 1960 μέχρι και την έναρξη του πραξικοπήματος το 1967, παρουσιάζεται μία μείωση των αμυντικών της δαπανών ως προς το ΑΕΠ, με το 1965 και 1966 να σημειώνονται τα μικρότερα ποσοστά ήτοι 3.5% και 3.6% αντίστοιχα. Μετά την άνοδο της στρατιωτικής δικτατορίας στην εξουσία οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα αρχίζουν να σημειώνουν αύξηση, εξαιτίας της τουρκικής προκλητικότητας και απειλής, μία αύξηση που διατηρείται σταθερά πάνω από το 4% μέχρι και το 1988, με το 1977 να σημειώνει το μεγαλύτερο ποσοστό αγγίζοντας

περίπου το 6% του ΑΕΠ. Από το 1987 μέχρι και το 2009 οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας αντιπροσώπευαν σταθερά κάτω από το 4% του ΑΕΠ, με ορισμένες χρονιές να πέφτουν και σε επίπεδα κάτω του 3%.

Εικόνα 1: Η διακύμανση των αμυντικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ στην Ελλάδα, στα μέλη του NATO και στα κράτη μέλη της ΕΕ την περίοδο 1960-2015

Πηγή: (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα την περίοδο από το 1949 μέχρι το 2009 και ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1960-2009, δαπάνησε μεγάλα χρηματικά ποσά στην άμυνά της σε σχέση με τα κράτη μέλη της ΕΕ και του NATO. Τα κονδύλια που αφορούσαν τις ελληνικές αμυντικές δαπάνες σε σχέση με το ΑΕΠ, ήταν μεσοσταθμικά διπλάσια από τα ποσοστά των μελών των δύο προαναφερθέντων διακρατικών οργανισμών. Του λόγου το αληθές τεκμηριώνεται από τα δεδομένα της εικόνας (1), όπου το μέσο ποσοστό των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας την περίοδο αυτή ήταν 5,05%, ενώ των χωρών μελών του NATO ήταν 3,7% και των χωρών μελών της ΕΕ ήταν 2,67% (Dimitraki&Kartsaklas, 2017).

3.6 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο από το 1950 μέχρι το 2009

3.6.1 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο την περίοδο 1949-1974

Μετά την λήξη του Εμφυλίου Πολέμου (1949) και την ένταξη της Ελλάδας στο NATO, η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει αρχικά την εσωτερική «κομμουνιστική απειλή», αλλά και την πιθανή προσπάθεια των χωρών μελών του συμφώνου της Βαρσοβίας για επιβολή των κυριαρχικών της δικαιωμάτων, με στόχο την έξοδο τους στο Αιγαίο Πέλαγος. Οι ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου προχώρησαν αρχικά στη δημιουργία βάσεων του NATO στον Ελλαδικό χώρο, έπειτα από τη διμερή συμφωνία με τις ΗΠΑ το 1953. Παράλληλα διεύρυναν τη συνεργασία με τις ΗΠΑ και άλλες χώρες του NATO σε διάφορες κατευθύνσεις. Την περίοδο 1949-1974 η Ελλάδα εξαρτιόνταν άμεσα από το NATO και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ, σε ότι σχετιζονταν με τον αμυντικό και εξοπλιστικό της σχεδιασμό, με αποτέλεσμα αρκετοί αναλυτές να αναφέρουν ότι, την περίοδο εκείνη οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν ανέλαβαν καμία στρατηγική πρωτοβουλία, σε ότι σχετίζεται με τα εξοπλιστικά προγράμματα και γενικά με την οργάνωση των Ενόπλων Δυνάμεων (Φιλντίσης, 2017).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Ινστιτούτου Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης SIPRI (2019), στον πίνακα (9) παρουσιάζονται αναλυτικά τα εξοπλιστικά προγράμματα που υλοποιήθηκαν την περίοδο εκείνη, καταναμημένα σε συστήματα που αφορούν το Πολεμικό Ναυτικό, την Πολεμική Αεροπορία και τον Στρατό Ξηράς. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι τα στοιχεία που παρατίθενται στον πίνακα (9) δεν πρέπει να συγκρίνονται με το ΑΕΠ και τις στρατιωτικές δαπάνες, προκειμένου να αξιολογηθεί η επιβάρυνση της Ελλάδας, γιατί είναι σε μονάδα μέτρησης (SIPRI TIV). Τα εν λόγω στοιχεία χρησιμοποιούνται σαν δεδομένα για να εκφραστούν οι τάσεις στην αγορά οπλικών συστημάτων για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (SIPRI, 2019a). Όμως μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα από το μέγεθος των αριθμών σχετικά με τον τομέα των εξοπλισμών που δόθηκε έμφαση.

Πίνακας 9: Κατανομή των εισαγωγών οπλικών συστημάτων την περίοδο 1950-1974

Έτη	Αεροσκάφη	Συστήματα αεράμυνας	Θορακισμένα οχήματα	Πυροβολικό	Κινητήρες	Πύραυλοι	Ναυτικά όπλα	Αισθητήρες	Πλοία
1950	19		66	12					
1951	258		4	12					226
1952	281		13	13					
1953	39		14	13					20
1954	123		14	15					
1955	179		1	16				7	
1956	70		1	21					
1957	125		167	19				29	15
1958	400		22						53
1959	55		64	6					189
1960	12	140	43	11		20			38
1961	2	10	56	11		4			
1962	2	160	56	9		23			80
1963	2		64	2		30			
1964	473		56	2		43			56
1965	319		98	14		30			25
1966	88		85	23		14			
1967	151		85			35			98
1968	8		32	3		4			58
1969	230			9		43			20

1970	229	229	9	32					
1971	134	134		32				284	
1972	63	32		100				513	
1973	42	32	21				13	138	
1974	36	32	7	17					
ΣΥΝΟΛΟ	3340	310	1400	248	0	427	0	49	1813

Πηγή: (SIPRI, 2019b).

Από τα στοιχεία του πίνακα (9), εξάγεται το συμπέρασμα ότι την περίοδο 1949-1974 δόθηκε έμφαση από την πολιτική ηγεσία του τόπου στον εξοπλισμό κυρίως της Πολεμικής Αεροπορίας (3650 μονάδες SIPRI) και του Πολεμικού Ναυτικού (1862 μονάδες SIPRI), έναντι (1628 μονάδων SIPRI) του Στρατού Ξηράς και οι κύριοι προμηθευτές ήταν οι ΗΠΑ (5953 μονάδες SIPRI), Η Γερμανία (837 μονάδες SIPRI) και η Γαλλία (376 μονάδες SIPRI). Οι πρώτες δύο στήλες του πίνακα αφορούν τον εξοπλισμό της Πολεμικής Αεροπορίας, η τρίτη και η τέταρτη τον Στρατό Ξηράς, η έβδομη και η όγδοη το Πολεμικό Ναυτικό και οι ενδιάμεσες στήλες και τους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων (SIPRI, 2019b).

Την περίοδο 1974-2009 ο αμυντικός στρατηγικός σχεδιασμός της Ελλάδας εξαρτιόνταν άμεσα και πάλι από τις ΗΠΑ (Φιλντίσης, 2017). Του λόγου το αληθές τεκμηριώνεται από τα στοιχεία του πίνακα (10), καθώς οι αμυντικοί εξοπλισμοί που αγοράστηκαν από τις ΗΠΑ ήταν 15178 μονάδες SIPRI, από τη Γαλλία ήταν 3960 μονάδες SIPRI, από τη Γερμανία που ερχόταν στη δεύτερη θέση μεταξύ των κύριων προμηθευτών της Ελλάδας σε 6144 μονάδες SIPRI και από όλες τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου σε 5531 μονάδες SIPRI. Συμπερασματικά, την εν λόγω χρονική περίοδο οι ΗΠΑ, η Γερμανία και η Γαλλία ήταν οι κύριοι προμηθευτές οπλικών συστημάτων για την Ελλάδα, με τις ΗΠΑ να κατέχουν την πρωτοκαθεδρία και τη Γερμανία και τη Γαλλία να ακολουθούν.

Πίνακας 10: Βασικότερες πηγές ανεφοδιασμού της Ελλάδας σε οπλικά συστήματα την περίοδο 1974-2009

ΕΤΟΣ	ΗΠΑ	ΓΑΛΛΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1973	191	13	0	42	246
1974	418	0	0	0	418
1975	681	70	59	71	912
1976	971	192	101	34	1298
1977	440	380	126	45	991
1978	504	609	78	88	1280
1979	314	5	330	90	739
1980	245	180	182	58	665
1981	207	179	162	400	948
1982	41	4	0	417	462
1983	99	4	193	108	404
1984	86	0	136	142	364
1985	56	0	50	83	189
1986	87	0	0	115	202
1987	31	0	0	5	36
1988	110	274	125	19	528
1989	762	365	17	72	1216
1990	766	12	72	53	903
1991	349	8	68	59	484
1992	1400	272	314	144	2130
1993	361	37	257	209	864
1994	195	37	751	199	1182
1995	531	8	188	147	874

1996	104	8	246	24	382
1997	646	9	0	152	807
1998	984	6	516	213	1719
1999	275	98	101	368	842
2000	258	3	124	323	708
2001	239	74	0	474	787
2002	173	41	6	180	400
2003	1526	65	166	421	2178
2004	828	50	137	101	1116
2005	102	16	78	215	411
2006	20	61	487	153	721
2007	253	879	495	86	1713
2008	5	1	294	193	493
2009	920	0	285	28	1233
ΣΥΝΟΛΟ	15178	3960	6144	5531	30845

Πηγή: (SIPRI, 2019b).

3.6.2 Οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα ανά όπλο την περίοδο 1974-2009

Το 1974 είναι μία σημαντική χρονιά για την εξέλιξη της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας, καθώς η Τουρκία εισέβαλε και κατέλαβε το βόρειο τμήμα της Κύπρου αλλάζοντας τη γεωστρατηγική ισορροπία της Ανατολικής Μεσογείου. Εκ τότε η Ελλάδα άλλαξε τη στρατηγική της προσέγγιση ως προς και εν αντιθέσει με την μέχρι πρότινος θεώρησή της. Μέχρι και την στιγμή εκείνη η Ελλάδα θεωρούσε ότι ο άμεσος κίνδυνος προέρχεται από τα βόρεια σύνορά της και συγκεκριμένα τη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία και κυρίως τη Βουλγαρία, μία θεώρηση που

τροποποιήθηκε και ο υπ αριθμόν ένα κίνδυνος της εδαφικής της ακεραιότητας πλέον θεωρήθηκε η Τουρκία. Απόρροια τούτου ήταν η εστίαση στην εκ νέου ενίσχυση της Πολεμικής Αεροπορίας και του Πολεμικού Ναυτικού, σε μία προσπάθεια αποφυγής τετελεσμένων στα ανατολικά θαλάσσια σύνορά της (Κόλλιας και Παπαιωάννου, 2004). Στον πίνακα (11) παρουσιάζονται αναλυτικά τα εξοπλιστικά προγράμματα που υλοποιήθηκαν την περίοδο εκείνη, κατανεμημένα σε συστήματα που αφορούν το Πολεμικό Ναυτικό, την Πολεμική Αεροπορία και τον Στρατό Ξηράς. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και έπειτα από την αγορά το 1988 και 1989 40 πολεμικών αεροσκαφών Mirage 2000 από την Γαλλία και 40 F-16 Block 30 από τις ΗΠΑ (Πολεμική Αεροπορία, 2019; Πολεμικό Ναυτικό, 2019), το 1992 παρέλαβε 4 φρεγάτες τύπου MEKO - HN200 (Πολεμικό Ναυτικό, 2019) και αρκετά άλλα σύγχρονα οπικά συστήματα, άρματα μάχης τύπου Leopard, υποβρύχια, αντιαεροπορικά συστήματα S-300 PMU1, Φρεγάτες τύπου S.

Πίνακας 11: Κατανομή των οπλικών συστημάτων που αγόρασε η Ελλάδα την περίοδο 1975-2009

Έτη	Αεροσκάφη	Συστήματα αεράμυνας	Θορακισμένα οχήματα	Ποροβολικό	Κινητήρες	Πύραυλοι	Ναυτικά όπλα	Αισθητήρες	Πλοία
1975	759		31		30	90			2
1976	1010		123	19	30	70		4	43
1977	370		148	19	42	101	21		290
1978	947		78	19	34	135	9		58
1979	305	75			6	15	3	6	330
1980	92	95		13	22	32	26	3	383
1981	164	104		13	27	53	34	10	543

1982	105		5		15	47	13	8	270
1983	93		217	26	5	58	3	3	
1984	122	60	121	26	8	16		11	
1985	51	70	17			37		14	
1986	32	70	17			71		12	
1987		14		13		7		2	
1988	397	14	41	13		48		15	
1989	1102		54			33		21	7
1990	667		108	7	8	31		14	69
1991	342		58	7		28			49
1992	479	14	392	42	14	81	10	38	1060
1993	168	7	409		4	112	3	25	136
1994	109	257	310	88	4	178	3	53	181
1995	417	141	44	11	3	80		6	172
1996	25	14			14	41	10	33	244
1997	572	7	1	11		70		26	120
1998	747	92	56		28	188	21	99	489
1999	31	240	102	15		422		32	
2000	15	188	59	55	2	280		2	108
2001	290	120	9	2	7	89			269
2002	32	72	14	3	9	120		31	120
2003	1315	141	96	45	13	118		71	380
2004	720	106	12	120	14	59		86	
2005	52	15	63		26	69	3	70	113

2006	17	13	437		19	98	6	32	100
2007	1026		485		12	113		24	43
2008	49		284			15		146	
2009	806		275			112		40	
ΣΥΝΟΛΟ	14409	1928	3946	680	419	3344	167	1042	6890

Πηγή: (SIPRI, 2019).

Από τα στοιχεία του πίνακα (10) εξάγεται το συμπέρασμα ότι την περίοδο 1949-1974 δόθηκε έμφαση από την πολιτική ηγεσία του τόπου στον εξοπλισμό κυρίως της Πολεμικής Αεροπορίας (16337 μονάδες SIPRI) και του Πολεμικού Ναυτικού (8265 μονάδες SIPRI), έναντι (4626 μονάδων SIPRI) του Στρατού Ξηράς. Την συγκεκριμένη περίοδο ο αμυντικός στρατηγικός σχεδιασμός της Ελλάδας εξαρτιόνταν άμεσα από τις ΗΠΑ (Φιλντίσης, 2017). Του λόγου το αληθές τεκμηριώνεται από τα στοιχεία του πίνακα (12), καθώς οι αμυντικοί εξοπλισμοί που αγοράστηκαν από τις ΗΠΑ ήταν 15178 μονάδες SIPRI, από τη Γαλλία ήταν 3960 μονάδες SIPRI, από τη Γερμανία που ερχόταν στη δεύτερη θέση μεταξύ των κύριων προμηθευτών της Ελλάδας σε 6144 μονάδες SIPRI και από όλες τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου σε 5531 μονάδες SIPRI. Συμπερασματικά, την εν λόγω χρονική περίοδο οι ΗΠΑ, η Γερμανία και η Γαλλία ήταν οι κύριοι προμηθευτές οπλικών συστημάτων για την Ελλάδα, με τις ΗΠΑ να κατέχουν την πρωτοκαθεδρία και τη Γερμανία και τη Γαλλία να ακολουθούν.

Πίνακας 12: Κύριες πηγές ανεφοδιασμού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων την περίοδο 1975-2009

ΕΤΟΣ	ΗΠΑ	ΓΑΛΛΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1973	191	13	0	42	246
1974	418	0	0	0	418
1975	681	70	59	71	912

1976	971	192	101	34	1298
1977	440	380	126	45	991
1978	504	609	78	88	1280
1979	314	5	330	90	739
1980	245	180	182	58	665
1981	207	179	162	400	948
1982	41	4	0	417	462
1983	99	4	193	108	404
1984	86	0	136	142	364
1985	56	0	50	83	189
1986	87	0	0	115	202
1987	31	0	0	5	36
1988	110	274	125	19	528
1989	762	365	17	72	1216
1990	766	12	72	53	903
1991	349	8	68	59	484
1992	1400	272	314	144	2130
1993	361	37	257	209	864
1994	195	37	751	199	1182
1995	531	8	188	147	874
1996	104	8	246	24	382
1997	646	9	0	152	807
1998	984	6	516	213	1719
1999	275	98	101	368	842
2000	258	3	124	323	708

2001	239	74	0	474	787
2002	173	41	6	180	400
2003	1526	65	166	421	2178
2004	828	50	137	101	1116
2005	102	16	78	215	411
2006	20	61	487	153	721
2007	253	879	495	86	1713
2008	5	1	294	193	493
2009	920	0	285	28	1233
ΣΥΝΟΛΟ	15178	3960	6144	5531	30845

Πηγή: (SIPRI, 2019b).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2009 ΣΤΙΣ ΈΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Οι παγκόσμιες δαπάνες στον στρατιωτικό τομέα το 2018, ανήλθαν σε 1.822 δισεκατομμύρια δολάρια, αυξημένες σε ποσοστό 2,6% σε σχέση με 2017 και αυξημένες κατά 5,4% σε σύγκριση με το 2009. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες οι παγκόσμιες αμυντικές δαπάνες αυξάνονται, καθώς το 2018 αυξήθηκαν σε ποσοστό 76% σε σύγκριση με το 1998. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι από την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2009 και μετά, με εξαίρεση το 2014, οι παγκόσμιες αμυντικές δαπάνες αυξάνονται με ιδιαίτερα υψηλό ρυθμό (Tianetal., 2019).

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι το επίπεδο των αμυντικών δαπανών επηρεάζει το σύνολο των λειτουργιών και της αποτελεσματικότητας των Ενόπλων Δυνάμεων ενός κράτους (Galvin 2014) και συμβάλει στην αύξηση της επιχειρησιακής του ισχύος. Όμως για την επίτευξη ισχύος απαραίτητη είναι η ύπαρξη και η εκπαίδευση του κατάλληλου προσωπικού, η ύπαρξη του κατάλληλου εξοπλισμού και η διαθεσιμότητα πόρων για την υλοποίηση των διαφόρων λειτουργιών. Ως εκ τούτου, η έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2009 στην Ελλάδα και η λήψη των διαρθρωτικών μέτρων που προέβλεπαν τα μνημόνια, είχε σημαντικές επιπτώσεις σε όλες τις λειτουργίες των Ενόπλων Δυνάμεων (Dimitraki&Kartsaklas, 2017; Dokos&Kollias, 2013; Nikolaidou, 2016; Ploumis, 2018).

4.1 Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας

Το 2010 οι αμυντικές δαπάνες των χωρών μελών της ΕΕ μειώθηκαν κατά 2,8%. Σύμφωνα με μελέτες το ελληνικό ΑΕΠ από την έναρξη της κρίσης του 2009 και έπειτα συνεχώς ελαττώνεται (Mavridis, 2018). Στον πίνακα (13) αποτυπώνονται οι μειώσεις των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας, εκφρασμένες σε δολάρια και ως ποσοστό του ΑΕΠ, από την έναρξη της κρίσης το 2009 μέχρι σήμερα.

Πίνακας 13: Οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 2009-2018

ΕΤΟΣ	ΑΕΠΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΔΟΛΑΡΙΑ
2010	299.379.400.265	2,7%	8.163.619.387
2011	287.779.921.184	2,5%	7.128.608.267
2012	245.670.666.639	2,4%	5.914.988.423
2013	239.862.011.450	2,4%	5.655.183.036
2014	236.079.774.688	2,3%	5.531.285.909
2015	194.851.319.175	2,5%	4.818.121.326
2016	194.558.651.275	2,5%	4.973.326.943
2017	203.086.000.000	2,5%	5.093.788.906
2018	218.032.000.000	2,4%	5.227.152.013

Πηγή: (SIPRI, 2019)

Η Ελλάδα την περίοδο 2008-2010 μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες κατά 23,3%. Το 2010 έναν χρόνο μετά την έναρξη της κρίσης, η Ελλάδα δαπάνησε 7,2 δισεκατομμύρια ευρώ για τις αμυντικές της υποχρεώσεις, το 2011 η μείωση στις αμυντικές δαπάνες εκφρασμένη σε ποσοστό επί του ΑΕΠ ήταν 1,73% και άγγιζε τα 3,603 δισ. ευρώ, το 2012 η μείωση άγγιζε τα 3,42 δισεκατομμύρια ευρώ, το 2014 τα 3,692 ευρώ (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019), ενώ το 2015 περίπου 4,4 δισεκατομμύρια ευρώ.

Πίνακας 14: Επιμερισμός των εισαγωγών οπλικών συστημάτων της Ελλάδας την περίοδο 2009-2018

Έτη	Αεροσκάφη	Συστήματα αεράμυνας	Θωρακισμένα οχήματα	Πυροβολικό	Κινητήρες	Πύραυλοι	Ναυτικά όπλα	Αισθητήρες	Πλοία
2010	124		4	112	8	45	3	22	325
2011	36					31		15	
2012	7					18		4	
2013	21		2			24			
2014	28		58			8			110
2015	21		17		8	87	3	14	600
2016	43					6			275
2017	71				4	6			
2018	56				4	6			
ΣΥΝΟΛΟ	407		81	112	24	231	6	55	1310

Πηγή: (SIPRI, 2019b)

Την πρώτη τριετία μετά την έναρξη της κρίσης η μείωση των αμυντικών δαπανών ανέρχονταν στο 28,9% (Dimitraki&Kartsaklas, 2017; Dokos&Kollias, 2013). Οι μειώσεις των αμυντικών δαπανών συνεχίζονται μέχρι σήμερα σε πολύ υψηλά επίπεδα (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019). Η μείωση των αμυντικών είχε σαν αποτέλεσμα την εκπόνηση ενός μικρού αριθμού εξοπλιστικών προγραμμάτων. Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI (2019) (πίνακας 14) την περίοδο αυτή, ο κύριος όγκος εισαγωγών οπλικών συστημάτων αφορούσε κυρίως το Πολεμικό Ναυτικό και μετά την Πολεμική Αεροπορία και τον Στρατό Ξηράς.

4.2 Οι επιπτώσεις στην Αμυντική Βιομηχανία

4.2.1 Ιστορική αναδρομή Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας

Σύμφωνα με τον Goldberg (2016), μία χώρα για να μπορεί να διατηρεί υψηλής επιχειρησιακής ετοιμότητας Ένοπλες Δυνάμεις πρέπει να διατηρεί ισχυρή αμυντική βιομηχανία, αλλιώς πρέπει να υπογράφει μακροπρόθεσμες συμβάσεις με αμυντικές βιομηχανίες, ή να οδηγείται σε λύσεις της τελευταίας στιγμής σε έκτακτες περιόδους, γεγονός που την καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτη (Hastedt&Felice, 2019). Οι περισσότερες ελληνικές αμυντικές βιομηχανίες παράγουν διάφορα εξαρτήματα, μηχανολογικό εξοπλισμό, ανταλλακτικά, καλούπια, υπηρεσίες κ.α. Τα Ναυπηγεία Ελευσίνας και Σκαρμαγκά αποτελούν δύο από τις καλύτερες αμυντικές βιομηχανίες. Άλλες βιομηχανίες είναι η Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία (ΕΑΒ), η Intracom Defense Electronics (IDE), ISI-SIGNAAL Hellas, SSMARTA.E., TheonSensors. Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI (2015), ο κύκλος εργασιών τους ήταν 500 εκατομμύρια ευρώ, με τα 200 εκατομμύρια από αυτά να αποτελούν εξαγωγές (Ploumis, 2018).

Τις δεκαετίες 1980 και 1990 οι ελληνικές αμυντικές βιομηχανίες σημείωσαν εξαιρετική πρόοδο μέσω της συνεργασίας με άλλες εταιρείες, παρουσιάζοντας σημαντικό κύκλο εργασιών και έργου. Τα ελληνικά Ναυπηγεία συνεργάστηκαν με την εταιρεία HDW για τη συμπαραγωγή υποβρυχίων U209/214, τα Ελληνικά Αμυντικά συστήματα που είναι θυγατρική της εταιρείας Krauss - Maffei Wegmann παρήγαγαν 90 Leopard 2A6 HEL MBTs(IHS Jane's 2013). Επίσης η Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία σε συνεργασία με την Lockheed Martin κατασκεύασε τμήματα από τις ατράκτους των πολεμικών αεροσκαφών F-16 και σε συνεργασία με τις εταιρείες EADS, Saab, Thales, HAI και τη Γαλλική Dassault Aviation κατασκευάζουν το μη επανδρωμένο όχημα εναέριας μάχης UCAV nEUROn (ΕΑΒ, 2016). Όμως οι επιπτώσεις τη οικονομικής κρίσης στην Εθνική Αμυντική Βιομηχανία είναι ιδιαίτερα σοβαρές (Ploumis, 2018).

4.2.2 Η περίπτωση των Ναυπηγείων Σκαραμαγκά και Ελευσίνας

Τα ναυπηγεία Ελευσίνας και Σκαραμαγκά, τα οποία κατασκευάζουν πλοία για το πολεμικό Ναυτικό, αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες με τη χρηματοδότηση και με τη ρευστότητά τους, ιδιαίτερα μετά από την έναρξη της κρίσης του 2009. Απόρροια τούτου τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά να εκποιούνται με τον πιθανό αγοραστή να πρέπει να καταβάλει περίπου 100 εκατομμύρια ευρώ, εάν θέλει να τα καταστήσει λειτουργικά στη ναυπήγηση πλοίων (Τέλλογλου, 2019). Παράλληλα, την 19 Ιουλίου 2019 υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ του ελληνικού δημοσίου και των εταιρειών Chatsworth Securities και LLC, για την επένδυση 400 εκατομμυρίων ευρώ με στόχο την διάσωση των Ναυπηγείων Ελευσίνας (Μονοews, 2019).

4.2.3 Η περίπτωση της Ελληνικής Αεροπορικής Βιομηχανίας

Ο έλεγχος ειδικού κλιμακίου ορκωτών λογιστών στην ΕΑΒ εντόπισε χρέη ύψους 3 δισεκατομμυρίων ευρώ. Τα έσοδά της το 2017 ήταν ελαττωμένα σε σχέση με το 2016 και παρουσίασε ετήσιο έλλειμμα ύψους 14 εκατομμυρίων ευρώ. Παράλληλα τα έσοδα της εταιρείας καθορίστηκαν από διακρατικές συμφωνίες και όχι από το ανταγωνιστικό πλεονέκτημά της. Ακόμα δεν τεκμηριώθηκε με επαρκή στοιχεία η προέλευση των κερδών και των δαπανών της, ενώ εντοπίστηκαν αναθέσεις έργων χωρίς να έχουν εκτελεστεί όλες οι νόμιμες διαδικασίες. Απόρροια τούτου η διοίκηση της ΕΑΒ ζήτησε από το κράτος ενίσχυση μέσω ανακεφαλαίωσης ύψους 600 εκατομμυρίων ευρώ (AirNews, 2018; Τσίτσας, 2013).

4.2.4 Η περίπτωση της Ελληνικής Βιομηχανίας οχημάτων

Η Ελληνική Βιομηχανία οχημάτων (ΕΛΒΟ), από το 2008 και έπειτα από την ανάληψη σύμβασης για την κατασκευή 309 στρατιωτικών φορτηγών της Κυπριακής Εθνοφρουράς, δεν κατάφερε λόγω οικονομικής δυσχέρειας να ανταπεξέλθει στη διαδικασία κατασκευής, γεγονός που σήμανε τη διακοπή της σύμβασης το 2013, με αποτέλεσμα η εταιρεία να απολέσει έσοδα ύψους 20 εκατομμυρίων ευρώ. Παράλληλα ζητήθηκε η ρήτρα καταβολής περί μη έγκαιρης παράδοσης της

παραγγελίας, με αποτέλεσμα η εταιρεία ουσιαστικά να πτωχεύσει. Απόρροια τούτου η εκποίηση των περιουσιακών της στοιχείων μέσω της πώλησής της σε ιδιωτικές εταιρείες, να αποτελεί τη μοναδική επιλογή της ελληνικής κυβέρνησης (Τσίπλακος, 2017).

4.3 Οι επιπτώσεις στις δραστηριότητες των Ενόπλων Δυνάμεων

Με τη μείωση των αμυντικών δαπανών μπορείς να δημιουργήσεις τεράστιο πρόβλημα στη δομή και λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων μίας χώρας. Αρχικά δεν μπορούν να υλοποιηθούν εξοπλιστικά προγράμματα με αποτέλεσμα σε βραχυπρόθεσμο διάστημα η επιχειρησιακή ισχύς και ετοιμότητα των στρατευμάτων της να ελαττωθεί. Με τη μείωση των λειτουργικών δαπανών δεν μπορεί να συντηρηθεί το υπάρχον υλικό, τα οχήματα και ο εξοπλισμός, με αποτέλεσμα να μειώνεται το αξιόμαχο των δυνάμεων καθώς δεν υλοποιούνται ασκήσεις επιχειρησιακής ετοιμότητας. Τέλος η μείωση των μισθών των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων σε συνδυασμό με τη μείωση του αριθμού των δυνάμεών της, μέσω της μη αντικατάστασης των συνταξιοδοτηθέντων και αποχωρησάντων στελεχών, επιφέρει κάμψη του ηθικού του στρατεύματος, καθώς το γερασμένο προσωπικό είναι επιφορτισμένο με επιπλέον καθήκοντα και λαμβάνει χαμηλότερες αποδοχές. Στην περίπτωση της Ελλάδας, από το 2009 και μετά την εφαρμογή των διαρθρωτικών μέτρων που προέβλεπαν τα μνημόνια, συμβαίνουν και οι τρεις ανωτέρω συνθήκες (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

Επιπρόσθετα, μειώθηκαν οι ώρες εκπαίδευσης του προσωπικού και των τριών κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων (Πλουμής, 2018). Ειδικότερα με στόχο τη μείωση των λειτουργικών δαπανών περιορίστηκαν οι ώρες επιχειρησιακών ασκήσεων των πολεμικών αεροσκαφών και οι ασκήσεις των πολεμικών σκαφών. Παράλληλα μειώθηκαν τα έξοδα συντήρησης των οπλικών συστημάτων του ΣΞ, Της ΠΑ και του ΠΝ, περιορίστηκαν οι ώρες εκπαίδευσης των εφέδρων. Το μεγάλο πρόβλημα παρατηρήθηκε στην ΠΑ, όπου η έλλειψη ανταλλακτικών έχει περιορίσει τη διαθεσιμότητα προς εκπαίδευση και επιχειρήσεις αριθμού των αεροσκαφών στο 40%. (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

4.4 Οι επιπτώσεις στις παρελάσεις των Ενόπλων Δυνάμεων

Η έλλειψη πόρων οδήγησε το ΥΠΕΘΑ στην απόφαση να περικοπούν εκ νέου οι δαπάνες για τη διεξαγωγή της στρατιωτικής παρέλασης τον Οκτώβριο του 2019. Η ηγεσία του Υπουργείου αποφάσισε να μην δαπανήσει περισσότερα από 230 χιλιάδες ευρώ για τη διεξαγωγή της στρατιωτικής παρέλασης, μειώνοντας τη συμμετοχή του Πολεμικού Ναυτικού σε δύο αρματαγωγά, αποφασίζοντας τη συμμετοχή μόνο πεζοπόρων τμημάτων και την απουσία πτήσεων πολεμικών αεροσκαφών. Το 2011 δαπανήθηκαν για τις παρελάσεις στις δύο Εθνικές Επετείους 435 χιλιάδες ευρώ, ενώ το 2019 θα δαπανηθούν συνολικά 320 χιλιάδες ευρώ. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι πριν το 2009 δαπανιόνταν ετησίως για τις δύο παρελάσεις 3,06 εκατομμύρια ευρώ (Καθημερινή, 2019).

4.5 Οι επιπτώσεις στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων

Από το 2010 και μετά, η ψήφιση των μνημονίων είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση των μισθών των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων. Παράλληλα η μείωση των εισακτέων στις παραγωγικές στρατιωτικές σχολές και η παραίτηση αρκετών στελεχών, σε συνδυασμό με την μη πρόσληψη επαγγελματιών οπλιτών, είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του προσωπικού σε όλους τους κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων. Μερίδα αναλυτών υποστηρίζει ότι σε λίγα χρόνια εάν συνεχίσει αυτή η κατάσταση, το αξιόμαχο και η αποτρεπτική ισχύς των ελληνικών στρατευμάτων θα μειωθεί δραματικά χωρίς να είναι εύκολη η επιστροφή στα προ κρίσης επίπεδα. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η το 2018 στην Πολεμική Αεροπορία παραιτήθηκαν 73 έμπειρα στελέχη. Τα 35 ήταν πιλότοι πολεμικών αεροσκαφών, ενώ την ίδια στιγμή οι εισακτέοι στη σχολή Ικάρων ήταν μόλις 33. Εάν συνυπολογιστεί και η συνταξιοδότηση κάποιων στελεχών, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι σε λίγο καιρό, θα υπάρχει έντονο πρόβλημα λειψανδρίας στον χώρο. Η ίδια αρνητική κατάσταση επικρατεί και στο Πολεμικό Ναυτικό και στον Στρατό Ξηράς (Κούτρας, 2019). Ένα ακόμα σημαντικό πρόβλημα είναι η αύξηση των καθηκόντων των στελεχών λόγω της μείωσης του προσωπικού, η οποία σε συνδυασμό με τις μειώσεις των αποδοχών τους, σηματοδότησε την πτώση του ηθικού τους (Πλουμής, 2018).

4.6 Επιπτώσεις στο αξιόμαχο των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων

Ο ελληνικός προϋπολογισμός στον τομέα της άμυνας το 2017 ήταν 3,08 δισεκατομμύρια ευρώ και το 2018 3,18 δισεκατομμύρια ευρώ, με τις εκτιμήσεις κυβερνητικών στελεχών και ειδικών αναλυτών να υποστηρίζουν ότι στα ίδια επίπεδα θα κυμαίνεται μέχρι το 2022. Ως εκ τούτου, το αξιόμαχο των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων έχει μειωθεί ήδη εξαιτίας των υπέρμετρων μειώσεων που συνδέονται τόσο με την αγορά νέων οπλικών συστημάτων, όσο και με τη συντήρηση των ήδη υπαρχόντων, καθώς και με τις μειώσεις των τρεχόντων λειτουργικών δαπανών. Ακόμα και εάν από το 2022 αρχίσουν να αυξάνονται οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας σε μεγάλο βαθμό, θα είναι ιδιαίτερα δύσκολο να καταφέρουν οι Ένοπλες Δυνάμεις να αγγίξουν τα επίπεδα μαχητικής ικανότητας πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης του 2009. Επιπλέον, η αρνητική αυτή εξέλιξη στον εξοπλισμό και στο επίπεδο αποτρεπτικής ισχύος των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, πραγματοποιείται μία χρονική περίοδο, κατά την οποία η Τουρκία μέσω ενός εικοσαετούς στρατηγικού σχεδιασμού, κατάφερε να αυξήσει κατακόρυφα την στρατιωτική της ισχύ, υλοποιώντας μεγάλα επενδυτικά προγράμματα στον τομέα της άμυνας και της πολεμικής της βιομηχανίας, καθιστώντας την πλέον σε μεγάλο βαθμό αυτάρκη και μετατρέποντάς τη σε μεγάλη περιφερειακή δύναμη της νοτιοανατολικής Μεσογείου και της ευρύτερης περιοχής (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

Επιπρόσθετα βάσει βιβλιογραφικών αναφορών, σε καμία χώρα παγκοσμίως δεν έχουν υλοποιηθεί ανάλογες μειώσεις αμυντικών δαπανών σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα, όπως υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα, γιατί με αυτόν τον τρόπο μειώνεται κατακόρυφα η ισχύς τους και αποδυναμώνεται ο σταθεροποιητικός τους ρόλος. Αξίζει δε να αναφερθεί, ότι περικοπές στον αμυντικό σχεδιασμό μίας χώρας σε επίπεδο 10-15%, υλοποιούνται σε χρονικό διάστημα τεσσάρων με δέκα χρόνια, ενώ στην Ελλάδα υλοποιήθηκαν περικοπές της τάξης του 52% στο ίδιο χρονικό διάστημα (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα που τεκμηριώνει με τον καλύτερο τρόπο την εγκυρότητα της ανωτέρω θέσης αποτελεί η περίπτωση του ρωσικού στρατού. Πριν την πτώση της ΕΣΣΔ, η εν λόγω χώρα διέθετε έναν από τους πιο καλά εξοπλισμένους και υπερσύγχρονους στρατούς παγκοσμίως. Οι περικοπές που υλοποιήθηκαν στις

αμυντικές δαπάνες της Ρωσίας μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, αποδιοργάνωσαν τις ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις και χρειάστηκαν περίπου δεκαπέντε χρόνια για να επανέλθουν σε πολύ υψηλό επίπεδο όπως στο παρελθόν. Όμως, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι στην περίπτωση του ρωσικού στρατού δαπανήθηκαν τεράστια κονδύλια για να καταφέρει να αναδιοργανωθεί, υπήρχε η κατάλληλη τεχνογνωσία και μία ιδιαίτερα αναπτυγμένη πολεμική βιομηχανία η οποία μπορούσε να στηρίξει τον εν λόγω εγχείρημα. Επιπλέον υπήρχε πολιτική βούληση της ηγεσίας του τόπου ώστε να επιτευχθούν οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις, γεγονός που στην ελληνική περίπτωση τα μέχρι πρότινος δεδομένα αποδεικνύουν, ότι καμία από τις ανωτέρω τρεις προϋποθέσεις δεν ισχύουν. Απόρροια τούτου είναι, αρκετοί ειδικοί να επισημαίνουν ότι οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις δεν διαθέτουν πλέον την κατάλληλη ισχύ και ετοιμότητα, να εκτελέσουν στο μέγιστο βαθμό επιχειρησιακά σχέδια και αποστολές που θα καθορίσει η Πολιτική Εθνικής Άμυνας (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

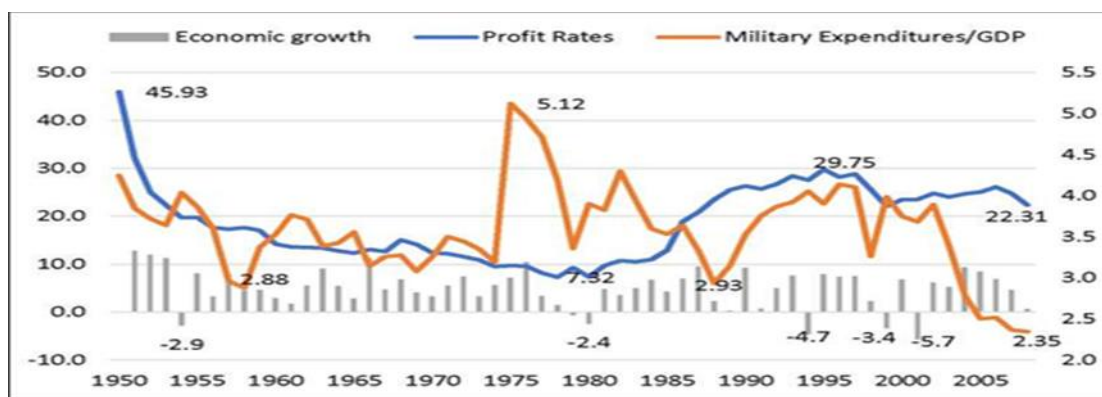
5. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Ελλάδα την περίοδο 2004 μέχρι το 2009 και μετά την αποτυχία της πολιτικής της ηγεσίας να έρθει σε συνεννόηση με την τουρκική πλευρά, ώστε να προχωρήσουν από κοινού σε συντονισμένες δράσεις που θα στόχευαν στη μείωση των εξοπλιστικών προγραμμάτων και των αμυντικών δαπανών γενικότερα, έχει βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση και σε μία ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση, ιδιαίτερα σε ότι σχετίζεται με τις επιχειρησιακές ικανότητες των Ενόπλων Δυνάμεών της. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία τα τελευταία τριάντα χρόνια επένδυσε αρκετά κονδύλια στην αμυντική της βιομηχανία, η οποία αποτελεί έναν από τους πιο βασικούς τομείς της οικονομίας της. Ειδικότερα η Τουρκική βιομηχανία κάθε χρόνο συνεισφέρει στην οικονομία της γείτονας χώρας περίπου 2 δισεκατομμύρια δολάρια από τις εξαγωγές οπλικών συστημάτων και πολεμικού υλικού, απασχολεί χιλιάδες εργαζομένους, λειτουργεί ως μέσο διάχυσης υψηλών τεχνολογικών επιτευγμάτων στους υπόλοιπους κλάδους της τουρκικής βιομηχανίας και έχει συνεισφέρει τα μέγιστα στη δημιουργία σύγχρονων και άρτια εξοπλισμένων Ένοπλων Δυνάμεων, έτοιμων να δράσουν με αποτελεσματικότητα στα πιο σύγχρονα θέατρα πολεμικών επιχειρήσεων (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

Εάν και η ανωτέρω θέση, ότι από το 2004 μέχρι το 2009 οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις έχουν «αφοπλιστεί» υποστηρίζεται με θέρμη από μερίδα ειδικών, δεν ευσταθεί. Εντούτοις εάν κάποιος μελετήσει τα δεδομένα που προκύπτουν από το ύψος των ετήσιων αμυντικών δαπανών της την συγκεκριμένη περίοδο, θα οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι το ύψος των αμυντικών δαπανών της χώρας κυμάνθηκε σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Ωστόσο, οι υψηλές δαπάνες της περιόδου καθορίστηκαν από τις πληρωμές εξοπλιστικών προγραμμάτων που είχαν αναβληθεί, καθώς και από υψηλούς τόκους. Εάν στην ανωτέρω θέση συνυπολογιστεί ότι μία δεκαετία μετά την έναρξη της κρίσης η Ελλάδα μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες κατά περίπου 50%, οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η αποτελεσματικότητα των Ενόπλων Δυνάμεων σε σύγκριση με την αντίστοιχη τουρκική, έχει κλονιστεί σε μεγάλο βαθμό (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

5.1 Οι αμυντικές δαπάνες των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 1950 μέχρι το 2008

Σύμφωνα με το η Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης SIPRI (2019), η Τουρκία βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις των χωρών με τις μεγαλύτερες Ένοπλες Δυνάμεις παγκοσμίως και διαθέτει την 16 πιο ισχυρή οικονομία παγκοσμίως (Güneş, 2011). Οι αμυντικές της δαπάνες συνδέονται με τις δαπάνες για το προσωπικό και τον εξοπλισμό των δυνάμεών της με σύγχρονο στρατιωτικό υλικό και οπτικά συστήματα (Elveren&Hsu, 2016). Στην πραγματικότητα, η Τουρκία αποτελεί τον έκτο μεγαλύτερο εισαγωγέα στρατιωτικού υλικού και συστημάτων άμυνας παγκοσμίως για την περίοδο 2002-2016, μετά από την Ινδία, τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, την Κίνα και την Αλγερία (Elveren& Özgür, 2018). Η πολιτική ηγεσία της Τουρκίας εδώ και αρκετές δεκαετίες, έχοντας υπόψη της τις συγκρούσεις της με τους μαχητές του PKK στα νοτιοανατολικά σύνορά της και τον εξοπλισμό των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, τις συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή και την άνοδο της διεθνούς τρομοκρατίας, προχώρησε στην υλοποίηση αρκετών εξοπλιστικών προγραμμάτων και στη δημιουργία μίας ισχυρής αμυντικής βιομηχανίας (Derin-Güre&Elveren 2014; Tekeoglu 2008).

Εικόνα 2: Οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας την περίοδο 1950-2008 ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: (Elveren και Özgür, 2018)

Απόρροια τούτου η Τουρκία διαθέτει σήμερα τον δεύτερο πιο ισχυρό στρατό στο NATO και ακόμα και το 2014 όπου οι αμυντικές δαπάνες των χωρών της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας είχαν μία πτωτική τάση, οι αμυντικές δαπάνες στην

Τουρκία συνέχισαν να αυξάνονται (Chletsos&Kollias 1995; Sezgin&Yildirim 2002). Οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας κατά τη χρονικά περίοδο 1950-2008 άγγιζαν το 3,58 του ΑΕΠ (Elveren& Özgür, 2018; Töngür&Elveren 2016). Στην εικόνα (2) αποτυπώνονται οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκία και τα κέρδη της Τουρκικής οικονομίας κατά την περίοδο 1950-2008.

Η Τουρκία από τα μέσα του της δεκαετίας του 1950 και κυρίως από τις αρχές του 1960 άρχισε να επιδίδεται σε μία κούρσα υλοποίησης εξοπλιστικών προγραμμάτων. Το 1970 της οι αμυντικές της δαπάνες αυξήθηκαν για λίγο και μέχρι το 1975 σημείωσαν μία μικρή πτώση (Güneş, 2011). Η εξέλιξη των τουρκικών αμυντικών δαπανών από το 1950 μέχρι το 2009 μπορεί να χωριστεί σε τρεις μεγάλες περιόδους (Elveren& Özgür, 2018). Αρχικά οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν ιδιαίτερα το 1975, την χρονιά που οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις επιτέθηκαν στην Κύπρο και άγγιξαν το 5,12% του ΑΕΠ, αυξημένες με το 1974 κατά 2%. Έπειτα συνέχισαν μία πτωτική πορεία και το 1988 έπεσαν κάτω από το 2,93% του ΑΕΠ. Από το 1988 μέχρι το 1994 συνέχισαν την ανοδική τους πορεία μέχρι το 1994 όπου λόγω της οικονομικής κρίσης σημείωσαν μία μικρή πτώση και το 1996 σημείωσαν ιστορικό υψηλό της περιόδου αγγίζοντας 4,14% του ΑΕΠ (Töngür, Hsu&Elveren, 2015).

Οι αυξήσεις των τουρκικών δαπανών την περίοδο 1985 – 1996 καθορίστηκαν από την απόφαση της τουρκικής πολιτική ηγεσίας να εκσυγχρονίσουν τις Ένοπλες Δυνάμεις τους, αλλά και από τις συγκρούσεις στο νοτιοανατολικό τμήμα της τουρκικής επικράτειας με τους Κούρδους. Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι τη δεκαετία 1985-1995 οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας διαμορφώθηκαν μεσοσταθμικά στο 1 δισεκατομμύριο δολάρια ετησίως (Kazgan 2001; Günlük-Şenesen, 2002). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες την περίοδο 1971-1989 σημείωσαν τη μεγαλύτερη αύξηση μεταξύ των χωρών του NATO (Güneş, 2011).

Η Τρίτη περίοδος και συγκεκριμένα από το 1996 μέχρι το 2008 σηματοδοτείται από μειώσεις των αμυντικών δαπανών, οι οποίες παρατηρούνται μετά από μία μικρής διάρκειας αυξήσεις του ΑΕΠ την περίοδο 1996-2002. Το 2002 οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες έφτασαν το 3,9% του ΑΕΠ και διαμορφώθηκαν στα 8,9 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ το 2008 διαμορφώθηκαν σε 1,99% του ΑΕΠ (Günlük-

Şenesen, & Kırık, 2016). Το 2005 οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες άγγιξαν το 5% του ΑΕΠ, ενώ το 2007 άγγιξαν το 6,4% του ΑΕΠ. Το 2005 η Τουρκία κατείχε την δεύτερη θέση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ σε ότι σχετίζεται με το ύψος των δαπανών συναρτήσει του ΑΕΠ, με την Ελλάδα να αποτελεί την μοναδική χώρα που βρισκόταν πάνω από αυτή. Το 2005 η Ελλάδα δαπάνησε 8,6 δισεκατομμύρια δολάρια για τις αμυντικές της δαπάνες. Σύμφωνα με τα στοιχεία του SIPRI η Τουρκία το 2007, δαπάνησε 1.339 δισεκατομμύρια δολάρια στις αμυντικές της δαπάνες καταλαμβάνοντας την δέκατη τέταρτη θέση παγκοσμίως. Την χρονιά αυτή οι κατά κεφαλήν αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας ήταν 225 δολάρια, απορροφώντας το 1,8% του ΑΕΠ της, ενώ στην Ελλάδα οι κατά κεφαλήν αμυντικές δαπάνες ήταν 990 δολάρια αγγίζοντας το 2,8% του ΑΕΠ της χώρας (Güneş, 2011).

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί σχετικά με την εξέλιξη των τουρκικών αμυντικών δαπανών είναι η ανάπτυξη της τουρκικής στρατιωτικής βιομηχανίας. Το 1998 ο κύκλος εργασιών της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας διαμορφώθηκε στα 980 εκατομμύρια δολάρια, ενώ μία δεκαετία αργότερα και συγκεκριμένα το 2008 ανήλθε στα 2.317 εκατομμύρια δολάρια. Κατά την υπό μελέτη δεκαετία (1998-2008), η τουρκική αμυντική βιομηχανία σημείωνε ανάπτυξη και μεγέθυνση κατά 4,5% ετησίως με έσοδα που αυξάνονταν κατά 7,5% ετησίως. Εν κατακλείδι πρέπει να αναφερθεί ότι το 33% της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας ελέγχεται από τις τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις (Güneş, 2011).

5.1.1 Σύγκριση ελληνικών και τουρκικών αμυντικών δαπανών από το 1950 μέχρι το 2009

Την περίοδο 1950-1985 οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες κυμάνθηκαν από 3,8%-6% του ΑΕΠ της χώρας, ένα ποσοστό που μεσοσταθμικά αντιπροσωπεύει και τις ελληνικές αμυντικές δαπάνες της συγκεκριμένης περιόδου. Εάν υπολογιστεί όμως και η διακύμανση του επιπέδου του πληθωρισμού των δύο χωρών, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι το ύψος των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας από το 1985 σε πραγματικούς όρους μειώθηκε, εάν και η διακύμανση των ονομαστικών όρων δείχνει το αντίθετο. Απεναντίας εάν συνυπολογιστεί η διακύμανση του επιπέδου του πληθωρισμού μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι οι τουρκικές αμυντικές από το 1985

και μετά αυξάνονται και ξεπερνούν με διαφορά τις αντίστοιχες ελληνικές (Kollias&Makrydakis, 1997).

Μετά από τον Anderton (1989) και ο Kollias, (1996) επισημαίνει ότι στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας η σύγκριση των αμυντικών δαπανών των δύο χωρών σε σχέση με το ΑΕΠ δεν αποτελεί το πλέον αξιόπιστο δείκτη για να μετρηθεί και να συγκριθεί το αξιόμαχο και οι επιχειρησιακές ικανότητες των Ενόπλων Δυνάμεών τους. Απεναντίας πρέπει να εξεταστεί ο αριθμός των στρατιωτικών οπλικών συστημάτων και ο αριθμός των ανδρών, αλλά και το επίπεδο της εργασίας των στρατιωτικών δυνάμεων και τα διαθέσιμα κεφάλαια. Τέλος ο Kollias, τόνισε τη σπουδαιότητα του επιπέδου των ήδη υπάρχοντων ανδρών των στρατιωτικών δυνάμεων και των οπλικών συστημάτων που διαθέτει η κάθε χώρα. Ως εκ τούτου ο Kollias, (1996) συμπέρανε ότι η Τουρκία το 1996 διέθετε ποσοτικά ικανότερες Ένοπλες Δυνάμεις από την Ελλάδα.

Απόρροια τούτου ήταν η Ελλάδα να αυξήσει τα επόμενα χρόνια τις κατά κεφαλήν αμυντικές της δαπάνες. Την περίοδο εκείνη η Ελλάδα κατείχε την ένατη θέση σε σχέση με τους μεγαλύτερους εισαγωγείς οπλικών συστημάτων παγκοσμίως και η Τουρκία την Τρίτη. Από το 1996 μέχρι το 2000 η Ελλάδα εξήγγειλε και υλοποίησε εξοπλιστικά προγράμματα ύψους 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ενώ η Τουρκία την ίδια περίοδο υλοποίησε εξοπλιστικά προγράμματα ύψους 31 δισεκατομμυρίων δολαρίων (Matthews, 1999). Εν κατακλείδι πρέπει να αναφερθεί ότι η τουρκική πλευρά την περίοδο εκείνη, εν αντιθέσει με την Ελλάδα αποφάσισε και υλοποίησε τεράστιες επενδύσεις στην αμυντική της βιομηχανία (Brauer, 2002), μία απόφαση η οποία δύο δεκαετίες μετά την έχουν αναδείξει σε μία περιφερειακή υπερδύναμη, η οποία διαθέτει υπερσύγχρονα οπλικά συστήματα προερχόμενα από την πολεμική της βιομηχανία (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019).

5.2 Διαχωρισμός των αμυντικών δαπανών των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα

Η Ελλάδα από το 2005 μετά την παραγγελία των 30 F-16 του PeaceXenia IV, δεν έχει υλοποιήσει κανένα πρόγραμμα για τον εξοπλισμό των Ενόπλων Δυνάμεών της. Απεναντίας τα περισσότερα οπλικά συστήματα των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων

απαξιώνονται συνεχώς, εξαιτίας της απουσίας αποτελεσματικής τεχνικής υποστήριξης τους, που σηματοδότησε η ελάττωση των αμυντικών δαπανών της χώρας από το 2009 και μετά. Ως εκ τούτου εάν στο μέλλον Η Ελλάδα συνεχίσει να δαπανά για την άμυνά της ακόμα περισσότερα κονδύλια σε σχέση με το ΑΕΠ και ανέβει στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών του NATO, δεν σημαίνει ότι η αποτρεπτική ισχύς των Ενόπλων Δυνάμεών της θα αυξηθεί (Παυλίδης, 2019). Από την άλλη πλευρά η Τουρκία από το 1974 έχει υιοθετήσει μία επεκτατική πολιτική στην Νοτιανατολική Μεσόγειο, την οποία στηρίζει με αυξημένες αμυντικές δαπάνες και την οποία τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μετά το 2009 συνεχώς εντείνει, αυξάνοντας τις στρατιωτικές της δαπάνες (Ploumis, 2018). Σύμφωνα με το SIPRI (2019) οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας το 2010 ήταν 15 δισεκατομμύρια 634 εκατομμύρια δολάρια αγγίζοντας το 2,7% του ΑΕΠ, ενώ στην Ελλάδα διαμορφώθηκαν στα 9 δισεκατομμύρια 369 εκατομμύρια δολάρια, ήτοι το 3,2% του ΑΕΠ.

Τα κράτη μέλη του NATO, το 2006 και με στόχο την υψηλού επιπέδου επιχειρησιακή ετοιμότητα και αποτελεσματικότητα των Ενόπλων Δυνάμεών τους υπέγραψαν συμφωνία βάσει της οποίας κάθε εμπλεκόμενο μέρος υποχρεούται κάθε χρόνο να δαπανά τουλάχιστον το 2% του ΑΕΠ του σε αμυντικές δαπάνες. Επιπρόσθετα το 20% των δαπανών αυτών πρέπει να κατευθύνεται στην αγορά ή κατασκευή στρατιωτικών εξοπλισμών και υποδομών, στοχεύοντας στην ύπαρξη διαλειτουργικότητας και στην επίτευξη μέγιστης επιχειρησιακής ισχύος, αποκτώντας ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με εχθρικές δράσεις «Τρίτων Χωρών» (NATO, 2019).

Οι Αμυντικές δαπάνες των χωρών μελών του NATO διακρίνονται σε τρεις κύριες κατηγορίες σύμφωνα με κριτήρια που έχει καθιερώσει η Συμμαχία (NATO, 2016; NATO, 2019):

- Δαπάνες για το προσωπικό
- Δαπάνες για λειτουργικά έξοδα
- Δαπάνες για την προμήθεια εξοπλισμών και τη δημιουργία υποδομών

5.2.1 Δαπάνες για το Προσωπικό

Στον πίνακα (15) αποτυπώνονται οι δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας που αφορούν το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεών τους από το 2009 μέχρι σήμερα. Ακόμα παρουσιάζεται και ο μέσος όρος των δαπανών για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων των χωρών του NATO την ίδια περίοδο (NATO, 2019).

Πίνακας 15: Δαπάνες της Ελλάδας και της Τουρκίας για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων

ΕΤΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ	Μ.Ο NATO
2009	56,52	49,61	56,2
2010	65,07	49,75	58,1
2011	76,03	53,02	59,9
2012	73,19	56,02	59,9
2013	74,56	54,58	61,1
2014	77,18	56,88	59,9
2015	70,05	56,82	58,0
2016	73,13	57,61	57,1
2017	72,19	51,02	53,0
2018	71,36	45,18	52,93
2019	69,56	46,75	50,07
Μ.Ο	70,8	52,47	56,92

Πηγή: (NATO, 2019)

Οι δαπάνες για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας ήταν πάντα υψηλές και καταλάμβαναν ένα μεγάλο τμήμα των αμυντικών δαπανών της χώρας (Ηλιάδης και Ντόκος, 2019). Οι δαπάνες για το στρατιωτικό προσωπικό των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων για τη δεκαετία 1985-2000 ανέρχονταν

στο 60% των συνολικών αμυντικών δαπανών (Αντωνόπουλος, 2017). Από το 2009 και μετά, οι δαπάνες στον τομέα αυτό κυμαίνονται μεσοσταθμικά περίπου στο 70,8%. Ειδικότερα το 2009 και το 2010 ήταν 65% και κάτω, ενώ όλες τις επόμενες χρονιές ήταν πάνω από 70%. Το 2019 οι δαπάνες προσωπικού σύμφωνα με εκτιμήσεις του SIPRI (2019) θα είναι κάτω από 70% και συγκεκριμένα 69,56%. Επιπρόσθετα παρατηρείται ότι μεσοσταθμικά οι ελληνικές δαπάνες για το προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων την περίοδο 2009-2019 και κυρίως από το 2011 και μετά ήταν (12-15%) μεγαλύτερες από τον μέσο όρο των αντίστοιχων Νατοϊκών αποζημιώσεων (NATO, 2019).

Από την άλλη πλευρά, οι αποζημιώσεις των Τουρκικών δαπανών για το στρατιωτικό προσωπικό την περίοδο 2009-2019 αφορούσαν πάνω από το 50% των αμυντικών δαπανών της χώρας, εκτός από το 2009 και το 2010 και τη διετία 2018-2019. Παράλληλα παρατηρείται ότι οι δαπάνες για το προσωπικό της Τουρκίας την περίοδο αυτή κυμάνθησαν μεσοσταθμικά (5-7%) κάτω από τον μέσο όρο των κρατών μελών του NATO. Συγκριτικά με τις δύο χώρες, η Τουρκία ευθυγραμμίζεται με την κατεύθυνση του NATO, η οποία συνδέεται με την κατανάλωση των αμυντικών δαπανών για το προσωπικό σε ποσοστό περίπου 60%, ώστε να μπορούν να καταναλωθούν οι υπόλοιποι πόροι σε εξοπλισμούς και υποδομές. Σε αντιδιαστολή η Ελλάδα διαθέτει τους περισσότερους πόρους από το σύνολο των αμυντικών της δαπανών τους διαθέτει στη μισθοδοσία των Ενόπλων Δυνάμεων, σε βάρος των εξοπλιστικών προγραμμάτων και των υποδομών. Τέλος πρέπει να τονιστεί ότι, μειώθηκε και ο αριθμός του προσωπικού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων την υπό μελέτη περίοδο. Ειδικότερα το 2009 οι ΕΔ απαριθμούσαν 135 χιλιάδες, ενώ το 2019 έφτασε στις 105 χιλιάδες. Την ίδια περίοδο οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις μειώθηκαν σε αριθμό από 495 χιλιάδες το 2009 σε 435 χιλιάδες το 2019 (NATO, 2019).

5.2.2 Λειτουργικές Δαπάνες

Στον πίνακα (16) αποτυπώνονται οι λειτουργικές δαπάνες των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 2009 μέχρι σήμερα. Ακόμα παρουσιάζεται και ο μέσος όρος των λειτουργικών δαπανών των Ενόπλων Δυνάμεων των χωρών μελών του NATO την ίδια περίοδο (NATO, 2019).

Πίνακας 16: Λειτουργικές δαπάνες των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας την περίοδο 2009-2019

ΕΤΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ	Μ.Ο ΝΑΤΟ
2009	14,88	21,91	23,8
2010	16,19	19,43	22,9
2011	16,84	19,49	24,0
2012	18,55	19,07	24,8
2013	12,75	15,8	23,6
2014	13,55	15,27	24,0
2015	16,9	15,49	24,4
2016	12,84	14,43	24,2
2017	11,97	15,73	23,6
2018	16,1	14,65	24,53
2019	17,78	12,61	17,23
Μ.Ο	15,30	16,71	23,36

Πηγή: (ΝΑΤΟ, 2019)

Οι λειτουργικές δαπάνες της Ελλάδας την περίοδο 1985-2009 κυμάνθηκαν μεσοσταθμικά στο 14% των συνολικών αμυντικών δαπανών (Αντωνόπουλος, 2017), ενώ από την έναρξη της οικονομικής κρίσης το 2009 μέχρι σήμερα αυξήθηκαν σε ποσοστό περίπου του 1%. Επιπρόσθετα η Ελλάδα την υπό μελέτη περίοδο δαπανά περίπου 8% λιγότερα χρήματα για τις λειτουργικές ανάγκες της σε σχέση με τον μέσο όρο των κρατών μελών του ΝΑΤΟ. Την ίδια περίοδο η Τουρκία δαπανά μεσοσταθμικά το 16,7% των αμυντικών της δαπανών σε λειτουργικά έξοδα (ΝΑΤΟ, 2019).

5.2.3 Δαπάνες για εξοπλισμούς και υποδομές

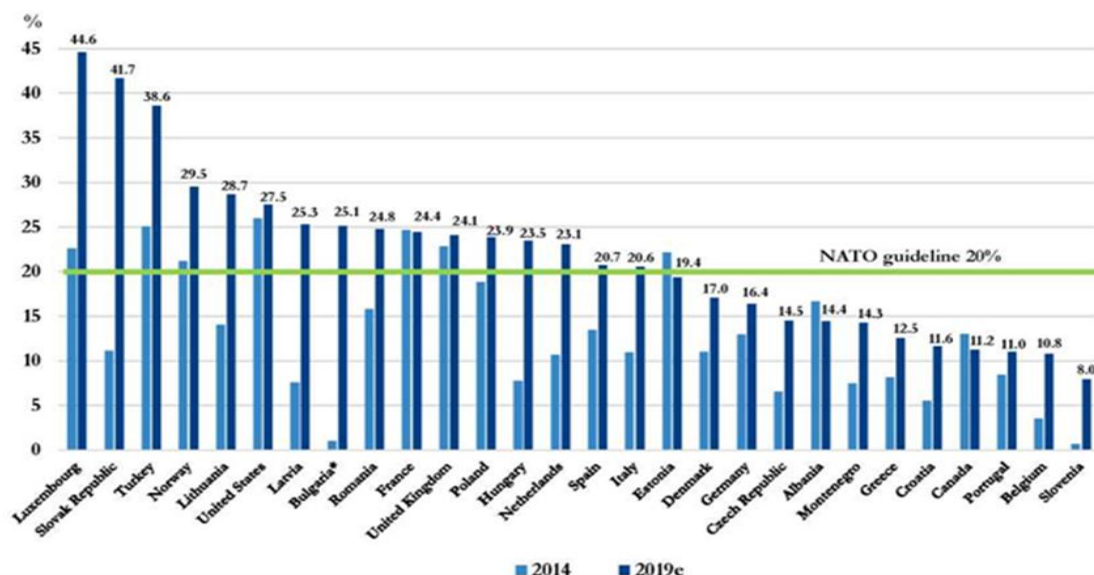
Στον πίνακα (17) αποτυπώνονται οι δαπάνες για τους εξοπλισμούς και τις υποδομές των Ένοπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκία από το 2009 μέχρι σήμερα. Ακόμα παρουσιάζεται ο μέσος όρος των δαπανών για τους εξοπλισμούς και τις υποδομές των Ενόπλων Δυνάμεων των χωρών μελών του NATO την ίδια περίοδο (NATO, 2019).

Πίνακας 17: Δαπάνες σε εξοπλισμούς και υποδομές των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας την περίοδο 2009-2019

ΕΤΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ			ΤΟΥΡΚΙΑ			Μ.Ο NATO		
	ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ	ΥΠΟΔΟΜΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ	ΥΠΟΔΟΜΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ	ΥΠΟΔΟΜΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
2009	27,75	0,84	28,59	25,61	2,87	28,48	16,7	3,4	20,1
2010	17,98	0,76	18,74	27,98	2,84	30,82	15,8	3,2	19,0
2011	5,86	1,26	7,33	24,57	2,91	59,3	13,0	3,1	16,0
2012	7,47	0,79	8,26	21,21	3,7	24,91	12,7	2,5	15,3
2013	12,06	0,63	12,69	26,89	2,72	29,61	12,5	2,8	15,4
2014	8,17	1,1	9,27	25,08	2,77	54,52	13,3	2,8	16,0
2015	12,77	0,77	13,54	25,13	2,56	27,69	14,9	2,7	17,6
2016	14,91	0,49	15,4	25,35	2,5	27,85	15,5	3,2	18,7
2017	15,4	0,37	15,77	30,3	2,95	55,54	20,0	3,4	23,4
2018	12,4	0,14	12,54	37,64	2,53	40,17	23,02	3,03	26,05
2019	12,53	0,14	12,67	38,6	2,04	40,64	21,34	3,3	24,64
Μ.Ο	13,39	0,66	14,07	28,03	2,76	38,13	16,25	3,3	19,55

Πηγή: (NATO, 2019)

Οι δαπάνες των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων για τα εξοπλιστικά προγράμματα και την κατασκευή διάφορων υποδομών της Ελλάδας από το 1985 μέχρι το 2009 ήταν 14,7% και 1% αντίστοιχα (Αντωνόπουλος, 2017). Την τελευταία δεκαετία μετά την έναρξη της κρίσης οι αντίστοιχες δαπάνες ήταν 13,39% και 0,66% των συνολικών αμυντικών δαπανών της χώρας.

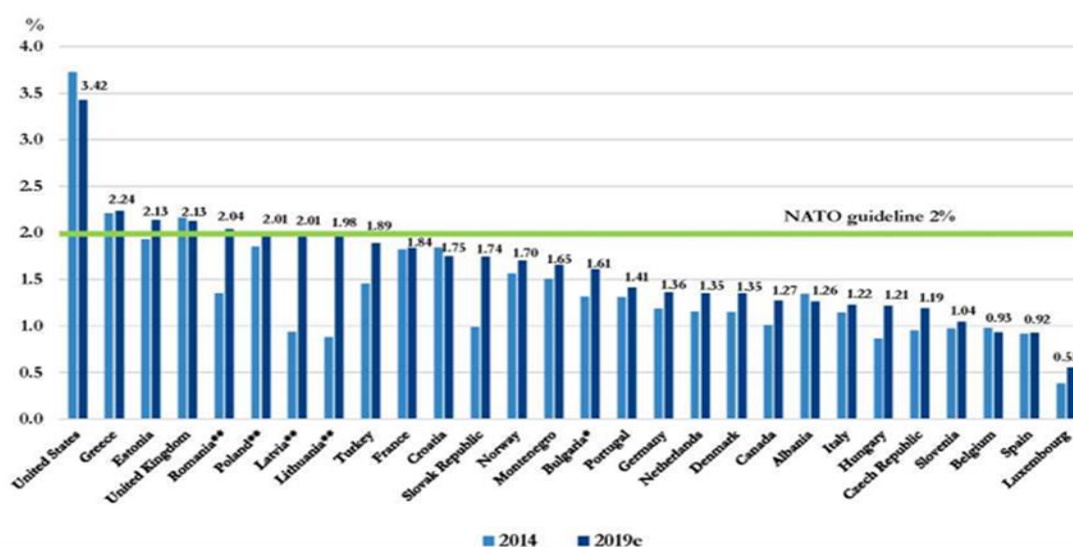
Εικόνα 3: Ποσοστό των αμυντικών δαπανών των χωρών μελών του NATO που σχετίζονται με τους εξοπλισμούς

Πηγή: (NATO, 2019)

Από τα στοιχεία του πίνακα (17) και της εικόνας (3) μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι η Ελλάδα σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 2009-2019 δεν κατάφερε να δαπανήσει σε στρατιωτικό εξοπλισμό πάνω από το 20% των αμυντικών της δαπανών, ένα όριο που έχουν καθιερώσει τα κράτη μέλη της Συμμαχίας από το 2006, με στόχο την αύξηση της διαλειτουργικότητας και της επιχειρησιακής ετοιμότητας των Ενόπλων Δυνάμεων τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα την περίοδο 1985-2000 δαπανούσε περίπου το 20% των αμυντικών της δαπανών σε εξοπλιστικά προγράμματα, όμως εάν εξαιρέσει κανείς το 2009, από την αρχή του 21^{ου} αιώνα η Ελλάδα ποτέ δεν δαπάνησε πάνω από το 20% των συνολικών της αμυντικών δαπανών για την αγορά οπλικών συστημάτων και στρατιωτικού εξοπλισμού, ενώ συγκριτικά με τα υπόλοιπα μέλη της Συμμαχίας το χρονικό διάστημα μεταξύ 1985-2008 δαπάνησε μικρότερο ποσοστό κατά περίπου 3% για εξοπλισμούς και υποδομές,

μία απόκλιση που μεγάλωσε μετά την έναρξη της κρίσης και κυμαίνεται μεταξύ 0,4-50%.

Από την άλλη πλευρά η Τουρκία το χρονικό διάστημα 1985-2011 διέθεσε για εξοπλισμούς και υποδομές περίπου διπλάσιο ποσοστό των αμυντικών της δαπανών σε σχέση με την Ελλάδα (Αντωνόπουλος, 2017), ένα ποσοστό το οποίο μετά το 2009 υπερδιπλασιάστηκε, βάσει των στοιχείων του πίνακα (17). Πρέπει δε να τονιστεί ότι η Ελλάδα δαπανά πάνω από το 2% του ΑΕΠ (εικόνα 4) της σε αμυντικές δαπάνες που έχει θέσει ως όριο η Βορειοατλαντική Συμμαχία και ως εκ τούτου οι δαπάνες της για στρατιωτικό εξοπλισμό και υποδομές είναι αρκετά υψηλές και μετά την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης.

Εικόνα 4: Ποσοστό των αμυντικών δαπανών των χωρών μελών του NATO ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: (NATO, 2019)

5.2.4 Σύγκριση των αμυντικών δαπανών των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα

Οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες από το 1950 μέχρι το 2009, ανά δεκαετία, σε σύγκριση με το ΑΕΠ άγγιζαν το 6% τη δεκαετία του 1950, 4,2% τη δεκαετία του 1960, το 5,7% τη δεκαετία του 1970, το 6,2% τη δεκαετία του 1980, το 4% τη

δεκαετία του 1990 και από το 2000 και μετά άρχισαν να ελαττώνονται σημαντικά (Dimitraki&Kartsaklas, 2017). Δέκα χρόνια μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης η Ελλάδα διαθέτει πάνω από το 2% του ΑΕΠ της στις αμυντικές της δαπάνες κατατάσσοντάς τη στη δεύτερη θέση των κρατών μελών του NATO (NATO, 2019) (πίνακας (18), εικόνα(4)).

Πίνακας 18: Σύγκριση αμυντικών δαπανών Ελλάδας Τουρκίας την περίοδο 2009-2019

	2009	2010	2011	2012	2013	
Το πραγματικό ΑΕΠ (δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ). 2010 τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες						
ΕΛΛΑΔΑ	317	299	272	252	244	
ΤΟΥΡΚΙΑ	670	772	855	895	975	
Αμυντικές Δαπάνες (εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ). 2010 τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες						
ΕΛΛΑΔΑ	9,748	7,902	6,482	5,782	5,401	
ΤΟΥΡΚΙΑ	13,785	14,134	13,982	14,237	14,803	
Δαπάνες Άμυνας ως Μερίδιο του Πραγματικού ΑΕΠ (%) βάσει των τιμών του 2015						
ΕΛΛΑΔΑ	3.08	2.64	2.38	2.29	2.21	
ΤΟΥΡΚΙΑ	2.06	1.83	1.64	1.59	1.52	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Το πραγματικό ΑΕΠ (δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ). 2015 τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες						
ΕΛΛΑΔΑ	245	244	244	247	202	207
ΤΟΥΡΚΙΑ	1.024	1.084	1.117	1.156	978	952
Αμυντικές Δαπάνες (εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ). 2015 τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες						
ΕΛΛΑΔΑ	5,226	4,517	4,635	4,748	4,853	4,844
ΤΟΥΡΚΙΑ	13,583	11,957	12,649	12,972	14,145	13,919

Δαπάνες Άμυνας ως Μερίδιο του Πραγματικού ΑΕΠ (%) βάσει των τιμών του 2015						
ΕΛΛΑΔΑ	2.21	2.32	2.38	2.32	2.21	2.24
ΤΟΥΡΚΙΑ	1.45	1.39	1.47	1.52	1.45	1.89

Πηγή: (NATO, 2019)

Οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας κατά τη χρονικά περίοδο 1950-2008 άγγιζαν το 3,58 του ΑΕΠ (Elveren και Özgür, 2018; Töngür και Elveren 2016). Από το 2009 και μετά η Τουρκία δαπανά στον τομέα της άμυνας λιγότερο από το 2% του ΑΕΠ της και συγκεκριμένα 1,45% το 2014, 1,39% το 2015, 1,47% το 2016, 1,52% το 2017, 1,45% το 2018 και πιθανότατα 1,89 το 2019 (SIPRI, 2019), όπως παρουσιάζεται στον πίνακα (18).

5.3 Σύγκριση κύριων πηγών εξοπλισμού των τουρκικών και ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από το 2009 μέχρι σήμερα

Η Ελλάδα ανεξάρτητα από τη δημοσιονομική προσαρμογή της τελευταίας δεκαετίας και τη μείωση των αμυντικών της δαπανών συνεχίζει να αγοράζει οπλικά συστήματα, εξαιτίας της έντονης προκλητικότητας που έχει αναπτύξει η τουρκική πλευρά τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI (2019), ο κύριος προμηθευτής των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων είναι η Γερμανία, με τις ΗΠΑ να βρίσκονται στη δεύτερη θέση και την Γαλλία στην τρίτη θέση πίνακας (19). Η Ελλάδα μετά το 2009 προμηθεύεται από την Γερμανία άρματα μάχης, συστήματα πυροβολικού, υποβρύχια, στρατιωτικά οχήματα που δεν διαθέτουν θωράκιση κ.α., αποτελώντας την κύρια χώρα εξαγωγών της Γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας, καταναλώνοντας με αυτόν τον τρόπο το 11% της ετήσιας παραγωγής της. Επίσης έπειτα από συμφωνία με τις ΗΠΑ τα επόμενα χρόνια, αμερικάνικες εταιρείες θα εκσυγχρονίσουν μερίδα των αεροσκαφών της (F16), μία σύμβαση που θα κοστίσει 1,1 δισ. ευρώ. (Παπαδημητρίου, 2017). Η Ελλάδα αυτή τη στιγμή βρίσκεται στην 28^η θέση στη λίστα χωρών με τις περισσότερες εισαγωγές όπλων, ενώ την πενταετία 2012-2016, οι

εισαγωγές της μειώθηκαν κατά 67%, σε σύγκριση με την προηγούμενη πενταετία (Δεμέτης, 2019).

Πίνακας 19: Οι κυριότεροι προμηθευτές όπλων της Ελλάδας την περίοδο 2009-2018

ΕΛΛΑΔΑ					
ΕΤΟΣ	ΗΠΑ	ΓΑΛΛΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
2009	920	0	285	28	1233
2010	151	11	409	70	641
2011	19	41	10	11	81
2012	6	13	10	0	29
2013	8	27	12	0	46
2014	61	34	110	0	204
2015	92	27	563	68	750
2016	22	27	275	0	323
2017	54	27	0	0	81
2018	59	6	0	0	65
ΣΥΝΟΛΟ	1392	213	1674	177	3453

Πηγή: (SIPRI, 2019)

Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI (2019) πίνακας (20), κύριος προμηθευτής στρατιωτικού εξοπλισμού για την Τουρκία την περίοδο 2005-2009 ήταν η Γερμανία με αγορές ύψους 602 εκατομμυρίων δολαρίων. Το 2006 και το 2007 το 50% των στρατιωτικών εξοπλιστικών προγραμμάτων της Τουρκίας ήταν Γερμανικής προέλευσης. Από το 2008 και έπειτα η Τουρκία μείωσε τις εισαγωγές από τη Γερμανία και το 2016 οι Γερμανικές εισαγωγές όπλων αντιπροσώπευαν μόνο 2 εκατομμύρια δολάρια. Από το 2010 και μετά οι ΗΠΑ ήταν ο κύριος προμηθευτής της Τουρκίας σε οπικά συστήματα αγγίζοντας το 2011 τα 1.09 δισεκατομμύρια δολάρια

και το 2013 τα 1,11 δισεκατομμύρια δολάρια. Την περίοδο 2000-2019 οι τουρκικές εισαγωγές οπλικών συστημάτων ήταν 13,84 δισεκατομμύρια δολάρια. Το 40% προέρχονταν από τη ΗΠΑ ήτοι 5, 59 δισεκατομμύρια δολάρια, με τη Γερμανία να βρίσκεται στη δεύτερη θέση 2,43 δισεκατομμύρια δολάρια. Στην Τρίτη θέση βρίσκεται η Νότια Κορέα με πωλήσεις οπλικών συστημάτων ύψους 1,39 δισεκατομμυρίων ευρώ την περίοδο 200-2019, ενώ αυξάνονται συνεχώς οι πωλήσεις από την Ιταλία την τελευταία δεκαετία, με κορύφωση το έτος 2018 όπου οι ιταλικές προμήθειες άγγιξαν τα 181 εκατομμύρια δολάρια, καταλαμβάνοντας τη δεύτερη θέση στους μεγαλύτερους πωλητές όπλων στην Τουρκία. Την περίοδο 200-2019 οι Ιταλικές πωλήσεις διαμορφώθηκαν στα 886 εκατομμύρια δολάρια. Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι η Τουρκία εισάγει μεγάλες ποσότητες οπλικών συστημάτων από την Ισπανία την περίοδο 2013-2018, υπερφαλαγγίζοντας τις εισαγωγές από τη Νότια Κορέα (Σ.Ο.Λ.Ν.Θ, 2019).

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί η Ρωσία μπήκε δυναμικά στο παιχνίδι του εφοδιασμού των τουρκικών Ένοπλων Δυνάμεων με την πώληση του αντιαεροπορικού συστήματος S-400 και τις επικείμενες συνεργασίες στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης με μελλοντικό στόχο τη δημιουργία των πρώτων τουρκικών ραντάρ. Παράλληλα είναι πιθανή η πώληση ρωσικών πολεμικών αεροσκαφών στην Τουρκία (Μαργαρίτης, 2019).

Πίνακας 20: Κύριοι προμηθευτές οπλικών συστημάτων Τουρκίας την περίοδο 2009-2018

ΤΟΥΡΚΙΑ											
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Σύνολο
Καναδάς		3	12	9	4						28
Κίνα	35	35	35	35							140
Δανία				9							9
Γαλλία					15	8					23

Γερμανία	167	126	40	28	13	50	14	2	26	30	495
Ισραήλ	320	69	22	9		17	15				452
Ιταλία	5	5	13	168	35	69	32	139	89	181	736
Ολλανδία	13	13	42	38	67	38			13	30	253
Νορβηγία			12								12
Ρωσία	16	16									32
Σαουδική Αραβία			62								62
Νότια Κορέα	130	181	206	198	165	6	6	6	6	6	908
Ισπανία					135	229	73		146	146	729
Ηνωμένο Βασίλειο	26	25									51
Ηνωμένες Πολιτείες	21	11	335	1009	363	1110	301	185	146	293	3772
Σύνολο	732	484	779	1500	796	1526	441	331	425	685	7700

Πηγή: (SIPRI, 2019)

5.4 Ανάλυση των ελληνικών και τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων ανά Κλάδο

Το 2017 το Κυπριακό Κέντρο Στρατηγικών Μελετών δημοσίευσε μία μελέτη που συγκρίνει αναλυτικά τα δεδομένα από τις Ένοπλες Δυνάμεις της Ελλάδας και της Τουρκίας ανά κλάδο. Τα στοιχεία συλλέχθηκαν από το SIPRI, το αρχείο του Κυπριακού Κέντρου Στρατηγικών Μελετών, το NATO και τη CIA. Βάσει των στοιχείων αυτών η Τουρκία διαθέτει σε σχέση με την Ελλάδα αριθμητική υπεροχή σε διάφορους τομείς και πλέον σε αρκετούς τομείς και ποιοτική υπεροχή. Ιδιαίτερα στον

χώρο της Πολεμικής Αεροπορίας η Τουρκία μετά από τις εκκαθαρίσεις που έλαβαν χώρα ως απότοκος του πραξικοπήματος του 2016, έχει απολέσει μεγάλο αριθμό ικανών και έμπειρων στελεχών, με την Ελλάδα να διατηρεί ποιοτικό πλεονέκτημα (Χριστοδούλου, 2017). Παράλληλα η προσθήκη των S400 θα προσδώσει ποιοτικό πλεονέκτημα στην Τουρκία, καθώς η αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου αντιαεροπορικού συστήματος είναι αδιαμφισβήτητη. Ένα ακόμα πλεονέκτημα της Τουρκίας είναι η αμυντική της βιομηχανία η οποία παράγει συνεχώς νέα υπερσύγχρονα οπλικά συστήματα σε όλους τους τομείς, καθώς και η πιθανή προσθήκη στην τουρκική αεροπορία αεροσκάφους 5^{ης} γενιάς (Νέδος, 2019).

Το 2017 οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις αποτελούνταν από 141.500 προσωπικό. Ο Στρατός Ξηράς διέθετε 93,5 χιλιάδες προσωπικό, η Πολεμική Αεροπορία 11,6 χιλιάδες και το Πολεμικό Ναυτικό 20,75 χιλιάδες. Οι έφεδροι ήταν 225,5 χιλιάδες άτομα. Από την άλλη ο Τουρκικός Στρατός Ξηράς διέθετε 260 χιλιάδες προσωπικό, 45,6 χιλιάδες το Πολεμικό Ναυτικό και 65 χιλιάδες η Πολεμική Αεροπορία. Συνολικά οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις απασχολούσαν 355 χιλιάδες άτομα και οι έφεδροι ήταν 378 χιλιάδες. Ως εκ τούτου η Τουρκία διαθέτει τις πιο πολυπληθείς Ένοπλες Δυνάμεις στην Ευρώπη με τη Γαλλία (203 χιλιάδες), τη Γερμανία με (177,45 χιλιάδες), την Ιταλία με (175 χιλιάδες), τη Μεγάλη Βρετανία με (152 χιλιάδες) και την Ελλάδα με 141,45 χιλιάδες να ακολουθούν. Επίσης η αναλογία ανάμεσα στο στρατιωτικό προσωπικό-στρατιώτες των δύο χωρών είναι 2,5:1 υπέρ της Τουρκίας, ενώ το 2014 ήταν 3,5:1. Η εν λόγω μείωση καθορίστηκε από τη μείωση στη γείτονα χώρα της στρατιωτικής θητείας αλλά και από τις εκκαθαρίσεις στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων μετά το πραξικόπημα του 2016 (Χριστοδούλου, 2017). Η σύγκριση των Ενόπλων Δυνάμεων Ελλάδας και Τουρκίας σε ανθρώπους και οπλικά συστήματα χωρισμένα ανά κλάδο είναι (Χριστοδούλου, 2017):

5.4.1 Στρατός Ξηράς

Ανθρώπινο Δυναμικό

Η Ελλάδα διαθέτει 93,5 χιλιάδες άνδρες ενώ η Τουρκία 322,6 χιλιάδες με αναλογία 2,5:1 υπέρ της Τουρκίας

Άρματα Μάχης

Το 2004 σε κάθε ελληνικό άρμα μάχης αντιστοιχούσαν 2,4 τουρκικά, το 2014 η αναλογία ήταν 1:1,7 υπέρ της Τουρκίας, ενώ η αναλογία στο 2017 ήταν 1:1,9 υπέρ της Τουρκίας. Ο ελληνικός Στρατός Ξηράς διαθέτει 1.341 άρματα μάχης και ο τουρκικός 2.492.

ΟΠΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ
Άρματα με Πυροβόλο 120mm	170 Leopard-2HEL, 183 Leopard-2A4	320 Leopard-2A4, 150 M60T Sabra
Άρματα με Πυροβόλο 105mm	500 Leopard-1A5, 400 M48A5 MOLF, 100 M60A3 TTS	170 Leopard-1T, 190 Leopard-1A3, 850 M48A5T1/T2, 500 M60A3 TTS

Τεθωρακισμένα Οχήματα Μεταφοράς Προσωπικού

Το 2014 ήταν 1:1,9 υπέρ του τουρκικού στρατού, ενώ το 2017 η αναλογία ήταν 1:1,5. Ο ελληνικός Στρατός Ξηράς διαθέτει 648 περισσότερα τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού σε σχέση με το 2014, ενώ ο τουρκικός στρατός 370.

ΟΠΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ
Τεθωρακισμένα Οχήματα Μεταφοράς Προσωπικού	1.985 M113A1/A2, 496 ΛΕΩΝΙΔΑΣ-1/2	1.369 ACV-AAPC/APC, 2.813 M113A/A1/A2

Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης

ΟΠΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ
Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης	193 BMP-1GR	642 ACV-AIFV

Τεθωρακισμένα Οχήματα	107mm 257	120mm 179 M1064 81mm 170
Μεταφοράς Όλμου	M106A1/A2 81mm 3 M125	ACV-AMV, 10 M125A1
Τεθωρακισμένα Οχήματα AT	362 M901A2 ITV, 196	48 ACV-ATV, 156 M113A2
Βλημάτων	M1114GR (KORNET-E)	TOW
Τροχοφόρα	243 VBL, 165 M1115GR,	500 Kirpi, <700 Cobra I/II,
Τεθωρακισμένα	60 M1118GR1/GR2	<350 Akrep

Πυροβολικό

Η Δύναμη του ελληνικού στρατού τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα μετά το 2014 μειώθηκε αισθητά, έτσι ο τουρκικός στρατός διατηρεί υπεροπλία σε όλους τους τομείς.

ΟΠΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ
A/A Συστήματα Κ/Β	Μέσου Βεληνεκούς: 7 I-HAWK PIP Phase III Μικρού Βεληνεκούς: 21 TOR-M1, 38 OSA-AK/AKM ΠολύΜικρούΒεληνεκούς: ASRAD-Hellas (4x Stinger)	ΠολύΜικρούΒεληνεκούς 80 Atilgan (8x Stinger), 35 Zipkin (4x Stinger)
Φορητοί A/A εκτοξευτές	631 FIM-92B/C Stinger POST/RMP/Block1	800 FIM-92C Stinger RMP
A/A Πυροβόλα	23mm 506 Zu-23-2 (36 σε BMP-1) 20mm 285 Mk20 Rh202	35mm 1 KORKUT, 118 GDF-006, 120 GDF-001 20mm 432 GAI-D01, 300 Mk20 Rh202 12,7mmM55A2T2
Αυτοκινούμενα Πυροβόλα	155mm 206 M114105mm 19 M56 PACK, 329 M101A1	203mm 159 M115155mm 41 Panter, 535 M114A1 105mm 490 M101A1 75mm180 M116

Ρυμουλκούμενα	155mm 206 M114105mm 19 M56	203mm 159 M115155mm 41
Πυροβόλα	PACK, 329 M101A1	Panzer, 535 M114A1 105mm 490 M101A1 75mm180 M116
Πολλαπλοί Εκτοξευτές	227mm 36 M270 MLRS 122mm 116 RM-70	610mm Bora 600mm 36 F-600T 302mm 80 T-300 Kasirga 227mm 12 M270 MLRS 122mm 130 T-122 Sakarya 107mm 100 T-107 Anadolu
Ραντάρ		2 COBRA, >9 TPQ-36(V)8
Αντιπυροβολικού- Αντιολμικού	3 ARTHUR ModB, 10 TPQ-36(V)3, 8 TPQ-37(V)3	

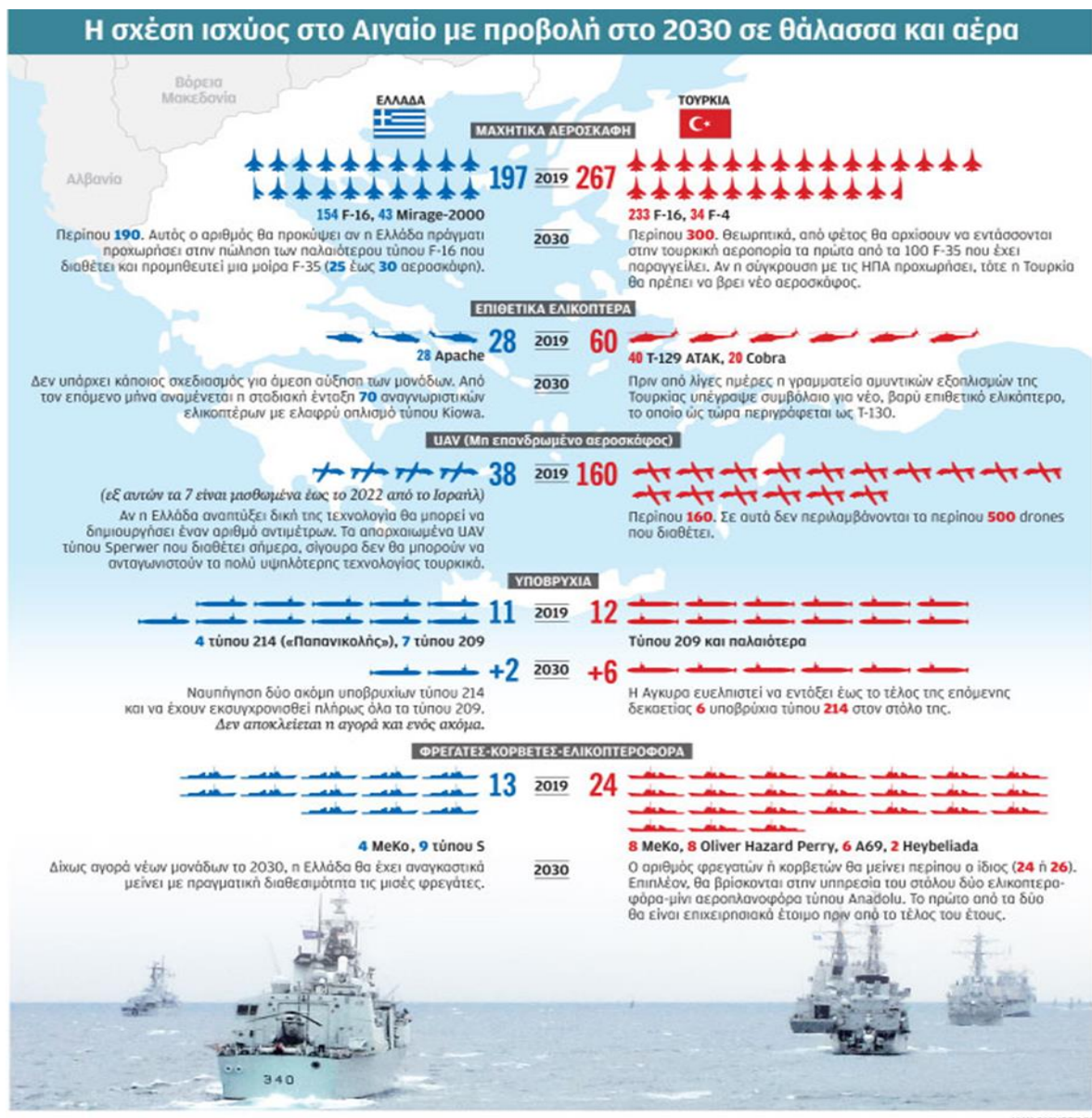
Βαρέα όπλα Πεζικού

ΟΠΛΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ
A-T Συστήματα	196 KORNET-E, 438 TOW II, 290 MILAN, 262 Fagot	80 KORNET-E, 413 TOW I/II, 392 MILAN, 340 ERYX
Φορητοί Εκτοξευτές A-T	89mm 135 ACL-89 STRIM 66mm 10.841 M72A2 LAW 64mm<18.706 RPG-18	66mm <40.000 M72A2 LAW 40mm <4.996 RPG-7
Πυροβόλα Άνευ Οπισθοδρόμησης	106mm 1.291 M40A1 90mm 1.346 M67 84mm1.988 Carl Gustaf M2	106mm M40A1
Όλμοι	107mm 468 M2/M30 (257 σεM106A1/A2)81mm 689 E- 44E1, 1.134 M1/M29 60mm 150 M6C-210, M19	120mm 578 HY-12Di107mm 1.264 M30 (10 σε M125A1) 81mm 3.175 M1/M29, 324 UT- 1Y (170 σε AMV) 60mm M6C- 210

Τέλος, η Τουρκία διαθέτει περισσότερα αντιαεροπορικά μέσα από την Ελλάδα (Χριστοδούλου, 2017).

5.4.2 Πολεμικό Ναυτικό - Πολεμική Αεροπορία

Η ελληνική Πολεμική Αεροπορία διαθέτει 11,6 χιλιάδες προσωπικό και το Πολεμικό Ναυτικό 20,75 χιλιάδες, ενώ το τουρκικό Πολεμικό Ναυτικό απασχολεί 45,6 χιλιάδες και τουρκική η Πολεμική Αεροπορία 65 χιλιάδες προσωπικό. Στην εικόνα (5) αποτυπώνεται η σύγκριση στα οπλικά μέσα και σκάφη των δύο κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας και της Τουρκίας, καθώς και η δύναμή τους το 2030, έπειτα από τα εξοπλιστικά προγράμματα που έχουν εξαγγελίσει.

Εικόνα 5: Σύγκριση Πολεμικού Ναυτικού και Πολεμικής Αεροπορίας Ελλάδας Τουρκίας

Πηγή: (Νέδος, 2019)

Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία επένδυσε μεγάλα χρηματικά κονδύλια σε εξοπλιστικά προγράμματα, τόσο σε εισαγωγές όσο και στην αμυντική της βιομηχανία, με αποτέλεσμα να αποκτήσει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε όλους τους τομείς εκτός από τα υποβρύχια (Χριστοδούλου, 2017). Ωστόσο έχει ήδη προχωρήσει σε παραγγελίες νέων υποβρυχίων και σε λίγα χρόνια θα ξεπεράσει τη μαχητική ικανότητα της Ελλάδας και στον τομέα αυτό. Επιπλέον, πρέπει να γίνει ειδική μνεία στους πυραύλους Scalp και Exocet, που πλήττουν με ακρίβεια ναυτικούς στόχους σε μεγάλες αποστάσεις και διαθέτουν μόνο οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις (Realnews, 2018) και στην αγορά του υπερσύγχρονου αντιαεροπορικού συστήματος που απέκτησε η Τουρκία από τη Ρωσία και που θα είναι το πρώτο εξάμηνο πλήρως επιχειρησιακό (Κυρανούδη, 2019). Η Ελλάδα πλέον διαθέτει και 70 ελικόπτερα πολλαπλών ρόλων τύπου OH-58 Kiowa και ένα μεταγωγικό στρατιωτικό ελικόπτερο CH-47 Chinook, δωρεά των αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων, έπειτα από την ανακοίνωση της τουρκικής πλευράς για οριστική απόκτηση των S400 (Lazanski, 2019).

5.5 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας

Η Ελλάδα από το 1950 και μετά δαπάνησε τεράστια κονδύλια στον τομέα της άμυνας δημιουργώντας Ένοπλες Δυνάμεις στηριγμένες στη λογική της ενίσχυσης της αμυντικής Συμμαχίας του NATO και όχι στην δημιουργία ισχυρής αποτρεπτικής ισχύς, ενάντια σε κάθε ξένη επιβολή της εθνικής κυριαρχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ισχυρός στόλος φρεγατών ο οποίος δρα αποτελεσματικά σε ανοιχτές θάλασσες και όχι σε κλειστές, όπως το Αιγαίο Πέλαγος. Επιπρόσθετα η Ελλάδα δημιούργησε Ένοπλες Δυνάμεις όμοιες ως προς τη δομή με την βασική χώρα απειλής που είναι η Τουρκία και πλέον οι αριθμοί είναι αυτοί που θα κρίνουν το αποτέλεσμα μίας σύγκρουσης, αλλά και η πρωτοβουλία. Μέχρι και το 1980 τα μεγέθη στη σύνθεση των Ενόπλων Δυνάμεων των δύο χωρών ήταν συγκρίσιμα, έπειτα η αναλογία έγειρε υπέρ της Τουρκίας και πλέον μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης οι διαφορές είναι πολύ μεγάλες. Ειδικότερα την περίοδο 1950-

1990 η Ελλάδα δαπάνησε 5,65 δισεκατομμύρια δολάρια (αναγωγή σε τιμές 2017, στοιχεία SIPRI) και η Τουρκία 9,4 δισεκατομμύρια δολάρια σε μία αναλογία 6:10 υπέρ της Τουρκίας (Μαργαρίτης, 2019). Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι αποχαρακτηρισμένα έγγραφα από έκθεση της CIA το 1984 έκαναν λόγο για ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο μέχρι το 1990 και έπειτα συντριπτική υπεροχή της Τουρκίας (GR-MEWS, 2018).

Οι συνέπειες της εφαρμογής των μνημονίων έχουν πλέον άμεσο αντίκτυπο στην ισορροπία δυνάμεων Ελλάδας και Τουρκίας. Το 2018 η αναλογία αμυντικών δαπανών Ελλάδας και Τουρκίας έφτασε στο 2:10 υπέρ της Τουρκίας, εκμεταλλευόμενη την αύξηση του ΑΕΠ της σε μία περίοδο που το ΑΕΠ της Ελλάδας συρρικνώθηκε δραματικά. Ως εκ τούτου η αποτρεπτική ισχύς των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων την τελευταία δεκαετία μειώθηκε δραματικά, με τις προβλέψεις να είναι δυσοίωνες για το μέλλον, εξαιτίας των συνεχιζόμενων περικοπών στις αμυντικές δαπάνες που θα ισχύσουν τα επόμενα χρόνια (Ploumis, 2018). Απεναντίας η Τουρκία εφαρμόζοντας ένα φιλόδοξο πρόγραμμα ενίσχυσης της αμυντικής της βιομηχανίας δημιούργησε νέα οπλικά συστήματα όπως κορβέτες και άλλα υπερσύγχρονα πλοία, ενώ εστίασε και στην παραγωγή νέων οπλικών συστημάτων που συνδέονται και με τους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων. Οι επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία απέδωσαν καρπούς και από τα τεράστια κέρδη η πολιτική ηγεσία της χώρας αγόρασε S400 και ετοιμάζεται για την προμήθεια πολεμικών αεροσκαφών 5^{ης} γενιάς. Τέλος ετοιμάζει τη μελλοντική παραγωγή τέτοιου τύπου αεροσκαφών, από την αμυντική της βιομηχανία, αλλάζοντας με αυτόν τον τρόπο τη μέχρι πρότινος ισορροπία δυνάμεων στον αέρα και τη θάλασσα των δύο χωρών δραματικά υπέρ της (Μαργαρίτης, 2019).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει τις συνέπειες μία οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης η οποία ξεκίνησε το 2009 και μέχρι σήμερα επέφερε πολλές αλλαγές σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής και κοινωνικής της πραγματικότητας. Για να μπορέσει η Ελλάδα να αποφύγει την πτώχευση υπέγραψε το 2010 το πρώτο μνημόνιο το οποίο περιλάμβανε ένα πακέτο μέτρων λιτότητας, το οποίο της επέβαλαν οι δανειστές της

και συγκεκριμένα η ΕΚΤ και το ΔΝΤ. Το εν λόγω πακέτο περιελάμβανε αυστηρά μέτρα λιτότητας όπως περικοπές στις δαπάνες του δημοσίου, μεγάλη αύξηση της γενικής φορολογίας και μία σειρά από διαρθρωτικά μέτρα και μεταρρυθμίσεις. Τα μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα προκάλεσαν ύφεση στην οικονομία, οδήγησαν σε αύξηση της ανεργίας, μεγάλες μειώσεις στους μισθούς, μείωση στις δαπάνες για την υγεία και την παιδεία, οδήγησαν πολλούς νέους στη μετανάστευση σε χώρες του εξωτερικού προς αναζήτηση εργασίας, ενώ ταυτόχρονα προκάλεσαν αύξηση των ελλειμμάτων και διόγκωση του δημόσιου χρέους (Mavridis, 2018). Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, την πρώτη πενταετία μετά από την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε κατά 26% και συγκεκριμένα από τα 270 δισεκατομμύρια δολάρια στα 200 δισεκατομμύρια δολάρια, μία μείωση που ισοδυναμεί με πολεμική περίοδο (Nelsonetal., 2017), ενώ ταυτόχρονα η ανεργία άγγιξε το 27%, με το μέλλον να είναι δυσοίωνα για αρκετά ακόμη χρόνια (Nikolaidou, 2016).

Ημεγάλη αυτή δημοσιονομική αναπροσαρμογή προκάλεσε πολλές συζητήσεις μεταξύ ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων και πολιτών, σχετικά με τα αίτια δημιουργίας της κρίσης, αλλά και σε ότι σχετίζεται με τις μελλοντικές εξελίξεις στη ζωή των ελλήνων πολιτών, καθώς τα μνημόνια και τα μέτρα λιτότητας προκάλεσαν πολλά προβλήματα στην κοινωνική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων, μέσω των δραστικών περικοπών στις δημόσιες δαπάνες. Ως εκ τούτου η παιδεία, η υγεία και η ασφάλεια των ελλήνων πολιτών, αγαθά τα οποία ήταν αδιαπραγμάτευτα για την ανοικοδόμηση των σύγχρονων μεταπολεμικών δυτικών κοινωνιών, τίθενται πλέον σε αμφισβήτηση (Mavridis, 2018; Nikolaidou, 2016). Συγκεκριμένα, στις περιγραφές αρκετών ειδικών σε ότι αφορά τις κύριες αιτίες που προκάλεσαν την δραματική αύξηση του δημόσιου ελληνικού χρέους και τις δυσάρεστες συνέπειες που προκάλεσε η δημοσιονομική αναπροσαρμογή του στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, παραβλέπεται να αναφερθεί η συμβολή των αυξημένων αμυντικών δαπανών όλων των ελληνικών προϋπολογισμών, από το 1950 μέχρι σήμερα (Dimitraki&Kartsaklas, 2017). Σύμφωνα με το Alexander(2013), οι υψηλές αμυντικές δαπάνες αποτελούν για μικρές και αναπτυσσόμενες οικονομίες όπως η Ελλάδα, έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες αύξησης του δημοσίου χρέους.

Πράγματι η Ελλάδα μετά τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου και την είσοδό της στο ΝΑΤΟ, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 δαπάνησε περίπου το 6% του

ΑΕΠ της στις αμυντικές δαπάνες για να εξασφαλίσει την εδαφική ακεραιότητα των βόρειων συνόρων της, από πιθανές επιθετικές ενέργειες των χωρών μελών του Συμφώνου της Βαρσοβίας και κυρίως της Βουλγαρίας (Nikolaïdou, 2016; Ploumis, 2018). Την συγκεκριμένη περίοδο ο αμυντικός στρατηγικός σχεδιασμός της Ελλάδας εξαρτιόνταν άμεσα από τις ΗΠΑ (Φιλντίσης, 2017). Του λόγου το αληθές τεκμηριώνεται από τα στοιχεία του SIPRI (2019b) που αποδεικνύουν ότι οι κύριοι προμηθευτές της σε οπικά συστήματα την περίοδο εκείνη ήταν οι ΗΠΑ και μετά ακολουθούσαν η Γερμανία και η Γαλλία.

Από την επέμβαση της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και την κατάληψη του βορείου τμήματος του νησιού και μετά, η Ελλάδα άλλαξε τον στρατηγικό αμυντικό της σχεδιασμό και τον προσανατόλισε στα ανατολικά σύνορά της. Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου. Η πιο μεγάλη απειλή πλέον για την Ελλάδα ήταν η Τουρκία. Εάν και η χώρα προσπάθησε να αναπτύξει την αμυντική της βιομηχανία την περίοδο εκείνη, οι προσπάθειές της δεν απέδωσαν καρπούς. Απόρροια τούτου προσανατολίστηκε στις εισαγωγές οπλικών συστημάτων και τους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων της για να καλύψει τις ανάγκες της, εστιάζοντας κυρίως ενίσχυση της Πολεμικής Αεροπορίας και του Πολεμικού Ναυτικού, σε μία προσπάθεια αποφυγής τετελεσμένων στα ανατολικά θαλάσσια σύνορά της (Κόλλιας και Παπαιωάννου, 2004). Αξίζει δε να αναφερθεί ότι σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα διέθεσε κατά μέσο όρο το 4,6% του ΑΕΠ της σε κονδύλια που αφορούσαν τις αμυντικές της δαπάνες (Dimitraki&Kartsaklas, 2017), ενώ από το 1974 μέχρι το 2009, δαπάνησε περίπου 218 δισεκατομμύρια δολάρια για τις αμυντικές της ανάγκες (SIPRI, 2019).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και έπειτα από την αγορά το 1988 και 1989, 40 πολεμικών αεροσκαφών Mirage 2000 από την Γαλλία και 40 F-16 Block 30 από τις ΗΠΑ (Πολεμική Αεροπορία, 2019), το 1992 παρέλαβε 4 φρεγάτες τύπου MEKO - HN200 (Πολεμικό Ναυτικό, 2019) και αρκετά άλλα σύγχρονα οπικά συστήματα, άρματα μάχης τύπου Leopard, υποβρύχια, αντιαεροπορικά συστήματα S-300 PMU1, Φρεγάτες τύπου S. Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI (2019b) η Ελλάδα την περίοδο 1974-2009 προμηθεύονταν όπλα κυρίως από τις ΗΠΑ, τη Γερμανία και τη Γαλλία.

Από την έναρξη της κρίσης του 2009 και μετά η Ελλάδα εάν και μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες ως αποτέλεσμα της λήψης διαρθρωτικών μέτρων προσαρμογής,

εντούτοις σήμερα βρίσκεται στη δεύτερη θέση των χωρών του NATO σχετικά με το ύψος των αμυντικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ. Την περίοδο αυτή η Γερμανία αποτελεί τον κύριο πλέον προμηθευτή οπλικών συστημάτων της χώρας και πολλά σκάνδαλα συνδυάστηκαν με χρηματισμό ελλήνων πολιτικών από γερμανικές εταιρείες, για τη συμφωνία των εν λόγω αγορών (Nikolaïdou, 2016). Την περίοδο 2009-2019 η Ελλάδα τηρεί την υποχρέωσή της προς το NATO για δαπάνες που σχετίζονται με την άμυνα σε ποσοστό πάνω από το 2% του ΑΕΠ, αλλά δεν δαπανά πάνω από το 20% των αμυντικών της δαπανών για την αγορά εξοπλισμού και τη δημιουργία υποδομών. Επιπρόσθετα οι δαπάνες που αφορούν το προσωπικό βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα, πάνω από τον μέσο όρο της Συμμαχίας με αποτέλεσμα να δαπανώνται λιγότερα κονδύλια στα διάφορα εξοπλιστικά προγράμματα (NATO, 2019).

Επίσης οι λειτουργικές δαπάνες είναι ελαττωμένες κατά 10% σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της Συμμαχίας, με αποτέλεσμα να μειώνεται η εκπαίδευση του προσωπικού και το αξιόμαχο των ελληνικών στρατευμάτων, μία εξέλιξη η οποία τα τελευταία χρόνια προσπαθεί να αναστραφεί με τη συμμετοχή ελληνικών τμημάτων και οπλικών συστημάτων και των τριών κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων σε πολυεθνικές διακλαδικές ασκήσεις. Παράλληλα μία αρνητική εξέλιξη είναι και η αρνητική επίδραση της κρίσης στην αμυντική βιομηχανία της χώρας, η οποία εκτός από την κατασκευή φθηνών οπλικών συστημάτων μπορούσε να συνεισφέρει σε επιπρόσθετο συνάλλαγμα μέσω των πωλήσεων, γεγονός που θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει εκ νέου νέες εισαγωγές οπλικών συστημάτων (Ploumis, 2018). Τέλος πρέπει να αναφερθεί ο αρνητικός αντίκτυπος που είχε η οικονομική κρίση στο προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς οι μειώσεις των αμοιβών οδήγησε πολλά και έμπειρα στελέχη κυρίως από την Πολεμική Αεροπορία και το Πολεμικό Ναυτικό να παραιτηθούν. Επίσης οι ελληνικές κυβερνήσεις λόγω της ένδειας πόρων, δεν αντικαθιστούν το συνταξιοδοτούμενο προσωπικό. Ως εκ τούτου, το στρατιωτικό προσωπικό είναι γερασμένο και το ηθικό του έντονα επηρεασμένο από τις δυσκολίες που δημιούργησαν τα αυξημένα καθήκοντά του και οι μειώσεις των αμοιβών του (Ντόκος και Ηλιάδης, 2019).

Από την άλλη πλευρά η Τουρκία μέχρι το 1980 δαπανούσε για τις αμυντικές τις ανάγκες περίπου τα ίδια κονδύλια με την Ελλάδα. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά οι αμυντικές της δαπάνες αυξήθηκαν (SIPRI, 2019). Παράλληλα από το 1998 και

έπειτα οι επενδύσεις που έκανε στην αμυντική της βιομηχανία απέδωσαν καρπούς, με αποτέλεσμα σήμερα η αμυντική της βιομηχανία να παράγει σύγχρονα και ισχυρά οπλικά συστήματα και για τους τρεις κλάδους των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων και το μέλλον να φαντάζει ιδιαίτερα ευνοϊκό, εξαιτίας των νέων συμφωνιών που συμπράττει με εταιρείες του εξωτερικού για συμπαραγωγή νέων υπερσύγχρονων τεχνολογικά οπλικών συστημάτων. Ακόμαη Τουρκία αν και δαπανά λιγότερο του 2% του ΑΕΠ για τις αμυντικές της δαπάνες, τα τελευταία χρόνια αύξησε το ποσοστό των κονδυλίων που ξοδεύει σε εξοπλισμούς και υποδομές αρκετά πάνω από το όριο του NATO (20%). Το 2018 η αναλογία αμυντικών δαπανών Ελλάδας και Τουρκίας έφτασε στο 2:10 υπέρ της Τουρκίας, εκμεταλλευόμενη την αύξηση του ΑΕΠ της σε μία περίοδο που το ΑΕΠ της Ελλάδας συρρικνώθηκε δραματικά. Ως εκ τούτου η αποτρεπτική ισχύς πλέον των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων μειώνεται δραματικά, με τις προβλέψεις να είναι δυσοίωνες για το μέλλον, εξαιτίας των συνεχιζόμενων περικοπών στις αμυντικές δαπάνες που θα ισχύσουν τα επόμενα χρόνια (Ploumis, 2018).

Απεναντίας η Τουρκία εφαρμόζοντας ένα φιλόδοξο πρόγραμμα ενίσχυσης της αμυντικής της βιομηχανίας παράγει σύγχρονα οπλικά συστήματα όπως μη επανδρωμένα αεροσκάφη (DeLarrinaga, 2015),βαλλιστικούς πυραύλους (TBM), πολεμικά πλοία επιφανείας εξοπλισμένα με εγχώριας κατασκευής ηλεκτρονικά μέσα και οπλικά συστήματα. Η τουρκική αμυντική βιομηχανία έλαβε στρατιωτική τεχνολογία και τεχνογνωσία μέσω της συμμετοχής τουρκικών εταιρειών σε παραγωγή μίας μεγάλης γκάμας υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η συμπαραγωγή των μαχητικών αεροσκαφών F-16 από την τουρκική Aerospace Industries (TAI) και της αμερικάνικης Lockheed Martin, η συμμετοχή της εταιρικής σχέσης στο πρόγραμμα Joint Strike Fighter της Lockheed Martin για την κατασκευή F-35, και η χρήση της κινεζικής τεχνολογίας για την ανάπτυξη του εγχώριου πυραύλου Yildirim TBM (IHS Jane 's, 2013a), ενώ την επόμενη δεκαετία θα δημιουργήσει τα δικά της υπερσύγχρονα αεροσκάφη (Μαργαρίτης, 2019).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αδιαμφισβήτητα η επίλυση των προβλημάτων και των προστριβών με την Τουρκία μέσω της διπλωματικής οδού αποτελεί την πλέον ενδεδειγμένη πολιτική επιλογή της παρούσας και των μελλοντικών ελληνικών κυβερνήσεων. Εντούτοις στο συνεχώς μεταβαλλόμενο σύγχρονο γεωστρατηγικό περιβάλλον και με γνώμονα τη μελλοντική μείωση των αμυντικών δαπανών εξαιτίας των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας, πρέπει άμεσα να ληφθούν γενναίες αποφάσεις σε ότι σχετίζεται με την οργάνωση και τον εξοπλισμό των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας, ώστε αυτές να μπορούν να είναι ισχυρός παράγοντας αποτροπής, αλλά και ισχυρός παράγοντας επιβολής εάν χρειαστεί να δράσουν σε κάποιο θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων. Για όλους τους ανωτέρω λόγους προτείνεται:

- Δημιουργία εσωτερικού μετώπου όλων των πολιτικών χώρων και η διαμόρφωση πολιτικής και στρατηγικής ατζέντας που θα ακολουθείται ανεξάρτητα από την ιδεολογική προέλευση της εκάστοτε κυβέρνησης
- Δημιουργία εθνικού στρατηγικού σχεδιασμού σχετικά με τις Ένοπλες Δυνάμεις
- Ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων και δημιουργία νέων διακρατικών και στρατιωτικών συμμαχιών
- Επίλυση προβλημάτων και διενέξεων με γειτονικές χώρες με γνώμονα τη σχέση κόστους και οφέλους ιδιαίτερα στην παρούσα χρονική συγκυρία
- Προσπάθεια διασφάλισης από τα κράτη μέλη της ΕΕ στρατιωτικής υποστήριξης και ενίσχυσης σε περίπτωση επιθετικής ενέργειας από την Τουρκία
- Προσπάθεια για την εκτέλεση συχνών διαλειτουργικών εκπαιδευτικών ασκήσεων με τη συμμετοχή ξένων Δυνάμεων
- Εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων ενίσχυσης του ηθικού στα στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων
- Ανάπτυξη ανταγωνιστικής εθνικής αμυντικής βιομηχανίας
- Διατήρηση λειτουργικότητας των υπαρχόντων οπλικών συστημάτων
- Σύμπραξη με Πανεπιστημιακά εκπαιδευτικά ιδρύματα του εσωτερικού και εξωτερικού για εφαρμογή νέων καινοτόμων μεθόδων και πρακτικών σε όλους τομείς των Ενόπλων Δυνάμεων

- Αναδιάρθρωση Ενόπλων Δυνάμεων με γνώμονα την επίτευξη της διαλειτουργικότητας και τη μείωση του κόστους
- Δημιουργία ανεξάρτητου φορέα που θα παρακολουθεί, θα αξιολογεί και θα ελέγχει την διάθεση των πόρων σε εξοπλιστικά προγράμματα, με στόχο την αποφυγή υπεξαιρέσεων και την επίτευξη του μέγιστου δυνατού κέρδους

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Αζναουρίδης, Ι. (2014, Μαΐ-Αυγ). Η κρίση χρέους στην Ελλάδα και οι συνέπειες του φαινόμενου της χιονοστιβάδας (snowballeffect). *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, (No 2) 46-47.

Αντωνόπουλος, Ν. (2017). *Οι επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στις αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας: ποσοτική και ποιοτική ανάλυση*. Masterthesi's. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Κολιός, Β. (2018). *Στρατιωτικές δαπάνες και οικονομική ανάπτυξη*. Master ' thesis. Αθήνα: Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών.

Μανιάτη, Ε. (2016). *Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία*. Θεσσαλονίκη: Masterthesi's. Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

Μαργατίνης, Π. Μ. (2013). *Αμυντικές δαπάνες & προμήθειες αμυντικού υλικού*. Master's thesis. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς).

Ματσαγγάνης, Μ., & Φλεβοτόμου, Μ. (2010). *Distributional Implications of Tax Evasion in Greece*. *LSE Hellenic Observatory Paper on Greece and Southeast Europe*.

Ράτσικας, Γ. Α. (2014). *Η" δια των εξοπλισμών" πολιτική: Στρατιωτικοί εξοπλισμοί και ελληνική εξωτερική πολιτική 1950-1974*. Master's thesis. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σουλιώτης, Κ., Παπαδονικολάκη, Τ., Παπαγεωργίου, Μ., & Οικονόμου, Μ. (2018). Οι επιπτώσεις της κρίσης στην υγεία και το σύστημα υγείας: Σκέψεις και δεδομένα για την ελληνική περίπτωση. *Archives of Hellenic Medicine/Arheia Ellenikes Iatrikes*, 35.

Σταθάκης, Γ. (2004).. *Το δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ*. Αθήνα: Βιβλιόραμα,

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Ahmed, A. D. (2012). Debt burden, military spending and growth in Sub-Saharan Africa: a dynamic panel data analysis. *Defence and Peace Economics*, 23(5), 485-506.

Albalade, D., Bel, G., & Elias, F. (2012). Institutional determinants of military spending. *Journal of Comparative Economics*, 40(2), 279-290.

Alexakis, P., & Siriopoulos, C. (1999). The international stock market crisis of 1997 and the dynamic relationships between Asian stock markets: linear and non-linear Granger causality tests. *Managerial Finance*, 25(8), 22-38.

Alexander, W.R.J., (2013). The defence-debt nexus: Evidence from the high-income members of NATO. *Defence and Peace Economics*, 24(2), pp.133-145.

Anderton, C.H., (1989). Arms race modeling: Problems and prospects. *Journal of Conflict Resolution*, 33(2), pp.346-367.

Arapoglou, V., & Gounis, K. (2015). *Poverty and homelessness in Athens: governance and the rise of an emergency model of social crisis management*. London: European Institute.

Ashta, A. and Sinapi, C. (2017). The Greek Crisis: A Gandhian Perspective. *Challenge*, 60(2), pp.189-222.

Aziz, N., & Asadullah, M. N. (2017). Military spending, armed conflict and economic growth in developing countries in the post-Cold War era. *Journal of Economic Studies*, 44(1), 47-68.

- Baldwin, R. E., & Giavazzi, F. (Eds.). (2015). *The Eurozone crisis: A consensus view of the causes and a few possible remedies*. London: CEPR Press.
- Berend, I. (2017). *The Contemporary Crisis of the European Union, Prospects for the Future*. New York: Routledge.
- Bitzenis, A., Papadopoulos, I., & Vlachos, V. A. (Eds.). (2014). *Reflections on the Greek Sovereign Debt Crisis: The EU Institutional Framework, Economic Adjustment in an Extensive Shadow Economy*. Cambridge Scholars Publishing.
- Bove, V., & Cavatorta, E. (2012). From conscription to volunteers: budget shares in NATO defence spending. *Defence and Peace Economics*, 23(3), 273-288.
- Bozikas, G. P. (1998). *US Security Assistance and Regional Balance of Power: Greece and Turkey, a Case Study*. Army War Coll Carlisle Barracks Pa.
- Brauer, J. (2002). Survey and review of the defense economics literature on Greece and Turkey: what have we learned?. *Defence and Peace Economics*, 13(2), 85-107.
- Brauer, J., (2002). Survey and review of the defense economics literature on Greece and Turkey: what have we learned?. *Defence and Peace Economics*, 13(2), pp.85-107.
- Caruso, R. and Di Domizio, M., (2015). The Impact of US Military Spending on Public Debt in Europe (1992–2013): A Note. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 21(4), pp.459-466.
- Chletsos, M. and C. Kollias. (1995). 'The demand for Turkish military expenditure 1960–1992.' *Cyprus Journal of Economics* 8 (1), pp. 64–74.
- Christodoulakis, N. (2013). From grexit to growth: On fiscal multipliers and how to end recession in Greece. *National Institute Economic Review*, 224(1), R66-R76.
- De Larrinaga, Nicholas, (2015). *Turkey Tests Armed UAV for the First Time*. London: Jane's Defence Weekly.
- Dimitraki, O., & Kartsaklas, A. (2017). Sovereign debt, deficits and defence spending: the case of Greece. *Defence and Peace Economics*, 29(6), 712-727.
- Dokos, T. and Kollias, C., (2013). Greek defence spending in times of crisis: The urgent need for defence reform. *ELIAMEP Thesis, March, 1(2013)*, pp.1-11.

Dorman, A., Giegerich, B., Grand, C., Grissom, A., & Mölling, C. (2012). *The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members*. Washington: Centre for European Reform.

Economou, C., Kaitelidou, D., Katsikas, D., Siskou, O., & Zafiropoulou, M. (2014). Impacts of the economic crisis on access to healthcare services in Greece with a focus on the vulnerable groups of the population1. *Social Cohesion and Development*, 9(2), 99-115.

Elveren, A. Y., & Özgür, G. (2018). *The Effect of Military Expenditures on the Profit Rates in Turkey*. Utah :Fithcburg State University, University of Utah.

Elveren, A.Y. and Hsu, S., (2016). Military expenditures and profit rates: evidence from OECD countries. *Metroeconomica*, 67(3), pp.551-577.

Elveren, A.Y. and Özgür, G., (2018). The Effect of Military Expenditures on the Profit Rates in Turkey. Utah: Fithcburg State University, University of Utah.

Fousekis, P. (1997). Internal and external scale effects in productivity analysis: A dynamic dual approach. *Journal of Agricultural Economics*, 48(1-3), 151-166.

Galvin, T.P. (2014). *Military Preparedness, Faculty Paper*, Carlisle, PA: Department of Command, Leadership, and Management.

Giannitsis, T., & Zografakis, S. (2015). *Greece: Solidarity and adjustment in times of crisis* (No. 38). IMK Study.

Güneş, M. (2011). ETKİN BİR KAMU YÖNETİMİ İÇİN ARTAN SAVUNMA HARCAMALARININ DENETİMİ VE HESAP VEREBİLİRLİĞİN ROLÜ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 139-166.

Güneş, M. (2011). ETKİN BİR KAMU YÖNETİMİ İÇİN ARTAN SAVUNMA HARCAMALARININ DENETİMİ VE HESAP VEREBİLİRLİĞİN ROLÜ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 139-166.

Günlük-Şenesen, G. 2002. *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, 1980-2001*. İstanbul: TESEV.

Günlük-Şenesen, G. and H. Kırık. (2016). 'The AKP Era: Democratization or Resecuritization? An Assessment of the Institutional and Budgetary Reflections.' *Research and Policy on Turkey* 1 (1), pp. 75-87.

Günlük-Senesen, G., (2004). The role of defence on external indebtedness: an assessment of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 15(2), pp.145-156.

Hardouvelis, G., &Gkionis, I. (2016). A decade long economic crisis: Cyprus versus Greece. *Cyprus Economic Policy Review*, 10(2), 3-40.

Hastedt, G. P., & Felice, W. F. (2019). *Introduction to International Politics: Global Challenges and Policy Responses*. London: Rowman & Littlefield.

Karagol, E., (2006). The relationship between external debt, defence expenditures and GNP revisited: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 17(1), pp.47-57.

Karagöz, K. (2018). Impact of defence expenditure on external debt: An econometric analysis of Turkey and Turkic republics. *Theoretical and Applied Economics*, 25(1), 183-192.

Karagöz, K., (2018). Impact of defence expenditure on external debt: An econometric analysis of Turkey and Turkic republics. *Theoretical and Applied Economics*, 25(1), pp.183-192.

Karamanis, K., &Hyz, A. (2014). Flexible working and unemployment in Greece: an analysis and review of the evidence. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(10), 533.

Karanikolos, M., &Kentikelenis, A. (2016). Health inequalities after austerity in Greece. *International journal for equity in health*, 15(1), 83.

Katsios, I. (2006). The shadow economy and corruption in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 4(1).

Katsios, S (2006). The shadow economy and corruption in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 4(1).
Marinakou, E., Giousmpasoglou, C., &Paliktzoglou, V. (2016). *The brain drain phenomenon in higher education in Greece: attitudes and opinions on the decision to immigrate. urope Journal of Economics*, 4(1).

- Kazgan, G. (2001). *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Altm.
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2014). Greece's health crisis: from austerity to denialism. *The Lancet*, 383(9918), 748-753.
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2014). Greece's health crisis: from austerity to denialism. *The Lancet*, 383(9918), 748-753.
- Kiratli, O. S. (2019). On the Question of Generosity: Who Supports Foreign Aid to Whom?—Lessons from Turkey and Greece. *International Journal of Public Opinion Research*.
- Kollias, C. and Makrydakis, S., (1997). Is there a Greek-Turkish arms race?: Evidence from cointegration and causality tests. *Defence and Peace Economics*, 8(4), pp.355-379.
- Kollias, C., Manolas, G. and Paleologou, S.M., (2004). Military expenditure and government debt in Greece: Some preliminary empirical findings. *Defence and Peace Economics*, 15(2), pp.189-197.
- Kollias, C.G., (1996). The Greek-Turkish conflict and Greek military expenditure 1960-92. *Journal of Peace Research*, 33(2), pp.217-228.
- Kumar, G. (2017). Countries Military Expenditures: Definitions and Determinants. *Economic Affairs*, 62(4), 647-654.
- Kumar, G. (2017). Countries Military Expenditures: Definitions and Determinants. *Economic Affairs*, 62(4), 647-654.
- Looney, R.E., (1989). The influence of arms imports on third world debt. *The Journal of Developing Areas*, 23(2), pp.221-232.
- Matthews, R., (1999). Greek-Turkish tensions fuel defence industrialization. *The RUSI Journal*, 144(1), pp.52-58.
- Mavridis, S. (2018). Greece's Economic and Social Transformation 2008–2017. *Social Sciences*, 7(1), 9.
- Mavridis, S. (2018). Greece's Economic and Social Transformation 2008–2017. *Social Sciences*, 7(1), 9.

- Minogiannis, P. (2012). Tomorrow's public hospital in Greece: Managing health care in the post crisis era. *Social Cohesion and Development*, 7(1), 69-80.
- Narayan, P.K. and Narayan, S., (2008). Does military expenditure determine Fiji's exploding debt levels?. *Defence and Peace Economics*, 19(1), pp.77-87.
- Nelson, R., Belkin, P. & Jackson, J., (2017). The Greek Debt Crisis: Overview and Implications for the United States.
- Nikolaidou, E. (2008). The demand for military expenditure: Evidence from the EU15 (1961–2005). *Defence and Peace Economics*, 19(4), 273-292.
- Nikolaidou, E. (2016). The role of military expenditure and arms imports in the Greek debt crisis. *The Economics of Peace and Security Journal*, 11(1).
- Nikolaidou, E., (2016). The role of military expenditure and arms imports in the Greek debt crisis. *The Economics of Peace and Security Journal*, 11(1).
- Odehnal, J., &Neubauer, J. (2018). Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries. *Defence and Peace Economics*, 1-15.
- Pachocka, M. (2016). The twin migration and refugee crises in Europe: examining the OECD's contribution to the debate. *RocznikInstytutuEuropyŚrodkowo-Wschodniej*, 14(4), 71-99.
- Paleologou, S. M. (2013). A dynamic panel data model for analyzing the relationship between Military expenditure and government debt in the EU. *Defence and Peace Economics*, 24(5), 419-428.
- Paleologou, S.M., (2013). A dynamic panel data model for analyzing the relationship between Military expenditure and government debt in the EU. *Defence and Peace Economics*, 24(5), pp.419-428.
- Panizza, U., &Eichengreen, B. J. (2014). *A surplus of ambition: can Europe rely on large primary surpluses to solve its debt problem?* (No. BOOK). National Bureau of Economic Research.

Papanikos, G.T., (2015). Military spending, International trade and Economic growth in the Mediterranean Basin. *Athens Journal of Mediterranean Studies*, 1(2), pp.187-194.

Ploumis, M., (2017). Hellenic defence industrial base in the era of economic crisis. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 15(2).

Ploumis, M., (2018). A New Way Forward: Rebalancing the US Security Cooperation with Greece in a Fast Changing Geostrategic Environment. *Applied Finance and Accounting*, 4(1), pp.95-111.

Pogatsa, Z. (2014). *The Political Economy of the Greek Crisis*. Riga: Lux Sit.

Reynal-Querol, M. (2005). Does democracy preempt civil wars?. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 445-465.

Sandler, T., & George, J. (2016). Military expenditure trends for 1960–2014 and what they reveal. *Global Policy*, 7(2), 174-184.

Sezgin, S., (2004). An empirical note on external debt and defence expenditures in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 15(2), pp.199-203.

Shah, A. K., & Rankin, A. (2017). *Jainism and Ethical Finance: A Timeless Business Model*. Taylor & Francis.

Simou, E., & Koutsogeorgou, E. (2014). Effects of the economic crisis on health and healthcare in Greece in the literature from 2009 to 2013: a systematic review. *Health policy*, 115(2-3), 111-119.

Smyth, R. and Kumar Narayan, P., (2009). A panel data analysis of the military expenditure-external debt nexus: Evidence from six Middle Eastern countries. *Journal of Peace Research*, 46(2), pp.235-250.

Souliotis, K., Agapidaki, E., & Papageorgiou, M. (2015). Healthcare access for cancer patients in the era of economic crisis. Results from the HOPE III study. In *Forum of Clinical Oncology* (Vol. 6, No. 4, pp. 7-11). De Gruyter Open.

Souliotis, K., Papageorgiou, M., Politi, A., Ioakeimidis, D., & Sidiropoulos, P. (2014). Barriers to accessing biologic treatment for rheumatoid arthritis in Greece: the unseen

impact of the fiscal crisis—the Health Outcomes Patient Environment (HOPE) study. *Rheumatology international*, 34(1), 25-33.

Tekeoglu, E. (2008). *Defense expenditure and economic growth: Empirical study on case of Turkey*. Naval Postgraduate School Monterey CA

Thomadakis, S. B. (2015). Growth, debt and sovereignty prolegomena to the Greek crisis. London: European Institute London School of Economics and Political Science.

Töngür, Ü. and A. Y. Elveren. (2016). ‘The Impact of Military Spending and Income Inequality on Economic Growth in Turkey.’ *Defence and Peace Economics* 27 (3);, pp. 433-452.

Töngür, Ü., S. Hsu and A. Y. Elveren. (2015). ‘Military Expenditures and Political Regimes: Evidence from Global Data, 1963–2000.’ *Economic Modelling* 44, pp. 68–79.

Tragaki, A., & Lenos, K. (2016). Suicide Rates in Greece: Comparing Mortality Data with Police Reporting Statistics and Investigating Recent Trends. *Finnish Yearbook of Population Research*, 51, 61-75.

Tsakalotos, E. (1998). The political economy of social democratic economic policies: the PASOK experiment in Greece. *Oxford Review of Economic Policy*, 14(1), 114-138.

Tziovas, D. (Ed.). (2017). *Greece in Crisis: The Cultural Politics of Austerity*. London: Bloomsbury Publishing.

Varoufakis, Y. (2017). *Adults in the room: My battle with Europe’s deep establishment*. London: Random House.

Waitzkin, H. (2013). Economic crisis, restrictive policies, and the population's health and health care: The Greek case. In *141st APHA Annual Meeting (November 2- November 6, 2013)*. APHA.

Wolde-Rufael, Y., (2009). The defence spending–external debt nexus in Ethiopia. *Defence and Peace Economics*, 20(5), pp.423-436.

Xenos, P., Yfantopoulos, J., Nektarios, M., Polyzos, N., Tinios, P., &Constantopoulos, A. (2017). Efficiency and productivity assessment of public hospitals in Greece during the crisis period 2009–2012. *Cost Effectiveness and Resource Allocation*, 15(1), 6.

Zavras, D., Zavras, A. I., Kyriopoulos, I. I., &Kyriopoulos, J. (2016). Economic crisis, austerity and unmet healthcare needs: the case of Greece. *BMC health services research*, 16(1), 309.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

AirNews. (2018). *ΗζημιγόναΕΑΒ*. Διαθέσιμο στο:<http://www.airnews.gr/2018/12/14/%ce%b7-%ce%b6%ce%b7%ce%bc%ce%b9%ce%bf%ce%b3%cf%8c%ce%bd%ce%b1-%ce%b5%ce%b1%ce%b2/>. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν., &Μεγύρ, Κ. (2010). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία*. Διαθέσιμο στο: http://users.uoi.gr/kammas/Meghir_et_al_2010.pdf. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΓΕΑ, (2019). *Πολεμική Αεροπορία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.haf.gr/>. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΓΕΝ. (2019). *Πολεμικό Ναυτικό*. Διαθέσιμο στο: <http://www.hellenicnavy.gr/el/>. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΓΕΣ. (2019). *Γενικό Επιτελείο Στρατού*. Διαθέσιμο στο: <http://www.army.gr/>. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΓΕΕΘΑ. (2019). *Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας*. Διαθέσιμο στο: <http://www.geetha.mil.gr/el/>. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΓΕΕΘΑ. (2010). *Επιχειρησιακό έργο Ενόπλων Δυνάμεων*. Διαθέσιμο στο: <http://www.geetha.mil.gr/media/pdf-arxeia/operational-work/ergo-ed.pdf>.

[Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

Δημητρίου, Κ. (2018). «Από ποιους παράγοντες καθορίζεται η ισχύς μιας χώρας στο διεθνές σύστημα ασφάλειας;» Διαθέσιμο στο: https://setha.army.gr/sites/setha.army.gr/files/attachments/diatrivi_anhis_mh_kyriakos_dimitrioy.pdf. [Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

ΕΑΒ. (2016). *Η Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία συμμετέχει στην κοινοπραξία που αναπτύσσει το νέο ευρωπαϊκό μαχητικό μη επανδρωμένο αεροσκάφος nEUROn, ανάμεσα στις ηγέτιδες δυνάμεις του κλάδου της αεροναυπηγικής Dassault Aviation, AleniaAermacchi, Saab, EADS-CASA και RUAG*. Διαθέσιμο στο: <http://www.haicorp.com/el/products-el/rd-el/neuron>. [Ανακτήθηκε 18 Νοε 2019].

ΕΛΣΤΑΤ. (2019). *Η Ελληνική Οικονομία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/the-greek-economy>. [Ανακτήθηκε 18 Νοε 2019].

GR. News. (2018). *Η ένταση μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας και τα απόρρητα έγγραφα της CIA*. Διαθέσιμο στο: <https://www.gr-news.de/entasi-metaksy-elladas-tourkias-kai-aporritha-engrafa-tis-cia/>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Ηλιάδη, Μ. και Ντόκος, Θ.(2019). *Στρατιωτική θητεία και άμυνα*. Ανακτήθηκε 8 Οκτ 2019 από την ιστοσελίδα <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/01/Policy-Paper-No-27.pdf>.

ΙΝΕ-ΓΣΕΕ. (2008). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*. Ανακτήθηκε 8 Οκτ 2019 από την ιστοσελίδα <https://www.inegsee.gr/ekdosi/Ethsia-Ekthesh-2008-H-ellhnikh-oikonomia-kai-h-apasxolhsh/>.

ΙΟΒΕ. (2018). *ΙΟΒΕ: Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε 8 Οκτ 2019 από την ιστοσελίδα <https://m.naftemporiki.gr/story/1425397/iobe-oi-epiptoseis-tis-krisis-stin-ekpaideusi>.

ΙΟΒΕ. (2019). *Εκπαίδευση στην Ελλάδα: Κρίση και εξέλιξη της δημόσιας και ιδιωτικής δαπάνης* Διαθέσιμο στο: http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_14032019_REP.pdf. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Καθημερινή. (2019). *Πιο λιτός ο προϋπολογισμός για την στρατιωτική παρέλαση της 28ης Οκτωβρίου.* Διαθέσιμο στο:

<https://www.iefimerida.gr/news/73020/%CF%80%CE%B9%CE%BF-%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%8C%CF%82-%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AD%CE%BB%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-28%CE%B7%CF%82-%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Κόλλιας, Χ. & Παπαιωάννου, Σ. (2004). *Μια εμπειρική διερεύνηση του εξοπλιστικού ανταγωνισμού. Ελλάδας - Τουρκίας: 1950-1999.* Διαθέσιμο στο:

http://cris.teiep.gr/jspui/bitstream/123456789/1110/1/epiteyxos5_003.pdf.

[Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Κούτρας, Α. (2019). *Δραματικές οι επιπτώσεις των Μνημονίων που οδήγησαν στην απομύλιωση των μονάδων από έμπειρα στελέχη και την αδυναμία αναπλήρωσης από νέους αξιωματικούς.* Διαθέσιμο στο:

<https://www.dimokratianews.gr/content/94591/sima-kindynoy-gia-axiomaho-ton-enoplion-dynameon>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Κυρανούδη, Δ. (2019). *Τι σημαίνει η αγορά των ρωσικών S-400 από την Τουρκία;*

Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/t/%CE%B9-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-s-400-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1/a-49424603>.

[Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019].

Lazanski, M. (2019). *Εξοπλιστικός «πόλεμος»: Σε ποιους, πότε και γιατί οι ΗΠΑ δωρίζουν όπλα;* Διαθέσιμο στο: <https://sputniknews.gr/amyna/201905283564532-hpa-rwsia-opla-exoplismpoi-dwrees/>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Μαργαρίτης, Γ. (2019). *Γιατί σε λίγο ο ελληνικός στρατός θα χάσει την αποτρεπτική του ισχύ.* Ανακτήθηκε 19 Νοε 2019, από την ιστοσελίδα <https://slpress.gr/ethnika/giati-se-ligo-o-ellinikos-stratos-tha-chasei-tin-apotreptiki-toy-ischy/>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Mononews. (2019). *Η ONEX μαζί με την αμερικανική τράπεζα Chatsworth επενδύει στη διάσωση των Ναυπηγείων Ελευσίνας.* Διαθέσιμο στο: <https://www.mononews.gr/business/shipping/h-onex-mazi-me-tin-amerikaniki-trapeza-chatsworth-ependii-sti-diasosi-ton-nafpigion-elefsinas>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Νέδος, Β. (2019). *Εξοπλιστικό χάσμα Ελλάδας – Τουρκίας.* Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/1018239/gallery/epikairothta/ellada/e3oplistiko-xasma-elladas---toyrkias>. [Ανακτήθηκε 17 Νοε 2019].

Ξανθιώτης, Γ. (2017). *Μνημόνια στην Ελλάδα: Οι επιπτώσεις τους στην οικονομική ζωή της χώρας.* Ανακτήθηκε 8 Οκτ 2019 από την ιστοσελίδα <https://medium.com/@georgys1997/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B6%CF%89%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B1%CF%82-779c770e9c1>.

Παπαδημητρίου. Α (2017). *Ποιος πουλάει όπλα σε ποιον.* Διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/poios-poylaei-opla-se-poiou>. [Ανακτήθηκε 5 Νοε 2019].

Παυλίδης, Ν. (2019). *Η Ελλάδα 2η χώρα στο NATO στις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ – ξεπέρασε και την Αγγλία! Και λοιπόν;* Διαθέσιμο στο: <https://www.ptisidiastima.com/nato-expenditure-2019/>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Πλουμής, Γ. (2018). *Η Επίδοση των Ενόπλων Δυνάμεων στην Εποχή της Οικονομικής Κρίσης: Η Ανάγκη μιας Νέας Στρατιωτικής Στρατηγικής*. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/329402796_E_Epidose_ton_Enoplon_Dynameon_sten_Epochē_tes_Oikonomikes_Krises_H_Ananke_mias_Neas_Stratitikes_St_rategikes. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ. (2019). *Οπλοστάσιο*. Διαθέσιμο στο: <https://www.haf.gr/arsenal/>. [Ανακτήθηκε 5 Νοε 2019].

ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ. (2019). *Ο Στόλος μας*. Διαθέσιμο στο: <http://www.hellenicnavy.gr/el/o-stolos-mas.html>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Realnews. (2018). *Το οπλοστάσιο Ελλάδας και Τουρκίας σε αριθμούς. Τι στρατιωτικές δυνάμεις και ποια πλεονεκτήματα διαθέτει η κάθε πλευρά*. Διαθέσιμο στο: https://www.huffingtonpost.gr/entry/to-oplostasio-elladas-kai-toerkias-se-arithmoes-ti-stratitikes-denameis-kai-poia-pleonektemata-diathetei-e-kathe-pleera_gr_5a91ac3ce4b03b55731cb4a0. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Σ.Ο.Λ.Ν.Θ. (2019). *Από που προμηθεύεται όπλα η Τουρκία;* Διαθέσιμο στο: http://www.solnth.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=5650:2019-10-17-09-44-41&catid=86:epikairota&Itemid=61. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Τέλλογλου, Τ. (2019). *Η φτωχή προίκα των Ναυπηγείων Σκαραμαγκά και οι όροι εκποίησης*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/1040654/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-ftwxh-proika-twn-nayphgeiwn-skaramagka-kai-oi-oroi-ekpoihsis>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Τσίπλακος, Τ. (2017). *Τελευταία ευκαιρία πριν από την εξαύλωση*. Διαθέσιμο στο: <http://ependisinews.gr/blog/oikonomia/teleytaia-eykairia-prin-apo-tin-eksaylosi>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Τσίτσας, Β. (2013). *Το μεγάλο φαγοπότη στην Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία*. Διαθέσιμο στο: <http://www.airnews.gr/2013/05/20/%cf%84%ce%bf->

[%ce%bc%ce%b5%ce%b3%ce%ac%ce%bb%ce%bf-%cf%86%ce%b1%ce%b3%ce%bf%cf%80%cf%8c%cf%84%ce%b9-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%b7%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b1%ce%b5%cf%81%ce%bf/](#). [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. (2019). *Διοικητική Οργάνωση*. Διαθέσιμο στο: <http://www.mod.mil.gr/dioikitiki-organosi>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. (2018). *Ένοπλες Δυνάμεις*. Διαθέσιμο στο:

<https://web.archive.org/web/20100324004540/http://www.mod.mil.gr/Pages/MainAnalysisPage2.asp?HyperLinkID=2>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Φιλντίσης, Α. (2017). *Από τον «από Βορρά» στον «εξ Ανατολών Κίνδυνο: Η Έξοδος της Ελλάδας από το Στρατιωτικό Σκέλος του ΝΑΤΟ και η Αναθεώρηση του Στρατηγικού Δόγματος*. Διαθέσιμο στο: https://kedis.eu/images/Ekdoseis%20pdf/Epistimonika_Arthra/Filntisis_Stratigikon_a_po_ton_apo_vorra_ston_ex_anatolon_kindino.pdf. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

Χριστοδούλου, Κ. (2017). *Πως διαμορφώνονται οι συσχετισμοί δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 2017 μετά από τις εκκαθαρίσεις του Ερντογάν στον τουρκικό στρατό*. Διαθέσιμο στο: <https://www.news247.gr/politiki/ellada-toyrkia-aytes-einai-oi-stratiotikes-toys-dynameis-simera.6528197.html>. [Ανακτήθηκε 15 Νοε 2019].

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Baldwin, R. & Giavazzi, F. (2015). *The Eurozone Crisis A Consensus View of the Causes and a Few Possible Solutions*. Available at: https://voxeu.org/sites/default/files/file/reboot_upload_0.pdf. [Accessed 13 Noe 2019]

Cerisier, Frédérique. (2017). Agreement on Greece: Key Points. BNP Paribas, Economic Research Department Available at: <https://economic-research.bnpparibas.com/Views/DisplayPublication.aspx?type=document&IdPdf=29964>. [Accessed 13 Noe 2019]

Chrysopoulos, P. (2016). *State Debts to Private Sector in Greece Delay up to 4 years*. Available at:<https://greece.greekreporter.com/2016/07/11/state-debts-to-private-sector-in-greece-delay-up-to-4-years/>. [Accessed 13 Noe 2019].

Crane, K, Cliff, C., Medeiros, E., Mulvenon, J. &Overholt, W. (2005). *Modernizing China's Military Opportunities and Constraints*. Available at:https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2005/RAND_MG260-1.pdf.

Darwish, A. (2015). *Greece and its Financial Crisis*. Al Jazeera Centre for Studies. Available at:[Accessed 13 Noe 2019].
<http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2015/8/17/2015817114250257734Financial%20Crisis%20in%20Greece.pdf>. [Accessed 13 Noe 2019].

Dempsey, N. (2018). *UK Defence Expenditure*. Available at:<https://www.google.com/search?q=http%3A%2F%2Fresearchbriefings.files.parliament.uk%2Fdocuments%2FCBP-8175%2FCBP-8175.pdf.&oq=http%3A%2F%2Fresearchbriefings.files.parliament.uk%2Fdocuments%2FCBP-8175%2FCBP-8175.pdf.&aqs=chrome..69i58j69i57.1000j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>. [Accessed 13 Noe 2019].

Dokos, T. &Kollias, C., (2013). *Greek Defence Spending In Times Of Crisis: The urgent need for defence reform*. Available at:https://www.files.ethz.ch/isn/163387/ELIAMEP-Thesis-1-2013_Th.Dokos-Ch.Kollias1.pdf. [Accessed 13 Noe 2019].

FEANTSA. (2017). *European Federation of National Organisations Working with the Homeless*. Available at:<http://www.feantsa.org/en>. [Accessed 13 Noe 2019]

FEANTSA and the Foundation Abbé Pierre. (2017). *Second Overview of Housing Exclusion in Europe*. Available at:http://www.feantsa.org/download/gb_housingexclusion-report_complete_20178613899107250251219.pdf. [Accessed 13 Noe 2019].

Filipeos, K. (2017). *Increase in suicides and child mortality during crisis in Greece*. Available at:<http://greece.greekreporter.com/2017/04/11/increase-in-suicides-and-child-mortalityduring-the-crisis-in-greece/>. [Accessed 13 Noe 2019].

Goldberg, J. (2016). “*The Obama Doctrine: The president explains his hardest decisions about America’s role in the world,*” *The Atlantic*. Available at: <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/>. [Accessed 13 Noe 2019].

Hyppolite, A. (2016). *Towards a Theory on the Causes of the Greek Depression: An Investigation of National Balance Sheet Data (1997-2014)*. Available at:http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2016/05/Ερευνητικό-Κείμενο_22_Paul-Adrien-Hyppolite-ENG1.pdf. [Accessed 13 Noe 2019].

IHS Jane’s, (2015). “*Israel, Defence Production and R & D,*” *Jane’s Sentinel Security Assessment – Eastern Mediterranean*. Available at:<https://docplayer.net/155245867-Vol-15-no-2-fall-2017.html>. [Accessed 13 Noe 2019].

International Monetary Fund. (2017). *Greece 2016*. Washington: International Monetary Fund, IMF Country Report. Available at:<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/02/07/Greece-2017-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-44630>. [Accessed 13 Noe 2019].

Kolasa-Sikiaridi, K. (2017). *2017’s low deposit rate has brought o ‘Credit Negative’ event to Greek Banks, Moody’s Says*. Available at:<https://greece.greekreporter.com/2017/03/07/2017s-low-deposit-rate-has-brought-a-credit-negative-event-to-greek-banks-moodys-says/>. [Accessed 13 Noe 2019].

Matsaganis, M. &Flevotomou, M. (2010). *Distributional Implications of Tax Evasion in Greece*. Available at:http://eprints.lse.ac.uk/26074/1/GreeSE_No_31.pdf.

McCarthy, N. (2017). *The countries with the largest shadow economies*. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/02/09/where-the-worlds-shadoweconomies-are-firmly-established-infographic/#6b169475742c>.. [Accessed 13 Noe 2019]

- Ministry of Finance. (2017). *The Greek Economy: Recent Economic Developments. Briefing Note*. Available at: <https://www.mfa.gr/missionsabroad/images/stories/missions/slovakia/2017/The%20Greek%20economy%20Recent%20Economic%20Developments%2022.8.2017.pdf>. [Accessed 13 Noe 2019].
- NATO. (2019). *Defence Expenditure of NATO Countries (2011-2018)*. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_03/190314-pr2018-34-eng.pdf. [Accessed 13 Noe 2019].
- NATO. (2016). *Defence Expenditure of NATO Countries (2011-2018)*. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf. [Accessed 13 Noe 2019].
- OECD. (2016). *OECD Economic Surveys, Greece*. Available at: <http://www.oecd.org/economy/surveys/GRC%202016%20Overview%20EN.pdf>. [Accessed 13 Noe 2019].
- Panagopoulos, T. (2017). On March 889.455 people under enforcement measures. Available at: <http://www.avgi.gr/article/10951/8122242/se-anankastika-metra-eispraxes-889-455-phorologoumenoi-ton-martio>. [Accessed 13 Noe 2019]
- Saltou, E. (2016). *Homeless: The . . . “unseen” population of Greece*. Available at: <http://www.tanea.gr/news/greece/article/5409529/astegoi-o-aoratos-plhthysmos-ths-elladas/>. [Accessed 13 Noe 2019]
- SIPRI, (2019). *Military expenditure*. Available at: <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/military-expenditure>. [Accessed 13 Noe 2019].
- SIPRI, (2019a). *SIPRI Arms Transfers Database – Methodology*. Available at: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers/background#TIV-tables>. [Accessed 13 Noe 2019].
- SIPRI, (2019). *SIPRI Arms Transfers Database*. Available at: http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php [Accessed 13 Noe 2019].

SIPRI, (2019b). *SIPRI Arms Transfers Database*. Available at: http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php. [Accessed 13 Noe 2019].

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), (2018). *SIPRI Definition of military expenditure*. Available at: <https://www.sipri.org/databases/milex/definitions>. [Accessed 13 Noe 2019].

Stamatis, G. A. (2012). *Homeless in Greece in the current financial crisis. What perspectives*. Available at: <http://crisis.med.uoa.gr/elibrary/13.pdf>. [Accessed 13 Noe 2019]

Tian, N., Fleurant, A., Kuimova, A., Wezeman P. & Wezeman, S. (2019). *Trends in world military expenditure, 2018*. <https://www.sipri.org/publications/2019/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2018>. [Accessed 13 Noe 2019]

Vamvoukas, G. (2017). *Dramatic and unpredicted the reduction of the bank deposits*. Available at: <http://www.kontranews.gr/ARTHROGRAPHOI/271249-Dramatike-kaiaproblepte-e-meiose-ton-trapezikon-katatheseon>. [Accessed 13 Noe 2019].

Weisbrot, M., Rosnick, D., & Lefebvre, S. (2015). *The Greek economy: Which way forward*. Center for Economic and Policy Research Report. Available at: <http://cepr.net/publications/reports/the-greek-economy-which-way-forward>. [Accessed 13 Noe 2019].

World Bank. (2019). *Current health expenditure (% of GDP) – Greece*. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=GR>. [Accessed 13 Noe 2019].

World Bank. (2018). *Military expenditure (% of GDP)*. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/ms.mil.xpnd.gd.zs>. [Accessed 13 Noe 2019]

Zettelmeyer, J., Kreplin, E. & Panizza, U. (2017). *Does Greece Need More Official Debt Relief? If So, How Much?* PIE Peterson Institute for International Economics. Available at: <https://piie.com/system/files/documents/wp17-6.pdf>. [Accessed 13 Noe 2019].